

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ольга Пискач

УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти
галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.01 Українська мова та література освітньо-професійної програми
«Українська мова та література. Літературна творчість. Документознавство та інформаційна
діяльність»

Ужгород 2023

Пискач О.Д. Українська діалектологія: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія спеціалізації 035.01 Українська мова та література освітньо-професійної програми «Українська мова та література. Літературна творчість. Документознавство та інформаційна діяльність». Ужгород, 2023. 100 с.

Рецензенти:

Миголинець О.Ф., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Харьківська О.В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Відповідальна за випуск:

Венжинович Н.Ф., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Рекомендовано до друку вченою радою
філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
протокол № 6 від 30 березня 2023 року

ЗМІСТ

Вступні зауваження	3
Програма навчальної дисципліни	4
Тематика практичних занять	
Тема 1. Предмет, завдання і значення курсу «Українська діалектологія».....	19
Тема 2. Короткі відомості з історії української діалектології.....	25
Тема 3. Загальна характеристика лексики й фразеології українських говорів.....	32
Тема 4. Фонетичні риси говорів сучасної української мови.....	41
Тема 5. Словотвірні й морфологічні риси сучасних українських діалектів.....	50
Тема 6. Український діалектний синтаксис.....	58
Тема 7. Південно-східне наріччя української мови.....	63
Тема 8. Північне (поліське) наріччя української мови.....	69
Тема 9. Південно-західне наріччя української мови.....	75
Тема 10. Методи збирання й дослідження діалектного матеріалу.....	85
Самостійна робота	90
Тематика наукових проєктів із діалектології	91
Аналіз діалектного тексту	93
Зразок діалектного словника	95
Зразки завдань до модульних контрольних робіт	96
Зразок залікового завдання	97
Контрольні питання курсу	98
Карта говорів української мови	100

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Навчально-методичний посібник призначено для здобувачів вищої освіти галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 035 Філологія спеціалізації 035.01 Українська мова та література освітньо-професійної програми «Українська мова та література. Літературна творчість. Документознавство та інформаційна діяльність».

Пропонований посібник містить питання до всіх розділів курсу «Українська діалектологія», систему різноманітних вправ і тестових завдань, які допоможуть студентам краще усвідомити фонетичні, лексичні та граматичні особливості говорів української мови. Для засвоєння теоретичних питань курсу до кожної з тем подано основну (позначена сніжинкою) й допоміжну літературу. У посібнику вміщено діалектні тексти, записані безпосередньо від жителів певної говірки чи підібрані з опублікованих діалектологічних джерел. Чимало запланованих тут завдань передбачають аудіювання діалектних відеоматеріалів, які здобувачі освіти можуть переглянути, пререйшовши за відповідними гіперпосиланнями.

Проектні й практичні завдання в посібнику спрямовані на вироблення таких практичних умінь і навичок у здобувачів: виявляти в художніх текстах діалектизми й класифікувати їх; аналізувати усні й писемні діалектні тексти; визначати на основі лексичних, фонетичних, морфологічних, синтаксичних ознак належність діалектного тексту до певного наріччя та говору; здійснювати порівняльний аналіз різних говірок української мови та ін. Виконавши комплекс різнотипних завдань, здобувачі освіти зможуть успішно опанувати навчальну програму з курсу української діалектології й підготуватися до проходження діалектологічної практики.

У кінці навчально-методичного посібника подано завдання для самостійної роботи, тематику наукових проєктів із діалектології, схему й зразок аналізу діалектного тексту, зразки завдань до модульних контрольних робіт та заліку, контрольні питання курсу й карту говорів української мови.

Посібник стане в пригоді також під час підготовки наукових проєктів із філології тощо.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. Вступ. Мовні особливості сучасних говорів

Тема 1. Предмет, завдання і значення курсу «Українська діалектологія». Предмет і завдання української діалектології. Теоретичне і практичне значення діалектології, її зв'язок з іншими науками. Діалектна основа української літературної мови. Поняття про діалектну мову та чинники її розвитку й функціонування. Основні діалектологічні поняття. Місцеві (територіальні) діалекти та соціальні (професійні) діалекти і жаргони. Аспекти діалектологічних досліджень: загальна, або теоретична, і окрема, або національна, діалектологія; описова, або синхронна, і історична, або діахронна, діалектологія. Дослідження мови та її діалектів у нерозривному зв'язку з історією народу, з історією його матеріальної й духовної культури. Джерела вивчення говорів української мови. Фонетична транскрипція.

Тема 2. Короткі відомості з історії української діалектології.

Перші спроби характеристики й класифікації українських говорів. Класифікація українських діалектів М. Максимовича, І. Вагилевича, Я. Головацького. Праці О. Потебні з української діалектології. Внесок К. Михальчука в історію української діалектології. Огляд класифікацій О. Соболевського, А. Кримського, І. Зілинського та ін. Діалектологічні дослідження другої половини ХХ ст. Найважливіші монографічні та лінгвогеографічні праці з сучасної української діалектології.

Тема 3. Загальна характеристика лексики й фразеології українських говорів.

Типологія діалектних мовних одиниць. Різновиди лексичних і фразеологічних діалектизмів. Загальна характеристика лексики українських діалектів. Спільні і відмінні елементи в лексиці українських діалектів. Основні типи діалектних відмінностей у лексиці. Діалектна лексика з погляду її походження. Специфічно діалектна фразеологія. Своєрідність діалектів у фразеології. Фразеологічні архаїчні елементи та інновації. Словники української діалектної лексики й фразеології.

Тема 4. Фонетичні риси говорів сучасної української мови. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму. Відмінності в системах голосних фонем у діалектах української мови. Рефлекси /o/, /e/, /ē/ (ѣ), /ы/, /і/ (и), /a/, /ę/, /y/ та /q/.

Загальна характеристика консонантизму українських говорів. Склад приголосних фонем у говорах щодо кількісного і якісного їх вияву в порівнянні з літературною українською мовою. Звукові зміни в діалектах.

Тема 5. Словотвірні й морфологічні риси сучасних українських діалектів.

Взаємозв'язок літературної мови й діалектів у процесі словотворення. Різновиди відмінностей у словотворі. Фонетичні модифікації словотвірних морфем у діалектній мові. Словотвірні структури-архаїзми, структури-інновації в українських діалектах.

Іменник: категорія роду, числа і відмінка. Прикметник: тверді і м'які основи прикметників; короткі і повні, стягнені і нестягнені форми; ступені порівняння прикметників. Числівник. Займенник. Дієслово: форми інфінітива; зворотні форми дієслова; особливості вираження часових форм; особливості вираження способових форм; дієприкметник, дієприслівник. Прислівник. Службові частини мови.

Тема 6. Український діалектний синтаксис.

Діалектна диференціація в синтаксичній системі української мови. Діалектні відмінності в інтонації і ритмі речень. Особливості будови словосполучення й простого речення. Діалектна специфіка у вираженні підмета, присудка, додатка, означення, обставини. Особливості будови складного речення. Діалектні сполучники в структурі простого й складного речення.

Модуль 2. Діалектні групи і говори української мови

Тема 7. Південно-східне наріччя української мови.

Південно-східні діалекти, межі поширення їх, головні особливості. Питання про походження південно-східних діалектів. Групування південно-східних діалектів: а) говори Середньої Наддніпряни (середньонаддніпрянські); б) слобожанські говори; в) степові говори. Риси південно-східного наріччя в художній літературі. Наукові дослідження південно-східного наріччя.

Тема 8. Північне (поліське) наріччя української мови.

Північні (поліські) діалекти, межі поширення їх, головні особливості. Групування північних діалектів: а) східнополіські (лівобережнополіські); б) середньополіські (правобережнополіські); в) західнополіські (волинсько-поліські). Риси поліського наріччя в художній літературі. Наукові дослідження північного наріччя.

Тема 9. Південно-західне наріччя української мови.

Південно-західні діалекти, межі поширення їх, особливості. Групування південно-західних діалектів: а) волинські говори; б) подільські говори; в) галицько-буковинська група говорів: наддністрянські, надсянські, покутсько-буковинські, гуцульські; г) карпатська група: західнокарпатські (лемківські), середньокарпатські (північні, тобто бойківські), південнокарпатські (середньозакарпатські). Риси південно-західних говорів у художній літературі. Наукові дослідження південно-західного наріччя.

Тема 10. Методи збирання й дослідження діалектного матеріалу.

Безпосереднє спостереження діалектолога. Анкетний метод, його суть, позитивні і негативні сторони. Експедиційний метод, його суть, позитивні і негативні риси. Умови і форми організації діалектологічних експедицій. Діалектологічні програми і їх значення. Вибір об'єктів для запису діалектних матеріалів. Говіркові особливості мови об'єктів, ситуація мовлення. Техніка запису. Особливості запису матеріалів з лексики, фонетики, морфології, синтаксису. Опис діалектів на підставі зібраних матеріалів. Необхідність урахування жанрово-стилістичних особливостей записаного матеріалу. Поняття про лінгвістичну географію. Дослідження діалектного матеріалу методами лінгвогеографії. Принципи картографування. Види лінгвістичних атласів. Історія розвитку лінгвогеографії. Закордонні і українські лінгвістичні атласи. Атласи Ю.Тернацького, З.Штібера, Й.Дзензелівського, В.Ващенко, З.Ганудель, В.Латти, К.Германа та ін. «Атлас української мови», його завдання і побудова. Особливості методу картографування «Атласу української мови».

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. 247 с.
2. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів, ЛА «Піраміда». 2023. 552 с.
3. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. Київ, 1990. 168 с.
4. Монахова Т.В. Українська діалектологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 128 с.
5. Прокопчук Л.В. Українська діалектологія: навч. посіб. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. 191 с.
6. Торчинська Н.М. Українська діалектологія: навч. посіб. Хмельницький, 2017. 158 с.
7. Українська мова: Енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Додаткова література

8. Аркушин Г. Стверджувальні та заперечні західнополіські слова-речення. *Волинь–Житомирщина*. № 22. Житомир, 2010. С. 17–22.
9. Аркушин Г. Іменний словотвір західнополіського говору. Луцьк, 2004. 764 с.
10. Аркушин Г. Народна лексика Західного Полісся. Луцьк, 2014. 236 с.
11. Аркушин Г.Л. Західнополіська діалектологія: навч. посіб. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 255 с.
12. Аркушин Г.Л. Контрольна робота з української діалектології: метод. рек. для студ.-заочників. Луцьк, 2009. 36 с.
13. Баньої В.Ф. Мікротопонімія басейну річки Ужа (на матеріалі українських говірок Закарпаття): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2009. 20 с.
14. Бевзенко С.П. Вивчення української діалектології. *Історія українського мовознавства*. Київ, 1991. С. 128–150.
15. Бевзенко С.П. До характеристики діалектних відмінностей у словосполученні. *Мовознавство*. 1978. № 6. С. 40–46.
16. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Збірник вправ і завдань. Київ: Вища школа, 1987.
17. Бережняк В.М. Визначні українські діалектологи: навч.-метод. посіб. для студ. філол. ф-тів. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 251 с.
18. Березовська Г.Г. Українська діалектологія: навчальний посібник. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2015. 154 с. URL: <https://cutt.ly/UUuz8rW>.
19. Бичко З. Діалектна лексика наддністрянського говору. Тернопіль: Лідер, 2000. 280 с.
20. Білик Л.Д. Дієслівні словосполучення у східностепових говірках Донеччини: автореферат дис. Дніпропетровськ, 2003. 20 с.
21. Брошняк (Пискач) О.Д. Прислівники в українських говорах Закарпаття: автореф. дис... канд. філол. наук; спец. 10.02.01 – «українська мова». Ужгород, 1996. 23 с.
22. Ващенко В.С. Полтавські говори. Харків, 1957. 538 с.
23. Венжинович Н.Ф. Лексика народних промислів (ткацтво) говорів Тернопільщини: автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 1998. 17 с.
24. Верхратський І. Говір батюків. Львів, 1912. 308 с.
25. Верхратський І. Знадоби до словаря южнорусского. Львів, 1912. 88 с.
26. Верхратський І. Про говір галицьких лемків. *Збірник фільольогічної секції НТШ*. Т.5. Львів, 1902. 487 с.
27. Верхратський І. Про говір долівський. *Записки НТШ*. Т. 35–36. Львів, 1900. 128 с.
28. Галас К.Й. Топонимика Закарпатської області (названия населенных пунктов): автореф. дисс. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1960. 15 с.
29. Ганудель З. Народні страви і напої. Лексика українських говорів Східної Словаччини. Пряшів, 1987. 215 с.
30. Герман К.Ф. Взаємодія українського літературного і діалектного мовлення в синтаксисі. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ: Наук. думка, 1977. С. 166–179.
31. Герман К.Ф. Українські говірки Північної Буковини. Чернівці: Рута, 1996. 391 с.
32. Глібчук Н.М., Асіїв Л.В. Діалектологічна практика: навч.-метод. посіб. Львів, 2005. 72 с.
33. Глуховцева К. Аспекти лінгвокультурологічного дослідження діалектного мовлення. *Українська мова*. 2018. № 1 (65). С. 89–99.
34. Глуховцева К.Д. З народного джерела: говори української мови. Луганськ: Альма-матер, 2007. 123 с.
35. Горбач О. Зібрані статті. Діалектологія. Мюнхен, 1993. 660 с.
36. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ: Наук. думка, 1990. 272 с.

37. Гриценко П.Ю. Моделивання системи діалектної лексики. Київ: Наук. думка, 1984. 228 с.
38. Гуцульщина: Лінгвістичні етюди. Київ, 1991. 306 с.
39. Гоца Е.Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах. Ужгород: Гражда, 2010. 356 с.
40. Грещук В. Чинники формування діалектної лексики. *Українська мова*. 2016. № 2. С.3–13.
41. Дейниченко Н.П. Матеріали й методичні вказівки до курсу «Українська діалектологія». Суми, 2006. 72 с.
42. Дзендзелівський Й.О. Дослідження лексики українських говорів (Стан і перспективи). *Записки НТШ*. Т. ССХХІ. Праці філологічної секції. Львів, 1990. С. 249–261.
43. Дзендзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (Вступні розділи). Ужгород, 1966. 99 с.
44. Дзендзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. Фонетика. Ужгород, 1965. Ч. 1. 126 с.
45. Дзендзелівський Й.О. Програма для збирання матеріалів до діалектологічного атласу української мови. Київ: Наук. думка, 1987. 298 с.
46. Дзендзелівський Й.О. Словникар з Росішки. *Тиса*. Ужгород, 1993. № 1–2. С.87–106; його ж: Словникар з Росішки: Микола Грицак зблизька. *Карпатський край*. 1993. № 3. С.16–18; № 4. С.27–31.
47. Дзендзелівський Й.О. Стан і завдання вивчення лексики українських говорів. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку української народнорозмовної мови*. Ужгород, 1989. С.158–162.
48. Дзендзелівський Й.О. Стан і завдання сучасної української діалектної лексикографії та лексикології. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови*. Ужгород, 1978. С. 19–22.
49. Дзендзелівський Й.О. Українське і слов'янське мовознавство: збірник праць. Львів, 1996. 520 с.
50. Дзендзелівський Й.О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. Київ: Наук. думка, 1969. 210 с.
51. Добош В.І. Синтаксис українських південнокарпатських говорів. Текст лекцій. I–II. Ужгород, 1971–1972.
52. Дудик П.С. Особливості структури безособового речення в полтавських говірках. *Питання української діалектології і міжмовних (міждіалектних) контактів*. Дніпропетровськ, 1972. С. 106–113.
53. Дудик П.С. Форми простого ускладненого присудка в полтавських говірках. *Сучасні говори Наддніпрянищини*. Дніпропетровськ, 1969. С. 102–108.
54. Дэже Л. Очерки по истории закарпатских говоров. Будапешт, 1967. 308 с.
55. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.). Київ: Наукова думка, 1982–2012.
56. Железняк М.Г. Варіювання применникових конструкцій в українських східнополіських говірках. *Мовознавство*. 1988. № 1. С. 60– 64.
57. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966. 315 с.
58. Жуйкова М. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов. Луцьк, 2007. 415 с.
59. Закарпатський діалект: бібліографічний покажчик / укл. І.В. Сабадош, О.Ф. Миголинець, О.Д. Пискач; відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2009. 135 с.
60. Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ: Наук. думка, 1976. 163 с.
61. Залеський А.М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 156 с.

62. Залеський А.М. Діалектне розмаїття української мови. *Культура слова*. 1990. Вип. 38. С. 3–10.
63. Залеський А.М. Нові рубежі лінгвістичної географії. *Україна: Наука і культура*. Вип. 22. Київ, 1988. С. 236–242.
64. Залеський А.М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
65. Залеський А.М. Функціональний статус шиплячих у говорах північного наріччя української мови. *Структурні рівні українських говорів*. Київ: Наукова думка, 1985. С. 52–75.
66. Івченко А. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. Харків: Око, 1996. 160 с.
67. Історичний словник українського язика / за ред. Є. Тимченка. Харків; Київ; ВУАН. 1930–1932. Т.1. Вип. 1–2.
68. Іщенко О. Інвентар звуків у діалектах: до проблеми витоків української мови. *Український глотогенез: мат. міжнародної наук. конферен. Житомир, 2015*. С. 92–116.
69. Кобилянський Б.В. Діалект і літературна мова. Київ, 1960. 274 с.
70. Кобилянський Б.В. Етимологія і ареальна лінгвістика. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія філол. 1970. Вип. 7. С. 102–107.
71. Кобирина Г. Джерела дослідження динаміки акцентуації в українських діалектах. *Українська мова*. 2017. № 1 (61). С. 55–65.
72. Кобирина Г. Прийоми й методи аналізу парокситонези на тлі вільного, рухомого наголосу в українських говірках. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 13–23.
73. Кобирина Г., Рябець Л. Українська діалектологія: витоки та перспективи. *Українська мова*. 2018. № 4 (68). С. 92–100.
74. Коваленко Н.Д., Шеремета Н.П. Практикум з проведення діалектологічних досліджень: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Рута, 2013. 159 с.
75. Колесников А.О. Морфологія українських південнобесарабських говірок: генеза і динаміка. Ізмаїл: СМІЛ, 2015. 676 с.
76. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору: монографія. Нью-Йорк – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 2002. 268 с.
77. Куриленко В.М. Полісся: діалектна ареалогія та стратиграфія. Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. 182 с.
78. Куриленко В.М., Марсєв Д.А. Конспект лекцій з української діалектології. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. 94 с.
79. Лесів М. Дослідження українських надсянських говірок (до 1988 року). *Перемисьль і Перемиська земля протягом віків: зб. наук. праць і матеріалів*. Львів, 1996. С. 60–84.
80. Лизанець П.М. Угорсько-українські міжмовні контакти (На матеріалі українських говорів Закарпаття): конспект лекцій. Ужгород, 1970. 251 с.
81. Лопушанський В. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України: навч. посіб. Дрогобич: Посвіт, 2011. 122 с.
82. Мартинова Г.І. Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика: автореферат дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2004. 40 с.
83. Мартинова Г.І., Щербина Т.В. Українська діалектологія: навч.-метод. посібник. Черкаси: ЧНУ, 2006. 68 с.
84. Матвіяс І.Г. Засади української діалектології. *Мовознавство*. 2000. № 1. С.3–9.
85. Матвіяс І.Г. Проблема визначення українських наріч. *Мовознавство*. 2001. № 2. С. 13–18.
86. Миголинець О.Ф. Ботанічна лексика українських говорів Закарпатської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1996. 24 с.
87. Миголинець О.Ф. Практичні завдання з української діалектології: навчально-методичний посібник. Ужгород, 2022. 90 с.

88. Мигoliniць О.Ф. Українська діалектологія: методичні розробки до практичних занять для студентів українського відділення філологічного факультету. Ужгород, 2001. 65 с.
89. Мойсієнко В. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя: підручник. Київ: Академія, 2016. 282 с.
90. Мойсієнко В.М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. Житомир, 2006. 446 с.
91. Нестерчук О.Г. Українська діалектологія: навчально-методичні матеріали. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. 54 с.
92. Німчук В.В. Словообразование именных частей речи в закарпатских верхнеприборжавских говорах: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1962. 18 с.
93. Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 414 с.
94. Німчук В.В. До походження українських діалектів. *Наука і культура*. Київ, 1993. С.128–152.
95. Німчук В.В. Із словотвору прислівників говірок району верхньої течії річки Боржави (прислівники займенникового походження). *Наукові записки УжДУ*. 1958. Т.35. С. 42–55.
96. Німчук В.В. Морфологічний склад прийменників у говірках верхньої течії р. Боржави. *Доповіді та повідомлення Ужгородського університету: Серія філологічна*. Ужгород, 1958. № 2. С. 93–95.
97. Німчук В.В. Словотвір займенників у говірках району верхньої течії р. Боржави. *Наукові записки Ужгородського університету: Діалектологічний збірник*. Ужгород, 1957. Т. XXVI. С. 195–199.
98. Німчук В.В. Словотвір прийменників у закарпатських говірках. *Українська діалектна морфологія*. Київ, 1969. С. 71–81.
99. Німчук В.В. Частки в говірках району верхньої течії р. Боржави. *Доповіді та повідомлення Ужгородського університету: Серія філологічна*. Ужгород, 1958. № 2. С. 89–92.
100. Олійник М.Я. Фразеологія гуцульських говірок: автореферат дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2002. 20 с.
101. Омельковець Р.С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі. Луцьк, 2006. 302 с
102. Пагіря І.Д. Особові і зворотний займенники в говірках північно-західної Мукачівщини. *Наукові записки Ужгородського університету: Діалектологічний збірник*. Ужгород, 1957. Т. XXVI. С. 192–194.
103. Панцьо С.Є. Українська діалектологія. Практикум: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2013. 130 с.
104. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. Ч. I. Звучня і морфологія. Прага, 1938. 549 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/913868/>
105. Пачева В.М. Діалекти української мови: навч. посіб. Мелітополь: Вид. будинок ММД, 2012. 84 с.
106. Прадід Ю.Ф. Із спостережень над українською діалектною фразеологією (на матеріалі бойківських говірок). *Мовознавство*. 1992. № 5. С. 44–47.
107. Прилипко Н.П. Дробові числівники в українських говорах. *Дослідження з української діалектології: збірник наукових праць*. Київ: Наукова думка, 1991. С.47–53.
108. Приступа П.І. Говірки Брюховецького району Львівської області. Київ, 1957. 131 с.
109. Проблеми сучасної ареалогії. Київ: Наук. думка, 1994. 344 с.
110. Пшеп'юрська-Овчаренко М. Мова українців Надсяння. Перемишль, 2007.
111. Розповіді з Підкарпаття: Українські говірки східної Словаччини. Нью-Йорк–Прага–Київ, 1998. 321 с.

112. Рудницький Я. Українська мова та її говори. Вінніпег, 1965. 116 с.
113. Сабадош І. З історії словникового опрацювання лексики закарпатського говору. *Діалектологічні студії*. 4. Львів, 2004. С. 73–103.
114. Сабадош І. Склад мадяризмів та використання їх у сучасній українській закарпатській говірці. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність*. Ужгород, 2014. С. 6–14.
115. Сабадош І.В. Українська лексика в просторі і часі: збірник праць. Ужгород, 2015. 688 с.
116. Сабадош І.В. Українські назви рослин: історія, етимологія: монографія. Ужгород, 2019. 1032 с.
117. Словник української мови. Київ: Наук.думка, 1970–1980. Т. 1–11.
118. Ступінська Г.Ф. Фразеологія лемківського говору української мови: автореф. канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
119. Суховій О.О. Українська діалектологія: навч. посіб. для практ. занять. Київ: Фенікс, 2014. 215 с.
120. Сюсько М.И. Система именных частей речи украинских говоров Закарпатской области: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Львів, 1969. 16 с.
121. Сюсько М.И. Современная народная зоонимия (Зоонимикон украинцев района Карпат): автореферат дис. ... докт. филол. наук. Нови Сад (Югославия), 1991. 46 с.
122. Сюсько М.І. Займенник у говорах Закарпатської області УРСР. Харків, 1968. 71 с.
123. Територіальні діалекти і власні назви. Київ: Наук. думка, 1965. 287 с.
124. Ткачук М. Діалектна мова і нормативна лексикографічна практика. *Українська мова*. 2018. № 3 (67). С. 54–66.
125. Українська діалектна лексика: зб. наук. праць. Київ: Наук. думка, 1987. 266 с.
126. Українська діалектна морфологія: зб. наук. праць. Київ: Наук. думка, 1969. 198 с.
127. Українська діалектологія і ономастика: зб. статей. Київ: Наук. думка, 1964. 288 с.
128. Українська історична та діалектна лексика. Київ: Наук. думка, 1985. 162 с.
129. Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. Київ: Наук. думка, 1991. 181 с.
130. Федака С. Населені пункти і райони Закарпаття: Історично-географічний довідник. Ужгород: Ліра, 2014. 264 с.
131. Філак І.Я. Ентомологічна лексика українських говорів району Карпат: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1997. 23 с.
132. Фроляк Л. Українські східностепові говірки Донеччини. Дрогобич: Посвіт, 2013. 400 с.
133. Харьківська О.В. Суфіксальний словотвір апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2015. 396 с.
134. Хобзей Н., Ястремська Т. Система дієслова в гуцульських говірках. *Ювілейний збірник на честь 80-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*. Ужгород: Патент, 2010. С. 586–600.
135. Шеремета Н.П. Вивчення лексики подільських говірок: метод. рек. Кам'янець-Подільський: ІВВ Кам'янець-Подільського держ. ун-ту, 2005. 45 с.
136. Шеремета Н.П. Українська діалектологія. Практичні заняття: навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2005. 124 с.
137. Шкурко Г.В. Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2021. 347 с.

138. Юсип-Якимович Ю.В. Ономатопоетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність онома топів: монографія. Ужгород, 2007. 268 с.
139. Юсікова О. До проблеми диференціації українських говірок на синтаксичному рівні. *Діалектологічні студії*. 5. Львів, 2005. С. 145–154.
140. Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 424 с.

Діалектологічні атласи

141. Аркушин Г. Атлас мисливської лексики Західного Полісся. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 412 с.
142. Аркушин Г. Атлас західнополіських фаунономів. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 321 с.
143. Атлас української мови: У 3-ох томах. Київ: Наук. думка, 1984–2001.
144. Ващенко В.С. Лінгвістична географія Наддніпрянщини: лексичні матеріали. Дніпропетровськ, 1968. 157 с.
145. Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. Пряшів. Т. I., 1982; Т. II., 1989; Т. III, 2001; Т. IV. 2010.
146. Герман К.Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини. Част. 1. Фонетика. Чернівці, 1995; Част. 2. Словозміна. Службові слова. Чернівці, 1998.
147. Глуховцева К. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнословобожанських говірок. Луганськ: Альма-матер, 2003. 183 с.
148. Дзедзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських говорів Закарпатської області УРСР. Ужгород. Ч. I., 1958; Ч. II, 1960; Ч. III, 1993.
149. Євтушок О.М. Атлас будівельної лексики Західного Полісся. Рівне, 1993. 134 с.
150. Зінчук Р.С. Атлас словозміни іменників у західнополіських говірках. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 164 с.
151. Колесников А.О. Атлас українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю. Ізмаїл: ІРБІС, 2016. 168 с.
152. Куриленко В.М. Атлас лексики тваринництва у поліських діалектах. Глухів, 2004. 260 с.
153. Латта В. Атлас українських говорів Східної Словаччини. Братислава, 1991. 554 с.
154. Лизанець П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. Ужгород, 1976. 328 с.
155. Назарова Т.В. Лінгвістичний атлас нижньої Прип'яті. Київ: Наук. думка, 1985. 136 с.
156. Нестерчук О. Атлас варіантів власних особових імен Волинського Полісся. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 132 с.
157. Никончук М.В. Лексичний атлас правобережного Полісся. Київ; Житомир, 1994. 17 с. + 200 карт.
158. Омельковець Р. Атлас західнополіських назв лікарських рослин. Луцьк, 2003. 132 с.
159. Пономар Л. Назви одягу Західного Полісся. Київ, 1997. 182 с.
160. Сабадош І.В. Атлас ботанічної лексики української мови. Ужгород, 1999. 104 с.
161. Чирук Л. Атлас ентомологічної лексики Західного Полісся. Луцьк, 2010. 152 с.
162. A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language / Compiled by Janusz Rieger. Warszawa: Semper, 1996. 397 s.
163. Atlas gwar bojkowskich / Pod kierunkiem J. Riegera. T. I–VII. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: PAN, 1980–1991.

164. Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1980–1999.
165. Czyżewski F. Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy. Lublin, 1986. 230 s.
166. Tarnacki J. Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie – Mazowsze). Warszawa, 1939. 101 s. + 186 map.

Діалектні словники

167. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав. Люблін; Луцьк, 2003. 177 с.
168. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2016. 648 с.
169. Астаф'єва М., Воронич Г. Словник гуцульських говірок Річки та Яворова: у 4-х томах. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. Кн. 1: А-Ж. 2014. 516 с.
170. Березовська Г.Г. Словник говірки села Осички Подільського району Одеської області. Умань: ВПЦ «Візаві», 2022. 275 с.
171. Березовська Г.Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань: Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 348 с.
172. Бичко З. М. Наддністрянські говірки. Короткий словник. Тернопіль, 2005. 80 с.
173. Брилінський Д. Словник подільських говірок. Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ, 1991. 116 с.
174. Ващенко В.С. Словник полтавських говорів. Випуск I. Харків, 1960. 107 с.
175. Вікторіна О.М. Словник лексики та фразеології народної медицини й лікувальної магії Кіровоградщини. Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2006. 436 с.
176. Гавука П.Д. Тлумачний словник гуцульських говірок. Косів: Писаний Камінь, 2017. 296 с.
177. Голянич М.І. Мовний портрет села Тюдів. Словник. У 2-х т. Том 1. А–М. Т. 2. Н–Я / Науковий редактор П.Ю. Гриценко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018–2022.
178. Горбач О. Діалектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія). *Горбач О. Зібрані статті VIII: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія / Фотопередрук. Мюнхен, 1997. С. 136–275.*
179. Горбач О. Діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина). *Горбач О. Південнолемківська говірка й діалектний словник с. Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина). Український вільний університет. Мюнхен, 1973. С. 1–95.*
180. Горбач О. Діалектний словник села Поляни над р.Русковою (Румунія). *Горбач О. Зібрані статті VIII: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія / Фотопередрук. Мюнхен, 1997. С. 279–322.*
181. Горбач О. Південна буковинсько-покутська говірка с. Милемовець бл. Радовець. Словник. *Горбач О. Зібрані статті VIII: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія / Фотопередрук. Мюнхен, 1997. С.328–373.*
182. Горбач О. Словник говірки села Негостина (Румунія) [опрацювала і підготувала до друку Н. Хобзей]. *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. Львів: Інститут українознавства ім.І. Крип'якевича НАНУ, Вид-во М.П. Коць, 2003. С. 422–453.*
183. Горбач О. Словник діалектної лексики північно-наддністрянської говірки сіл Романів, Підсоснів, Підберезівці й Лагодів. *Горбач О. Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с.Романів Львівської області / відбитка з «Наукових записок» Українського технічно-господарського ін-ту в Мюнхені, т. VII (X), 1965. Мюнхен, 1965. С. 22–103.*
184. Горбач О. Словник північно-підляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща) [опрацювали і підготували до друку Н. Хобзей, О.Тріль].

- Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, Вид-во М. П. Коць, 2003. С. 454–488.
185. Гороф'янюк І.В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: Матеріали до Лексичного атласу української мови / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2012. 304 с.
186. Гороф'янюк І.В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: структурна організація та ареалогія. Додаток Б. Індексний блок. Вінниця: ТВОРИ, 2020. С. 330–498.
187. Гримашевич Г. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. Житомир, 2002. 183 с.
188. Грицак М. Скарби гуцульського говору: Росішка (вівчарство в текстах). Львів, 2008. 320 с.
189. Грицак М.А. Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1 (А-Б) / за ред. П.Ю. Гриценка. Київ, 2017. 380 с.
190. Грінченко Б.Д. Словарь української мови: в 4-х т. Київ, 1907–1909. Т.1–4.
191. Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т.І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / відп. ред. В. В. Лучик; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. Київ; Кіровоград: РВГІЦ КДПУ, 1999. 224 с.
192. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові: Словник: У 2 т. / відповідальний редактор В. Грещук. Т. 1. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 584 с.
193. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові: Словник: У 2 т. / відповідальний редактор В. Грещук. Т. 2. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2020.
194. Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
195. Гуцульські світи. Лексикон / Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 668 с.
196. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / відп. ред. І.М. Железняк. Луцьк: Надстир'я, 1997. 108 с.
197. Дзензелівський Й.О. Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття. Ужгород, 1958. 48 с.
198. Дидик-Меуш Г. Мокряни. Говірка маминого села. Словник. Львів: Піраміда, 2021. 288 с.
199. Діалектологічно-фольклорні матеріали говірки с. Южинець Кіцманського району Чернівецької області: наук-попул. вид. / уклад. О. В. Піщик, В. В. Ковач, Н. О. Руснак, Ю. М. Руснак, Є. Д. Квітень. Чернівці, 2019. 336 с.
200. Добролюжа Г.М. Ідеографічний словник поліських народних порівнянь з компаративними об'єктами – назвами тварин. Київ: Волинь, 1997. 53 с.
201. Добролюжа Г.М. Красне слово – як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир: Волинь, 2003. 160 с.
202. Добролюжа Г.М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир: ПП Туловський, 2010. 404 с.
203. Дорошенко Л. Словник будівельної лексики східнополіського діалекту. Суми: Сум. ДПУ, 2006. 248 с.
204. Дуда І. Лемківський словник. 26000 слів. Тернопіль: Астон, 2009. 376 с.
205. Євтушок О.М. Народна будівельна лексика Західного Полісся. Рівне, 1990. 145 с.
206. Жегуц І. Матеріали до гуцульського говору в Закарпатті: Говірка с. Берлибаш (Костилівка) Рахівського району у 30-х рр. Словник із додатками. Мюнхен, 1999. 96 с.

207. Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. Мюнхен, 2001. 180 с.
208. Івченко А. Вархол Н. Фразеологічний словник лемківських говірок східної Словаччини. Братислава: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, 1990. 160 с.
209. Керча І. Русинсько-руський словник: у 2 т. Ужгород: Поліпрінт, 2007. Т. 1. 608 с.
210. Кірілкова Н. Словник волинських фразеологізмів. Острог; Рівне, 2013. 192 с.
211. Кірілкова Н. В. Матеріали до фразеологічного словника південноволинських говірок. Рівне; Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. 128 с.
212. Коваленко Н.Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019. 412 с.
213. Коваленко Н.Д. Слова з язика, як бджоли з вулика. Матеріали до словника народних порівнянь подільських і волинських говірок Хмельниччини: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2011. 144 с.
214. Коваленко Н.Д. Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького. Словник. Кам'янець-Подільський. 2019. 360 с.
215. Ковбаснюк Г., Масляник О. Словник говірки Закарпатської Гуцульщини. Львів: Растр-7, 2022. 228 с.
216. Корзонюк М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок.: зб. наук. праць. Київ: Наук. думка, 1987. С. 62–267.
217. Куриленко В.М. Лексика тваринництва поліських говорів. Суми, 1991. 124 с.
218. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 672 с.
219. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 896 с.
220. Леснова В.В. Словник оцінних номенів людини в українських діалектах / за заг. ред. П.Ю. Гриценка. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 304 с.
221. Лисенко П.С. Словник поліських говорів. Київ: Наукова думка, 1974. 260 с.
222. Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнословобожанських говірок (Луганська обл.). Луганськ, 2003. 172 с.
223. Мартинова Г., Щербина Т. Словник середньонадніпрянських говірок. Черкаси: Видавець Чабанко Ю.А., 2020. 492 с.
224. Матейко К. Український народний одяг. Етнографічний словник. Київ: Наукова думка, 1996. 196 с.
225. Матеріали до словника буковинських говірок. Чернівці, 1971–1979. Вип. 1–6.
226. Матеріали до словника подільського говору / упоряд. І.В. Гороф'янюк. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с.
227. Матіїв М. Словник говірок центральної Бойківщини. Київ; Сімферополь, 2013. 603 с.
228. Мацюк З. Говорити як медок варити: словник фразеологізмів Західного Полісся та суміжних територій. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 688 с.
229. Мацюк З. Що сільце, то нове слівце: Словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 476 с.
230. Мацюк З. С. Із народу не викинеш: діалектний словник фразеологізмів. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 134 с.
231. Мілева І.В. Матеріали до евфемістичного фразеологічного словника східнословобожанських і східностепових говірок. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 127 с.

232. Москаленко А.А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса, 1958. 78 с.
233. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів, 2008. 224 с.
234. Никончук М., Никончук О., Мойсієнко В. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. Житомир: Полісся, 2001. 148 с.
235. Никончук М.В., Никончук О.М. Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. Житомир, 1990. 369 с.
236. Никончук М.В., Никончук О.М. Транспортна лексика правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов. Київ: Наук. думка, 1990. 291 с.
237. Омельковець Р. Словник ботанічної лексики західнополіських говірок. Луцьк, 2016. 220 с.
238. Омельченко З.Л., Клименко Н.Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2006. 114 с.
239. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. Київ: Наукова думка, 1984.
240. Осадча-Яната Н. Українські народні назви рослин. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США. 173 с.
241. Панцьо С.Є. Матеріали до словника лемківських говірок (дієслівна лексика). Тернопіль: Джура, 2009. 108 с.
242. Пиртей П.С. Короткий словник лемківських говірок / упоряд. і підгот. до друку Є.Д. Турчин. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2004. 326 с.
243. Пиртей П.С. Словник лемківської говірки: Матеріали до словника. Legnica; Wrocław, 2001. 345 с.
244. Піпаш Ю.О., Галас Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
245. Поп Д. Русинсько-українсько-руський и русско-украинско-русинский словарь. Ужгород: ПП «Повч Р.М.», 2007. 311 с.
246. Пошивайло О. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України. Гетьманщина. Опішня, 1993. 235 с.
247. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.; 2022. 480 с.
248. Сагаровський А.А. Матеріали до діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Вип. 1 (А–Об'ясняться). Харків: ОВВ НМЦ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 296 с.
249. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). Київ, 2009. 408 с.
250. Сизько А.Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини: навч. посіб. Дніпропетровськ: ДДУ, 1990. 100 с.
251. Сікорська З.С., Шевцова В.О., Шутова Л.І. Словник діалектної лексики Луганщини. Київ: Шлях, 2002. 223 с.
252. Сірка Й., Мулиган Ю., Баушенко А. Короткий словник говірки села Ублі. Зіген – Пряшів, 1999.
253. Словник буковинських говірок / за заг. ред Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
254. Словник прикметникового лексикону лемківських говірок / уклад. С. Панцьо, Н. Лісняк. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 231 с.
255. Словник українських говірок Бузько-Інгульського межиріччя / Л.С. Спанатій, А.П. Супрун, М.Ф. Тимченко, В.П. Токар; за загальною редакцією Л.С. Спанатій; науковий редактор П.Ю. Гриценко. Миколаїв: Іліон, 2018. 875 с.
256. Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів / укладач Д. П. Савчук; передмова М. Д. Павлюка. Київ; Косів: Писаний Камінь, 2012. 154 с.

257. Словник українських говорів Одещини / гол. ред. О.І. Бондар. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2011. 224 с.
258. Словник українських східнослобожанських говірок / уклад.: Волошинова М.О., Глуховцева К.Д., Леснова В.В., Ніколаєнко І.О., Терновська Т.П., Ужченко В.Д.; за заг. ред. К.Д. Глуховцевої та В.В. Леснової. Вид. друге, зі змін. й допов. Київ: Талком, 2021. 407 с.
259. Ступінська Г., Битківська Я. Фразеологічний словник лемківських говірок. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 463 с.
260. Тищенко Т. Лексика бджільництва Східного Поділля: Словник. Умань: РВЦ «Софія», 2008. 88 с.
261. Тищенко Т.М. Східноподільський родинний обряд: лексикографічний і текстовий опис. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 390 с.
262. Турчин Є.Д. Словник села Тилич на Лемківщині. Львів: Українська академія друкарства, 2011. 384 с.
263. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. 5-е вид., перероб. й доп. Луганськ: Альма-матер, 2005. 348 с.
264. Ужченко Д. В. Словник жаргонних фразеологізмів Східної Слобожанщини: Матеріали. Луганськ, 2009. 248 с.
265. Фразеологізми та паремії Чернівецьчини: матеріали до словника / уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці, 2017. 352 с.
266. Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. Львів, 2002. 216 с.
267. Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: У 4 т. Т. 1–4. Запоріжжя, 1992.
268. Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 200 с.
269. Швець В. Лексика традиційного різьблення Уманщини. Умань: ВПЦ «Візаві», 2012. 170 с.
270. Шевченко Є. Народна деревообробка в Україні: словник народної термінології. Київ: Артанія, 1997. 312 с.
271. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів – Нью-Йорк, 2008. 288 с.
272. Шкрумеляк М. Тлумачний словник-довідник гуцульських говірок. Івано-Франківськ, 2016. 176 с.
273. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. Харків: Основа, 1993. 175 с.
274. Janów J. Słownik huculski / opracował i przygotował do druku J. Rieger. Kraków: DWN, 2001. 292 s.
275. Rigier J. Słownictwo i nazewnictwo Łemkowskie. Warszawa: Wydawnictwo naukowe «Semper», 1995. 256 s.
276. Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy: słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolskiem, dir. J. Rieger; composed on the basis of material collected under the direction of Władysław Paryl by Katarzyna Czarnecka, Dorota Kowalska, Elżbieta Rudolf-Ziółkowska. Kraków: Lexis, 2007. 304 s.
277. Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / pod kierunkiem J. Riegera. Warszawa, 2002. 440 s.

Діалектна текстографія

278. Аркушин Г.Л. Голоси з Берестейщини: тексти. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. 536 с.

279. Аркушин Г.Л. Голоси з Волинського Полісся: тексти. Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 542 с.
280. Аркушин Г.Л. Голоси з Підляшшя: Тексти. Луцьк: Вежа, 2007. 536 с.
281. Березовська Г.Г., Кривошея І.І., Тищенко Т.М. та ін. Тексти. Говірки історичної Уманщини та суміжних земель / за ред. Т.М. Тищенко. Умань: РВЦ «Софія», 2008. С. 81–246.
282. Бідношия Ю.І., Дика Л.В. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови. Київ: Інститут української мови НАНУ, 2008. 480 с.
283. Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів / укл. Н. Руснак, Н. Гуйванюк, В. Бузинська. Чернівці, 2006. 383 с.
284. Гнатишак Ю. Болехівські бувальщини. Діалектні тексти / відпов. ред Т. Ястремська; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2021. 624 с.
285. Говірки західної Полтавщини: збірник діалектних текстів / упоряд. Г.І. Мартинова. Черкаси 2012. 154 с.
286. Говірки Південної Київщини. Збірник діалектних текстів / упоряд. Г.І. Мартинова, З.М. Денисенко, Т.В. Щербина. Черкаси, 2008. 369 с.
287. Говірки Черкащини. Збірник діалектних текстів / упоряд.: Г.І. Мартинова, Т.В. Щербина, А.А. Таран. Черкаси, 2013. 881 с.
288. Говірки Чорнобильської зони: тексти / упоряд.: П.Ю. Гриценко та ін. Київ: Довіра, 1996. 358 с.
289. Говори української мови: зб. текстів. Київ: Наук. думка, 1977. 590 с.
290. Делюсто М. Українська наддунайська говірка: збірник діалектних текстів. Ізмаїл: СМІЛ, 2016. 196 с.
291. Діалектні тексти із середньополіських говірок Житомирської області. Єдність у різноманітності. Поліщуки: навчально-методичний посібник / упоряд.: В.М. Мойсієнко, Г.І. Гримашевич. Житомир, 2018. С. 9–115.
292. Західноподільські та суміжні говірки. Тексти: у 2-х т. / упоряд.: Н.Д. Коваленко. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. Т. 1. 536 с. URI: <https://cutt.ly/D4KWg5C>; Т. 2. 512 с. URI: <https://cutt.ly/x4KWS27>.
293. Коваленко Н.Д., Коваленко Б.О. Волинські говірки Хмельниччини. Збірник діалектних текстів: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2019. 344 с. URI: <https://cutt.ly/94RoadY>.
294. Лешка О., Шішкова Р., Мушинка М. Розповіді з Підкарпаття. New York; Praha; Київ: [б. в.], 1998. 322 с.
295. Миголинець О.Ф. Українські говірки Закарпаття: збірник текстів. Ужгород, 2002. 64 с.
296. Павлюк М., Робчук Ф. Українські говори Румунії: діалектні тексти. Едмонтон–Львів–П'ємонт–Торонто, 2003. 120 с.
297. Палає пам'яті свіча – вогонь не згас: хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів / упоряд. І.В. Гороф'янюк. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2014. 148 с.
298. Пащенко В.М. Південно-східна макросистема діалектних систем української мови: хрестоматія з метод. рек. для практ. занять з укр. діалектології, етнолінгвістики, етнографії та фольклору. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2007. 67 с.
299. Північно-східна Слобожанщина: матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій. Львів, 2002. 255 с.
300. Скарби українських говорів: тексти про борщ / відп. ред. Н. Хібеба, В. Леснова; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2019. 320 с. URI: <https://cutt.ly/N4KPs3D>.
301. Тищенко Т.М. Східнополіський родинний обряд: лексикографічний і текстовий опис. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 390 с.

302. Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти / упоряд. Н.М. Глібчук. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 238 с.
303. Українські закарпатські говірки: Тексти / упоряд. та передм. О.Ф. Мигoliniць, О.Д. Пискач. Ужгород, 2004. 400 с.
304. Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалектні тексти: навчальний посібник / упоряд.: К.Д. Глуховцева, В.В. Лєснова, І.О. Ніколаєнко; за ред. К.Д. Глуховцевої. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 424 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

305. ІЗБОРНИК. litopys.org.ua. URL: <https://cutt.ly/1Ug8c9e>.
306. Інтерактивна мапа говорів української мови. URL: <https://dialectmap.org/>
307. Карта говорів української мови за І.Зілинським і Ф.Жилком. Енциклопедія українознавства II. Т.2. С. 525. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um151e.htm>
308. Наукова бібліотека УжНУ. URL: <http://www.lib.uzhnu.edu.ua/#myCarousel>
309. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
310. Перелік діалектних словників. URL: <https://cutt.ly/8Ug8s2i>.
311. Перелік лінгвогеографічних джерел. URL: <https://cutt.ly/IUg8GXW>.
312. Перелік хрестоматій українських діалектних текстів. URL: <https://cutt.ly/2Ug8pfQ>.
313. Репозитарій УжНУ. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/>
314. Сайт УжНУ. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/>
315. Український лінгвістичний портал. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua>

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1

ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ І ЗНАЧЕННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ»

Теоретичні питання:

1. Предмет і завдання діалектології.
2. Теоретичне і практичне значення курсу «Українська діалектологія», його зв'язок з іншими науками.
3. Основні діалектологічні поняття.
4. Аспекти діалектологічних досліджень.
5. Джерела вивчення говорів української мови.
6. Фонетична транскрипція.

Практичні завдання:

Завдання 1. Доведіть на конкретних прикладах зв'язок діалектології з етнологією та літературознавством.

Завдання 2. Наведіть приклади протиставних і непротиставних діалектних явищ у закарпатському говорі.

Завдання 3. Які діалектні назви на позначення продуктів харчування вживають у вашій місцевості? Назвіть 10–15 слів.

Завдання 4. Запишіть текст (від 250 до 300 слів) говірки рідного села фонетичною транскрипцією. Додайте відеозапис цієї розповіді, орієнтуючись на обговорення таких тем: святкування Різдва, Великодня; цікаві спогади про минуле; сільські легенди й перекази. Використовуйте також власні матеріали з фольклорної практики.

Тести

1. Діалектологія – це...

- а) галузь мовознавства, що вивчає діалектну мову, її просторову варіативність і територіальну диференціацію;
- б) наука, яка вивчає суспільні процеси в системі мови;
- в) наука, яка досліджує зв'язки між мовними й культурними явищами;
- г) галузь мовознавства, що вивчає взаємозв'язок літературної мови з народною мовою.

2. Найменша одиниця територіальної диференціації мови – це ...

- а) говір;
- б) говірка;
- в) наріччя;
- г) діалект.

4. До основних діалектних одиниць належать:

- а) група говорів, говір, діалектна група;
- б) говір, наріччя, діалект;
- в) говірка, говір, наріччя;
- г) група говорів, наріччя, діалектна група.

5. Ізогласа – це...

- а) мовне явище;
- б) лінія, якою позначають межі поширення мовних явищ;
- в) територія поширення мовних явищ;
- г) мовне явище в системі вокалізму.

6. Говірка – це ...

- а) найменша одиниця територіальної диференціації мови, що становить об'єднання говірок, близьких за фонетичними, акцентуаційними, лексичними та граматичними ознаками;
- б) найменша одиниця територіальної диференціації мови, що є засобом спілкування мешканців одного, рідше кількох населених пунктів, однотипних із мовного погляду;
- в) найбільша одиниця територіальної диференціації мови, що становить сукупність близьких за визначеними ознаками говірок, об'єднаних у говори;
- г) одиниця територіальної диференціації мови.

7. Вивченням розвитку діалектної мови займається

- а) синхронна діалектологія;
- б) описова діалектологія;
- в) історична діалектологія;
- г) синхронна й діахронна діалектологія.

8. Вивчає говірки на одному хронологічному зрізі їхнього функціонування

- а) синхронна діалектологія;
- б) історична діалектологія;
- в) описова діалектологія;
- г) синхронна й діахронна діалектологія.

9. З урахуванням походження й історичного розвитку діалекти поділяють на:

- а) давні й різнотипні;
- б) територіальні й соціальні діалекти;
- в) однотипні й різнотипні;
- г) давні і новостворені.

10. Наріччя – це ...

- а) найбільша одиниця територіальної диференціації мови, що становить сукупність близьких за визначеними ознаками говірок, об'єднаних у говори;
- б) найменша одиниця територіальної диференціації мови, що є засобом спілкування мешканців одного, рідше кількох населених пунктів, однотипних з мовного погляду;
- в) найменша одиниця територіальної диференціації мови, що становить об'єднання говірок, близьких за фонетичними, акцентуаційними, лексичними та граматичними ознаками;
- г) одиниця територіальної диференціації мови.

11. Територія поширення мови чи мовних явищ – це...

- а) ізоглоса;
- б) арел;
- в) межа;
- г) регіоналізм.

12. Предметом дослідження української діалектології слугують

- а) територіальні й соціальні діалекти;
- б) територіальні діалекти;
- в) соціальні діалекти;
- г) говірка, наріччя.

13. Територіальні діалекти – це ...

- а) різні вияви мови на певній території;
- б) групові говори;
- в) діалекти, визначені способом проживання;
- г) мовлення певної замкнутої групи осіб.

14. Найбільша одиниця територіальної диференціації мови – це ...

- а) наріччя;
- б) говір;
- в) говірка;
- г) діалект.

15. Спільним для літературної й діалектної мови є:

- а) поліфункціональність;
- б) стилістична диференціація;
- в) наявність певних норм;
- г) переважно усна форма вияву.

16. Соціальні діалекти – це ...

- а) групові говори, визначені місцем проживання;
- б) діалекти, визначені місцем проживання;
- в) різні вияви мови на певній території;
- г) мовлення певної закритої групи осіб.

17. У котрому рядку записано ознаки діалектного мовлення?

- а) поліфункціональність, стилістична диференціація, наявність кодифікованих норм;
- б) відсутність писаних правил, мінливість будови залежно від етнічної території, переважно усна форма вияву, відносно обмежена сфера вживання;
- в) стилістична диференціація, мінливість будови залежно від етнічної території, наявність кодифікованих норм;
- г) переважно усна форма вияву, поліфункціональність, відсутність писаних правил, відносно обмежена сфера вживання.

18. Як називають людину, яка записує діалектний матеріал?

- а) інформант (респондент);
- б) експлоратор;
- в) записувач;
- г) діалектолог.

19. Як називають людину, від якої записують діалектний матеріал?

- а) інформант (респондент);
- б) експлоратор;
- в) записувач;
- г) діалектолог.

20. Як називається зібрання затранскрибованих текстів діалектного мовлення?

- а) текстологія;
- б) текстографія;
- в) текстографування;
- г) текстобфод.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 3–28.
2. *Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів, ЛА «Піраміда». 2023. С. 14–57.
3. Гриценко П.Ю. Динаміка діалектного континууму: гносеологічні параметри (вступні зауваги). *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2017. С. 7–13.
4. Дзендзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології: Вступні розділи. Ужгород, 1966. С. 5–20.
5. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966. С. 3–28.
6. Залеський А.М. Діалектне розмаїття української мови. *Культура слова*. 1990. Вип. 38. С. 3–10.
7. Кобилянський Б.В. Діалект і літературна мова. Київ, 1960. С. 11–32.
8. Кумеда О.П. Діалект – ідіолект (текст) – літературна норма. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2017. С. 229–236.
9. Матвіяс І.Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. 2008. № 6. С.3–12.
10. Матвіяс І.Г. Засади української діалектології. *Мовознавство*. 2000. № 1. С.3–9.
11. *Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. Київ, 1990. С. 7–19.
12. Монахова Т.В. Українська діалектологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. С. 23–28.
13. Прокопчук Л. В. Українська діалектологія: навч. посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. С. 17–33.
14. Прокопчук Л.В. Українська діалектологія: Тестовий контроль: збірник завдань. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2014. 116 с.
15. Торчинська Н.М. Українська діалектологія: навч. посіб. Хмельницький, 2017. С. 6–13; 16–26.
16. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. Статті «Говір», «Говірка», «Діалект», «Діалектологія», «Наріччя», «Транскрипція».

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ Й ПОНЯТТЯ

АРГО́ (фр. *argot* – жаргон) – спеціальний умовний жаргон вузької соціальної групи, набір незрозумілих для сторонніх людей слів і висловів, які вживаються з метою ізолюватися від них.

АРЕА́Л (лат. *area* – площа) – територія, на якій поширене певне діалектне явище.

ГО́ВІР (територіальний діалект) – група споріднених говірок. Говори входять до складу наріч, або діалектних груп. Наприклад: *середньонадніпрянський, слобожанський, степовий* говори входять до складу *південно-східного* наріччя української мови.

ГОВІ́РКА – мова якогось одного або кількох у мовному плані однорідних населених пунктів (сіл). У структурі мовно-територіальних утворень (говірка – говір / діалект – наріччя) лише говірка є реальною комунікативною системою, принципово рівнозначною в мові. Говірка входить до складу говору. *Говірка с. Колочава; закарпатські говірки* тощо.

ГОВІ́РКИ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКІ – це говірки, що перебувають в ізоляції від основного мовного пласту свого народу, здебільшого загальмовуються у своєму розвитку і зберігають давні риси й одночасно внаслідок безпосередніх міжмовних контактів підпадають під певний вплив тієї мови, що їх оточує (напр., українські переселенські говірки в Чехії, Словаччині, Румунії, Польщі, Канаді, Казахстані та ін.).

*Сніжинкою позначено літературу для обов'язкового опрацювання.

ГОВІРКИ ПЕРЕХІДНІ – це говірки, яким властива певна кількість рис обох сусідніх діалектів.

ГОВІРКА РЕДУКТИВНА – тип діалектної системи, яка зазнала (зазнає) структурних змін у зв'язку звуження сфери функціонування через її заступлення іншими говірками, літературною мовою, чужими мовами та внаслідок відчутного руйнування цілісного мікросоціуму носіїв говірки, найчастіше через дозаселення чи переселення.

ДИФЕРЕНЦІЙНА ОЗНАКА – ознака мовного елемента, яка відрізняє його від інших однотипних елементів.

ДІАЛЄКТ (гр. *dialectos* – розмова, говір, наріччя) – різновид певної мови, який використовують як засіб спілкування особи, тісно пов'язані територією, соціальною або професійною спільністю. Розрізняють територіальні та соціальні діалекти. Територіальні діалекти служать засобом спілкування широких народних мас на певній, обмеженій території. Соціальні діалекти виступають як засіб спілкування лише певної, замкнутої, суспільної групи людей.

ДІАЛЄКТИ ДАВНІ (старожитні, основні) – діалекти, що функціонують на територіях давнього заселення українського народу (*поліські* діалекти і переважна більшість *південно-західних* та *середньонадніпрянські* говірки *південно-східного* наріччя). У давніх діалектах зберігаються архаїчні мовні явища, які давно вже втрачені іншими говорами і не стали надбанням нової української літературної мови.

ДІАЛЄКТИ НОВОСТВОРЕНІ – діалекти, які виникли внаслідок порівняно пізніх переселенських рухів української людності і дозаселення новоосвоєних земель (більшість *південно-східних*, зокрема *слобожанські* й *степові*, а також переселенські говірки; деякі з *південно-західних* діалектів, зокрема *західнокарпатський*, або *лемківський*, діалект, *гуцульські* говірки на Закарпатті). Новостворені діалекти бувають однотипні (односистемні) та різнотипні (різносистемні).

ДІАЛЄКТНЕ ЯВИЩЕ. Має вузьке й широке розуміння. У вузькому значенні є синонімом до *діалектизму*, тобто означає таке явище місцевих говірок, яке перебуває поза чинною нормою літературної мови. У широкому значенні діалектне явище – це такий елемент мовної системи, який у різних говірках, говорах чи діалектах цієї ж мови має певну кількість співвідносних варіантів, відповідників. Наприклад, у говорах української мови орудний відмінок однини іменників жіночого роду I відміни має закінчення *-ою, -ой, -оў, -ом*: *рукóю, рукóй, рукóў, рукóм*. Кожне з цих закінчень є діалектним явищем у галузі морфології.

Розрізняють два типи діалектних явищ: *протиставні* (співвідносні) і *непротиставні* (неспіввідносні). *Протиставне* діалектне явище – таке явище, яке має рівнозначні відповідники в інших говорах цієї ж мови. Приклад див. вище. *Непротиставне* діалектне явище – це така риса більшої чи меншої групи говорів, яка в інших говорах цієї ж мови не має функціонально рівнозначних відповідників. Наприклад, у чабанів району Карпат отвір в одній із стінок кошари, через який пропускають овець під час доїння, називається *стру́нга* чи *стру́нка*. В інших же районах Карпат такого окремого поняття взагалі немає, у зв'язку з цим і назви для нього відсутні.

ДІАЛЄКТНИЙ. Який стосується діалекту, пов'язаний із ним. Уживається в словосполученнях: *діалектний запис* (*матеріал, знак, словник, слово, фразеологізм, варіант, різновид, відмінність, лексика, лексикографія, мовлення, морфологія, синтаксис, словотвір, фонетика, група, поділ, членування, дані, джерела, факти, утворення, явище, ознака, особливість, риса, зона, масив, територія, система, диференціація, конструкція, тип, основа, стихія*).

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИЙ. Який стосується діалектології. У спол.: *діалектологічний інститут* (*комісія, атлас, бюлетень, збірник, карта, праця, студії, анкета, програма, конференція, нарада, експедиція, практика, дослідження, спостереження*).

ДІАЛЕКТОЛО́ГІЯ (від гр. *dialectos* – розмова, говір, наріччя і *logos* – поняття, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає місцеві (територіальні) різновиди певної мови – говори, діалекти, наріччя.

Залежно від характеру дослідження поділяється на загальну (теоретичну), окрему (національну) і перспективну. *Теоретична* діалектологія вивчає загальні особливості діалектів, закономірності їх розвитку; предметом її також є теорія та методика дослідження діалектів, принципів їх класифікації і т. ін. *Окрема* діалектологія якнай докладніше описує всі без винятку риси говірок, говорів якоїсь конкретної мови. Предметом вивчення *перспективної* діалектології є процес перенормалізації (літературної нормалізації) територіальних діалектів.

Щодо хронологічного аспекту дослідження розрізняють описову (синхронну) та історичну (діахронну). *Описова* діалектологія вивчає територіальні діалекти в їхньому сучасному стані, взаємозв'язки різних діалектів і говорів між собою та з літературною мовою. *Історична* діалектологія досліджує походження говорів та діалектів, процесів розвитку і змін їх фонетичної, граматичної та лексичної системи протягом минулих епох, вивчає взаємозв'язки та групування діалектів у різні історичні періоди.

ЕКСПЛОРА́ТОР – людина, яка записує діалектний матеріал.

ЖАРГОН (з фр. *jargon* «говір», «зіпсована мова», «штучна мова») – мова певної соціальної чи професійної групи. Відрізняється від загальнонародної мови набором специфічних слів та виразів, які відображають спеціальні потреби та смаки цієї групи.

ІЗОГЛО́СА (гр. *issos* «рівний» і *glossa* «мова») – нанесена на карту лінія, якою в лінгвістичній географії позначають межі поширення певного явища. Ізоглоси можуть стосуватися окремих населених пунктів, окреслювати невеликі ареали або виділяти великі одиниці діалектного членування. Крім загальної назви ізоглоса, стосовно діалектних явищ різних галузей мови вживають ще видові (вужчі) терміни: *ізофона*, *ізоморфа*, *ізолекса*, *ізосема*, *іzosинтакса*.

ІНФОРМА́ТОР, або **РЕСПОНДЭ́НТ**, – конкретний діалектоносіє, людина, від якої записують діалектний матеріал.

НАРІ́ЧЧЯ – найбільше діалектне угруповання певної мови, до складу якого входить група діалектів, споріднених фонетичними, граматичними та лексичними рисами. В українській діалектній мові розрізняють північне (поліське), південно-східне та південно-західне наріччя. Одне наріччя відділяється від іншого смугою перехідних говірок.

ПАСМО́ ІЗОГЛО́С – сукупність подібних за конфігурацією, достатньо близько розташованих на лінгвістичній карті ізоглос, які окреслюють певну територію й можуть кваліфікуватися як кордон мовної системи.

ТРАНСКРІ́ПЦІЯ ФОНЕТИ́ЧНА (лат. *transcriptio* «переписування») – система графічних знаків, побудована за власне фонетичним принципом, згідно з яким кожен знак (літера) може бути використаний для позначення лише одного звуку, а кожен звук завжди мусить позначатися тим же самим графічним знаком. Фонетична транскрипція служить засобом для якнайточнішого відбиття на письмі звукових особливостей живого мовлення.

ЎЗУ́С – мовленнєва практика, поширене вживання слів чи інших мовних одиниць, їх масове й регулярне відтворення.

Тема 2

КОРОТКІ ВІДОМОСТІ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

Теоретичні питання:

1. Перші спроби характеристики й класифікації українських говорів. Класифікація М. Максимовича, І. Вагилевича, Я. Головацького.
2. Праці О. Потебні з української діалектології.
3. Внесок К. Михальчука в дослідження українських говорів.
4. Огляд класифікацій О. Соболевського, А. Кримського, І. Зілинського та ін.
5. Діалектологічні дослідження другої половини ХХ ст.
6. Найважливіші монографічні праці з сучасної української діалектології.

Проектні завдання:

1. Перегляньте документальні фільми про відомих науковців:

а) **В. Німчука** – «Вимір справжності» (2015).

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KEPns3zdTJs&ab>;

б) **П. Чучку** – «Лабіринт Чучки. Життя після життя» (2018).

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DOPbV7ezpB8&ab>;

в) **Й. Дзензелівського** – «Життя на карті діалекту» (2021).

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3TB6rV48ROU&ab>.

Напишіть рецензію на один із цих фільмів.

2. Підготуйте наукову презентацію на одну з таких тем:

1. Актуальні питання дослідження закарпатських говірок.
2. Актуальні проблеми сучасної діалектології.
3. Василь Німчук як діалектолог.
4. Внесок Костянтина Михальчука в розвиток української діалектології.
5. Внесок Павла Чучки в розвиток української діалектології.
6. Григорій Аркушин як дослідник поліського наріччя.
7. Діалектна фраземіка й граматики в наукових студіях Василя Лавера.
8. Діалектний текст як об'єкт наукового аналізу.
9. Діалектологічні студії в галузі морфології.
10. Діалектологічні студії в галузі синтаксису.
11. Діалектологічні студії Івана Матвіяса.
12. Дослідження Василя Добоша в галузі діалектної граматики.
13. Дослідження українських діалектів у Польщі, Словаччині й Румунії.
14. Закарпатська діалектологічна школа.
15. Іван Верхратський як діалектолог.
16. Іван Панькевич як діалектолог.
17. Історія діалектного членування української мови.
18. Йосип Дзензелівський – засновник закарпатської діалектологічної школи.
19. Костянтин Герман як діалектолог.
20. Монографічні дослідження говорів поліського наріччя.
21. Монографічні дослідження карпатської групи говорів південно-західного наріччя.
22. Наукові дослідження волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя.
23. Наукові дослідження галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя.
24. Наукові дослідження Наталі Хобзей у галузі української діалектології.
25. Наукові здобутки Миколи Грицака в галузі української діалектології.
26. Наукові здобутки Павла Гриценка в галузі української діалектології.

27. Наукові розвідки Ганни Мартинової в галузі української діалектології.
28. Наукові студії Катерини Глуховцевої в галузі української діалектології.
29. Обрядова сфера як об'єкт діалектологічних студій.
30. Петро Лизанець як дослідник українсько-угорських міждіалектних контактів.
31. Праці І. Пагірі про закарпатські говірки.
32. Роль Івана Сабадоша в історії української діалектології.
33. Роль Кирила Галаса в історії діалектної ономастики.
34. Стан дослідження говорів південно-східного наріччя.
35. Ярослава Закревська як діалектолог.

Тести

1. Коли здійснено перші спроби характеристики українських говорів?

- а) початок XX ст.;
- б) початок XIX ст.;
- в) II половина XIX;
- г) друга половина XVIII ст.

2. І. Вагилевич виділяв такі наріччя української мови:

- а) українське, поліське і русинське;
- б) південно-східне і північно-західне;
- в) волинсько-подільське (українське), галицьке (наддністрянське) і гірське (карпаторуське);
- г) галицьке і київське.

3. Я. Головацький виділяв такі наріччя української мови:

- а) українське, поліське і русинське;
- б) південно-східне і північно-західне;
- в) волинсько-подільське (українське), галицьке (наддністрянське) і гірське (карпаторуське);
- г) галицьке і київське.

4. К. Михальчук поділяв українськомовну територію на:

- а) три наріччя: українське, поліське і русинське;
- б) два наріччя: південно-східне і північно-західне;
- в) три наріччя: волинсько-подільське (українське), галицьке (наддністрянське) і гірське (карпаторуське);
- г) два наріччя: північне («північномалоруське») і південне («південномалоруське» або «українсько-галицьке»).

5. Як називалася праця К. Михальчука, у якій уперше було виділено три українські наріччя?

- а) «Проба упорядкування українських говорів»;
- б) «К южнорусской диалектологии» (1893);
- в) «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины» (1872);
- г) «Діалектологічна класифікація українських говорів».

6. О. Соболевський поділяв українськомовну територію на:

- а) три наріччя: українське, поліське і русинське;
- б) два наріччя: південно-східне і північно-західне;
- в) три наріччя: волинсько-подільське (українське), галицьке (наддністрянське) і гірське (карпаторуське);
- г) два наріччя: північне («північномалоруське») і південне («південномалоруське» або «українсько-галицьке»).

7. І. Зілинський поділяв українськомовну територію на:

- а) три наріччя: українське, поліське і русинське;
- б) два наріччя: південно-східне і північно-західне;
- в) три наріччя: волинсько-подільське (українське), галицьке (наддністрянське) і гірське (карпаторуське);
- г) два наріччя: північне («північномалоруське») і південне («південномалоруське» або «українсько-галицьке»).

8. Хто з науковців спростовував думку про те, що в основі української літературної мови має бути середньонадніпрянський говір?

- а) Б. Грінченко;
- б) І. Франко;
- в) І. Нечуй-Левицький;
- г) П. Куліш.

9. Хто вперше висловив думку про те, що полтавські говори найбільш придатні для розвитку на їхній основі української літературної мови?

- а) О. Павловський;
- б) І. Франко;
- в) К. Михальчук;
- г) М. Цертелєв.

10. Уперше ареальне утворення української мови методом картографічного моделювання визначив

- а) О. Шафонський;
- б) К. Михальчук;
- в) О. Потебня;
- г) М. Максимович.

11. Журнал-щомісячник «Рідна мова» заснував

- а) І. Зілинський;
- б) І. Огієнко;
- в) А. Кримський;
- г) М. Сулима.

12. Програму для збирання діалектних одмін було опубліковано в Києві в

- а) 1910 році;
- б) 1909 році;
- в) 1911 році;
- г) 1912 році.

13. Першу карту говорів української мови створив:

- а) К. Михальчук;
- б) М. Максимович;
- в) О. Шафонський;
- г) А. Кримський.

14. Автором першого посібника з української діалектології був

- а) К. Михальчук;
- б) С. Бевзенко;
- в) М. Сулима;

г) О. Шафонський.

15. Хто автор праці «Українська мова та її говори»?

- а) Ф. Жилко;
- б) А. Москаленко;
- в) В. Ганцов;
- г) І. Матвіяс.

16. Хто автор праці «Ареальне варіювання лексики»?

- а) П. Гриценко;
- б) С. Бевзенко;
- в) Г. Аркушин;
- г) Й. Дзендзелівський.

17. Хто з названих нижче вчених, класифікуючи діалекти української мови, використовував терміни „піднаріччя” і „різноріччя”?

- а) О. Потебня;
- б) К. Михальчук;
- в) А. Кримський;
- г) О. Соболевський.

18. Одним із перших виділив поліські говірки як окремий мовний простір:

- а) О. Потебня;
- б) К. Михальчук;
- в) Г. Аркушин;
- г) Ф. Жилко.

19. Закарпатський говір вивчали такі мовознавці:

- а) І. Панькевич, Й. Дзендзелівський, М. Грицак;
- б) В. Німчук, Т. Назарова, В. Куриленко;
- в) П. Чучка, З. Бичко, І. Варченко;
- г) К. Герман, І. Сабадош, М. Доленко;

20. Авторами словників поліських говорів є мовознавці:

- а) Ю. Піпаш, Б. Галас;
- б) П. Лисенко, Г. Аркушин;
- в) В. Чабаненко, А. Сизько;
- г) М. Корзонюк, А. Москаленко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Григорій Львович: біобібліогр. покажч. до 70-річчя від дня народж. / уклад. І.П. Сидорук; упоряд. Г.Л. Аркушин. Луцьк, 2018. 70 с.
2. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 28–31.
3. *Бевзенко С.П. Вивчення української діалектології. *Історія українського мовознавства*. Київ, 1991. С. 128–150.
4. Бережняк В.М. Визначні українські діалектологи: навч.-метод. посіб. для студ. філол. ф-тів. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 251 с.
5. Бібліографія праць професора Йосипа Олексійовича Дзендзелівського за 1951–2000 роки. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 4: Українське і слов'янське мовознавство. Міжнар. конф. на честь 80-річчя проф. Й. Дзендзелівського. Ужгород, 2001. С. 24–54.

6. Венжинович Н. Василь Добош. *Історія українського мовознавства: матеріали до лекцій для магістрантів напряму 8.035 – Філологія, ОП «Українська мова та література»*. Ужгород: ПП Данило С.І., 2022. С 88–97.
7. Вербич С. Лінгвістичні обрії Василя Васильовича Німчука. *Українська мова*. 2023. № 4. С. 96–108.
8. Вовченко Г. Збирач скарбів народної мови (до 90-річчя від дня народження професора В.І. Добоша). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2014. Вип. 19. С. 8–11.
9. Вовченко Г. Хронологічний показник праць професора В.І. Добоша: матеріали до бібліографії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2019. Вип. 2 (42). С. 7–11.
10. Галас А. Кирило Галас в ономастиці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2021. Вип. 1 (45). С. 4–14.
11. Ганудель З. Наукова спадщина Василя Латти і сучасний стан дослідження українських говорів Східної Словаччини. *Наукові записки Союзу русинів-українців Словацької Республіки*. Пряшів, 1993. № 18. С. 15–24.
12. *Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів, ЛА «Піраміда». 2023. С. 58–85.
13. Дзендзелівський Й.О. Іван Панькевич як діалектолог. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Пряшів, 1969. Т. 4. Кн. 1. С. 167–208.
14. Дзендзелівський Й.О. І. Зілинський і початки застосування лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології. *Мовознавство*. 1991. № 2. С. 24–36.
15. Дзендзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології: Вступні розділи. Ужгород, 1966. С. 50–97.
16. Дзендзелівський Й.О. Словникар з Росішки. *Тиса*. Ужгород, 1993. № 1–2. С.87–106; його ж: Словникар з Росішки: Микола Грицак зблизька. *Карпатський край*. 1993. № 3. С.16–18; № 4. С.27–31.
17. Діалектологічні студії. 13: Збірник пам'яті Наталі Хобзей / відп. ред. П. Гриценко, Т. Ястремська; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. 504 с.
18. Закарпатський діалект: бібліогр. показчик / укл. І.В.Сабадош, О.Ф.Миголинець, О.Д.Пискач. Ужгород: Говерла, 2009. 136 с.
19. Іван Васильович Сабадош: бібліографія до 75-річчя / упоряд.: О.Ф. Миголинець. Ужгород, 2019. 120 с.
20. Купчинський О. Йосип Дзендзелівський – невтомний працівник науки та педагог. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 4. Українське і слов'янське мовознавство: матеріали Міжнар. конф., присвяч. 80-річчю від дня народж. д-ра філол. наук, проф. Й.О. Дзендзелівського, Ужгород, 17–19 лют. 2001 р. Ужгород: “Поличка «Карпатського краю»”, 2001. С. 13–23.
21. Лизанець П. Микола Грицак як людина і невтомний збирач мовних скарбів краян. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 12. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2008. С. 43–47.
22. Лизанець П. Професор Василь Іванович Лавер – людина, вчений, педагог (до 90-річчя від дня народження). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород: ПП Данило С.І., 2020. Вип. 1 (43). С. 369–372.
23. Лизанець П. Степан Пилипович Бевзенко (До 85-річчя від дня народження). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород: Ліра, 2005. Вип. 11. С. 184–186.
24. Лизанець П.М. Михайло Лучкай і його граматики. *Михайло Лучкай. Граматика слов'яно-руська*. Київ: Наук. думка, 1989. С. 5–33.
25. Матвіяс І.Г. Проблема визначення українських наріч. *Мовознавство*. 2001. № 2. С. 3–17.

26. *Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. Київ, 1990. С. 19–31.
27. Миголинець О. З любов'ю до рідного слова (до 60-річчя з дня народження професора Івана Васильовича Сабадоша). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. Вип. 9. Ужгород, 2004. С.136–138.
28. Миголинець О. Іван Васильович Сабадош. *Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2014 рік*. Ужгород: вид-во В.Падяка, 2013. С. 202–209.
29. Миголинець О., Пискач О. Про «Матеріали до словника закарпатської говірки с. Довге» Василя Німчука. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2023. Вип. 2 (50). С. 320–326.
30. Микола Грицак: бібліогр. покажч. (до 90-річчя з дня народж.) / уклад.: О.Г. Люта, Л.О. Мельник. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 3. Ужгород: «Поличка «Карпатського краю»», 2000. С. 347–354.
31. *Монахова Т.В. Українська діалектологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. С. 29–33.
32. Покликання: біобібліогр. покажч.: до 90-річчя від дня народження Павла Павловича Чучки / уклад.: Л.О. Мельник, Н.С. Лехман, О.В. Бряник; передм.: С.М. Пахомова; відп. за вип. М.М. Медведь. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2018. 224 с.
33. Прокопчук Л.В. Українська діалектологія: навч. посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. С. 34–41.
34. Пуряєва Н. Добре поліття (До 75-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України Василя Васильовича Німчука). *Українська мова*. 2008. № 2. С. 106–112.
35. Сабадош І. Автор найбільшого українського діалектного словника (до 100-річчя від дня народження М.А. Грицака). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 19. Ужгород, 2008. С. 134–137.
36. Сабадош І. Закоханий у слово (До 80-річчя від дня народження професора В.І. Добоша). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць*. Вип. 8. Ужгород, 2005. С. 5–8.
37. Сабадош І. Й.О. Дзендзелівський – дослідник українських говорів Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 24. Ужгород, 2004. С. 5–12.
38. Сабадош І. Микола Андрійович Грицак як лексикограф, педагог, людина. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 12. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2008. С. 7–14.
39. Сабадош І. Мовознавець зі світовим іменем (До 75-річчя від дня народження В.В. Німчука). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 18. Ужгород, 2008. С. 135–138.
40. Сабадош І. Степан Пилипович Бевзенко як діалектолог (До 90-річчя від дня народження). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 14. Ужгород, 2010. С. 187–191.
41. Федонюк В. З історії української діалектології Словаччини. *Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми*. Львів, 2004. С. 38–53.
42. Чикут В. Внесок Івана Панькевича в розвиток діалектологічної науки на Закарпатті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Внесок учених Карпатського регіону у світовий розвиток науки, культури, суспільства». Хуст, 2006. С. 2004–2008.
43. Шевельов Ю.В. Портрети вітчизняних мовознавців. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2002. 132 с.
44. Шумицька Г. Проблематика лемківських говорів у працях Й.О. Дзендзелівського. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 4. Українське і слов'янське мовознавство: матеріали Міжнар. конф., присвяч. 80-річчю від дня народж. д-ра філол. наук, проф. Й.О. Дзендзелівського, Ужгород, 17–19 лют. 2001 р. Ужгород: «Поличка «Карпатського краю»», 2001. С. 548–554.

45. Юсип-Якимович Ю. Внесок професора Й.О. Дзензелівського до вивчення генези закарпатського діалекту. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Філологія*. Ужгород: ПП Данило С.І., 2021. Вип. 2 (46). С 271–279.

Тема 3

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКИ Й ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ

Теоретичні питання:

1. Типологія діалектних мовних одиниць. Різновиди лексичних і фразеологічних діалектизмів.
2. Загальна характеристика лексики українських діалектів.
3. Спільні і відмінні елементи в лексиці українських діалектів. Основні типи діалектних відмінностей у лексиці.
4. Діалектна лексика з погляду її походження.
5. Специфічно діалектна фразеологія. Своєрідність діалектів у фразеології.
6. Фразеологічні архаїчні елементи та інновації.
7. Українська діалектна лексикографія і фразеографія (найважливіші словники української діалектної лексики й фразеології).

Практичні завдання:

Завдання 1. Підготуйте науковий проєкт на одну з таких тем: 1) «Дослідження побутової лексики в говорах української мови»; 2) «Наукові студії ботанічної лексики в українській діалектології»; 3) «Стан вивчення української діалектної фраземіки».

Завдання 2. Охарактеризуйте один (на вибір) із діалектних словників української мови.

Завдання 3. Опрацюйте статтю О. Бондаря з поданого нижче списку літератури й виділіть найвагоміші діалектні словники початку XXI ст.

Завдання 4. Внесіть на Інтерактивну мапу говорів української мови (URL: <https://dialectmap.org/>) 50 слів із говірки рідного села або з одного (на вибір) діалектного словника.

Завдання 5. Знайдіть у пропонованому тексті лексичні діалектизми, розкрийте їх семантику. Визначте, до якого з наріч і говорів української мови належить текст:

[но типір не так / гі б́ыло даўно / даўно / ка́жукт б́ыло май інтэ́рэсно / май мно́го д'ітій ходіло кол'адо́вати / збира́лис'а та́мкы роўтамы / йшли по дво́йе / ци по тро́йе / ци по п'ятэ́ро іс хы́жэ до хы́жэ // б́ыли ў них такі полот'н'ані мішчукы́ / мішкы́ / зайдо́чкы ші́ли // на плечэ́ / та йшли с хы́шкы до хы́шкы // даўно грóші не да́вали / ай п'є́клі колáчыкы // колáчыкы б́ыли ўс'áкі / коўт́рі л'ўди замóжні / май багáті / та п'є́клі з мукы́ вшы:ого сóрту / а коўт́рі май б́ідні / та б́ыли й тингирі́чані // но / та ді́ти с'а то́му ра́довали / та ўс'áкі кóл'аткы́ / такі́ / ко йáкі знаў старі́ / та кол'адо́вали // а шчи ході́ли ўдин' бетлегéмы / на дрóгый дин' пак рúздвá / ўбира́лис'а хлóпці́ / ре"не"т'іровали́ / то то́же там кóл'аткы́ свóйі / ўже́ іншáкі кол'адо́вали // ўні ўже́ йшли та то́ такóйе гикóй бы́ выступáли / бо ўні ўс'áкі сцэ́нкы клáли // сцэ́нкы б́ыли такі́ / ош убирáлис'а ў бабóў у д'ідóў / б́ыли дві баб́ы́ / два д'іды́́ / д'іды́́ с'а ўбирáли ў кóжухы́́ / а вшáли на с'а ч'інгóвы́ / обы́ ч'іл'інгóн'іли́ / но / а б́ыли баб́ы́ / б́ыў там і солдáт / б́ыў чорт // нóсі́ли с:óбóў ве"ртéп / то малін'ка такá хы́шка / зрóблена у вьг'лад'і вертéпу́ / ў йáкóму с'а нарóдиў ис'ус христóс / та такó хы́шку нóсі́ли / та ў то́ту хы́шку да́вали грóші́ // хы́шку носі́ли хлóпчыкы-áнгелы́ / ўні с'а ўбирáли ў б́іло́е / та з:áду з бетлегéмамы́ ході́ли та збира́ли грóші́ / ци ко што́ гóден б́ыў / та ўто́ даваў // кид' у хы́жы́ ни б́ыло́ / нап'рйклад / д'івоч'óк / там лем б́ыли хлóпці́́ жéли у тóў хы́жы́ / но та там в́інч'овáли прóсто / в́інч'óу вам / пáне тáздо / ўс'і с'áткы́ с'атковáти ў міру́ / здорóўл'у л'іпшых с'а / крáшч'ых с'а доч'е"кáти / нóвóму с'а рóкóви ўклоні́ти / а вам / пáне тáздо / дóброго здóрóўла // а кид' б́ыла дóўка ў хы́жы́ / та тоды́ казáли шч'и так / ош / в́інч'óўеме вам на стул'і́ рúжа́ / а вáшóў дóўц'і́ фáйного мўжа́ / на стул'і́ тáйстра́ / а вáшóў дóўц'і́

файного майстра // на сатый віч'ур / казала мо́йа ба́нка с'ак / ош трéа бы́ло / коли зыйде пéрва зірка / та тазды́на ўже ма́йе сид'іти / ўже ни мож нич' робіти // бо ўже тоды́ кол'адникы́ йду́т кол'адо́вати / та до́кі прыйде пéрвы́й ко́л'аднік / тазды́на ма́йе сид'іти / а сид'іти ма́йе на сінóви / та шчи й квóкати / о́бы ў нийі скóро квóч'кы́ бы́ли / та ўбы́ бы́ли ц'пата скóро // ході́лис'ме кол'адо́вати лем на сатый віч'ур увич'і́р'і / а шче"дрова́ти с'ме ході́ли на стары́й но́вы́й рўк // но айбо ході́ли кол'адо́вати лиш хлопці / дўўка́м ни слóбўдно бы́ло ході́ти кол'адо́вати / бо казали / ош отó ни сохта́и //].

Завдання 6. Випишіть із поданого тексту діалектизми, з'ясуйте їх типи (лексичні, фонетичні, семантичні, словотвірні, граматичні) та стилістичну роль. Поясніть значення діалектизмів, використовуючи Словник української мови в 11, у 20 томах або діалектні словники.

– Ви, Марійо, у кого георгіни брали, що такі дуже веселі та пишні? – питає Васюта почерез паркан сусіду. – Я свої як не пильнувала, а такі якась бола їх скосила. Скрутилися, як равлики, та й по всьому. Чи то в руки які недобрі дала, чи Варвара вночі вимикала, не мені вам, Марійо, казати, що то за відьма. Та Божка його знає, що з моїми квітками приключилося? Пропали – та й по всьому. А оцей бур'ян ні до чого. Я люблю, аби були великі і пишні квіти, а не якась дрібнизначе, – викидає оберемок айстр на стежку.

– Агій на таке чудо! Усі допитуються, у кого взяла та в кого... ще наврочать мені врожай, – не розгинаючись від грядки, відповідає – нібито сердиться – Марія. – А то мені солодка Даруся дала. І лілії, і оцю ружу. Сама принесла навесні.

– Ще до того, як їй знов лихо стало?

– Та ні, вже по тому. Вона, сирота, носила викопане коріння по селу, як дитину. Загорнула в ковдру, якою сама вкривається, притиснула до грудей та й гріє, а принесла – розповиває, ну чисто тобі, як дитину. Я вам скажу, Васюто, так мене серце тоді заболіло, що вже й сваритися із своїм Славком передумала, а він усе ж не каліка... шляк би го був трафив ще в моїй утробі, як мені дні коротає тою горілкою, згорів би був, дай Боже...

– А най мій язик чиряки обсиплять, яке дурне сказала! (М. Матіос).

Завдання 7. Наведіть приклади діалектних слів, які виходять з ужитку в рідній Вам говірці. З'ясуйте причину архаїзації.

Завдання 8. Укладіть невеликий словник (20 слів) специфічної лексики рідної говірки за зразком, наведеним у посібнику (с. 95).

Завдання 9. Розкрийте значення наведених фразем і паремій і порівняйте їх із літературними відповідниками: чужы́ми рука́ми гра́нь загри́бати; гі го́лы́й у тирню́; гі з козла́ молока́; коро́ва языко́м злизала́; пусти́ свиню́ під стіл, а вна на стіл лі́зе; кі́лько ніточці́ ся не ві́ти, а коні́ць бу́де; хоть сядь та й плач, хоть сто́ячи реві́; стары́й, гі пі́нь; вели́кый до не́ба, а дурны́й як не тре́ба; шкі́ритися гі ба́бин пес.

Тести

1. На які групи поділяють лексичні діалектизми?

- а) власне лексичні, семантичні, етнографічні;
- б) словотвірні, семантичні, етнографічні;
- в) власне лексичні, словникові, етнографічні;
- г) словникові, фразеологічні, семантичні.

2. Укажіть рядок, у якому всі слова є лексичними діалектизмами:

- а) когут (півень), ратай (орач), базаринки (подарунки);
- б) переводити (перекладати), чудно (незручно), каша (крупа);
- в) конюхар (конюх), дедушно (дід), видіти (бачити);
- г) кунь (кінь), рядок (рядок), намастир (монастир).

3. Укажіть рядок, у якому всі слова є фонетичними діалектизмами:

- а) бензина (бензин), торта (торт), ор.в. руком (рукою);
- б) переводити (перекладати), чудно (незручно), каша (крупа);
- в) красуля (красуня), посоняшник (соняшник), настойачи (стоячи);
- г) здоровля (здоров'я), зор'я (зоря), кирниця (криниця).

4. Укажіть рядок, у якому всі слова є словотвірними діалектизмами:

- а) уйко (дядько), штримфлі (шкарпетки), базаринки (подарунки);
- б) вино (виноград), солонина (сало), каша (крупа);
- в) конюхар (конюх), дедушно (дід), настойачи (стоячи);
- г) гулиця (вулиця), радок (рядок), намастир (монастир).

5. Укажіть рядок, у якому всі слова є морфологічними діалектизмами:

- а) бензина (бензин), торта (торт), ор.в. руком (рукою);
- б) крепко (сильно), куфер (чемодан), вельон (фата);
- в) красуля (красуня), посоняшник (соняшник), настойачи (стоячи);
- г) война (війна), мона (можна), тешко (тяжко).

6. Як називаються діалектизми, що означають місцеві реалії й поняття, не відомі за межами певного говору?

- а) семантичні;
- б) етнографічні (етнографізми);
- в) словникові;
- г) варваризми.

7. До яких діалектизмів слід віднести лексеми *стрий, когут, палачінта*?

- а) семантичних;
- б) власне лексичних;
- в) етнографічних;
- г) словотвірних.

8. У котрому реченні є діалектизм?

- а) *Любить красу своєї мови, Звучання слів і запах слів: Це квітка ніжна і чудова Коханих батьківських степів* (Т.Масенко).
- б) *Під деревами, на білому, як цукор снігу, сіткою лягла тінь* (М.Коцюбинський).
- в) *Довкола сплять, порозкидавшись, десятки його легінів, і тільки він не може лягти: чекає, доки з'явиться на небі безліч птиць, що звістять йому звільнення* (В.Шевчук).
- г) *Усяка волоцюга тут тягається – так і дивись! Ну, народ!* (Б.Грінченко).

9. Скільки в наведеному уривку власне лексичних діалектизмів? Підкресліть їх.

Землиця закладена, податок – як зашморг. У хижі одна сорочка на всіх, зате гертика майже в кожного. А вони ще ходять і переписують добро, аби не дати бідноті спасенний пайок – тайстрину мелайної муки (М.Дочинець).

10. Скільки в наведеному уривку діалектних фразем? Розкрийте їх семантику та стилістичні функції.

– Їжака йому в рот, матір' му душу! – кисло кривлюся.

– Ти што злословиши, криволабий чорте, – лускає мене по потилиці баба. – Та ци знаєши, што пан Фийса був першим цімбором Мікловша Гортія, а його покійний нянько, розказували, най будуть прощені, мої мамка, пив на брудершафт із самим Ференцом Йовжком (Д.Кешеля).

11. У котрому рядку всі діалектизми праслов'янського походження?

- а) *кóжа* «шкіра», *п'ясть* «кулак», *моністо* «намисто»;

- б) *св́альба* «весілля», *часть* «посаг», *ба́лта* «сокира»;
- в) *жа́ліва* «кропива», *бо́та* «палиця», *стри́й* «дядько»;
- г) *пі́ти* «співати», *та́ті* «штани», *пирі́г* «вареник».

12. У котрому рядку всі діалектизми – угорські запозичення?

- а) *та́лна* «підощва», *та́шка* «сумка», *а́нцуг* «костюм»;
- б) *же́б* «кишеня», *пога́р* «склянка», *ра́тота* «яєчня»;
- в) *го́динка* «годинник», *курта́й* «короткий», *папу́чі* «капці»;
- г) *па́лінка* «горілка», *ру́жа* «троянда», *са́рака* «бідолаха».

13. У котрому рядку всі діалектизми – румунські запозичення?

- а) *фа́йный* «вродливий», *шва́блик* «сірник», *шла́єр* «фата»;
- б) *шойт* «сальтисон», *шал* «шарф», *дзя́ма* «бульйон»;
- в) *нанáшка* «хресна мати», *кестемéн* «хустина», *кру́мплі* «картопля»;
- г) *бокáнчі* «черевики», *бу́нда* «шуба», *бріндза* «бринза».

14. У котрому рядку всі діалектизми – німецькі запозичення?

- а) *іма́ти* «ловити», *клепа́ч* «молоток», *орса́г* «дорога»;
- б) *го́вдош* «жебрак», *шчі́кати* «ікати», *шпор* «кухонна плита»;
- в) *соко́тити* «стерегти», *мно́го* «багато», *гу́слі* «скрипка»;
- г) *та́шка* «сумка», *ро́вта* «натовп», *фа́йный* «гарний».

15. У котрому рядку всі діалектизми – польські запозичення?

- а) *когу́т* «півень», *хари́ти* «прибирати», *тра́фити* «влучити»;
- б) *рінка* «сковорода», *пóнчик* «пампушка» *чир* «мамалига»;
- в) *токáн* «мамалига», *фурт* «постійно», *гу́лош* «дурень»;
- г) *та́йстра* «сумка», *бості́* «бити рогами», *фра́єр* «коханець».

16. Хто з наведених мовознавців є автором «Фразеологічного словника говірок Житомирщини»?

- а) В. Ужченко;
- б) З. Мацюк;
- в) Г. Доброльожа;
- г) В. Чабаненко.

17. Авторами «Фразеологічного словника лемківських говірок» є:

- а) В. Ужченко, Д. Ужченко;
- б) Г. Ступінська, Я. Битківська;
- в) О. Юрченко, А. Івченко;
- г) З. Омельченко, Н. Клименко.

18. У котрих рядках є діалектні фрази? Розкрийте їх семантику та стилістичні функції.

- а) Із вуст у вуста передавали історію про те, що скрипка нібито просочена дівочою кров'ю (Н.Гуменюк);
- б) А то щастя: землю й худобу забрали, а в пазуху вошей наклали... неволя би їх морила (Д.Кешеля);
- в) Я розумів, що то була дрібна справа і, властиво, не варта уваги, і дорогою майже не думав про неї (Г.Пагутяк);
- г) А ви питаєте, що стряслось у мене, най шляк вас трафить з таким вихованням! (М.Матіос).

19. У котрих рядках є діалектні фраземи? Розкрийте їх семантику та стилістичні функції.

- а) Побачила його, вибігла на подвір'я й захолола, мов тіло без душі... (М.Стельмах);
- б) – Поніс, закляв би го, орла, – вилаявся Адам. – Вже третю сього тижня! (В. Вовчок);
- в) Злодії подряпали кругом – все пробували відімкнути, а секрету вгадати не змогли; так і відійшли ні з чим (Василь Барка);
- г) От зчинити тарапату, пригрозити скрипчиному кривдникові всіма небесними карами – інша річ, це б він запросто (Н.Гуменюк).

20. У котрих рядках є діалектні паремії? Розкрийте їх семантику.

- а) Ну от і все. Фінита ля комедія (Н.Гуменюк);
- б) Твоє щастя буде солоним, як та вода з сіллю (В.Лис);
- в) – Сокотися, гортаночко, бо йде на тя повинь,– пригадав собі Адам ще дідову приказку (В. Вовчок);
- г) Най ся не приказує, тоті большевики такі брехачі, що не лем би із мальфи чоловіка учинили, а й із сліпої курки австрійську графиню зробили (Д.Кешеля).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Діалектні оказіоналізми: як вони виникають, де і скільки живуть. *Урок української*. 2000. № 5, 6. С. 18–21.
2. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 177–198.
3. Бичко З. Діалектна лексика наддністрянського говору. Тернопіль: Лідер, 2000. 280 с.
4. *Бондар О.І. Українське діалектне словникарство початку ХХІ століття. *Вісник Одеського національного університету*. Серія Філологія. 2012. Т.17. Вип. 4. С. 5–17.
5. Венжинович Н.Ф. Лексика народних промислів (ткацтво) говорів Тернопільщини: автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 1998. 17 с.
6. Вербич Н. Фразеологізми в «Матеріалах до словника українських говірок Закарпатської області» М.А. Грицака. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Вип. 1 (43). Ужгород, 2020. С. 70–74.
7. *Верховод О.В. Основні аспекти вивчення структурної організації та генези діалектної лексики. *Лінгвістика*. 2010. № 3 (21). Ч. I. С. 9–16.
8. Галас А.М. Діалектна специфіка фраземіки боржавської говірки Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Вип. 2 (44). Ужгород, 2020. С. 90–96.
9. Галас А.М. Порівняльні конструкції в закарпатських говірках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць*. Ужгород, 2019. Вип. 24. С. 25–33.
10. Галас А. Прислівникова фраземіка в закарпатських говірках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* (зб. наук. праць). Вип. 21. Ужгород, 2016. С. 47–54.
11. Галас А. Спостереження над говірковою паремією і фраземікою. *Сучасні проблеми мовознавства і літературознавства* (зб. наук. праць). Вип. 12. Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії. До 100-річчя М.А.Грицака. Ужгород, 2008. С. 109–111
12. Галас А. Фраземи та паремії з компонентами *Бог, Божий* у закарпатських говірках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* (зб. наук. праць). Вип. 22. Ужгород, 2017. С. 19–23.
13. Галас К.Й. Дані діалектної топонімії як засіб хронологізації мовних процесів і явищ. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі: тези доп. і повід. XV Республ. діалектологічної наради*. Житомир, 1983. С. 12–14.

14. Галас К.Й. Дані діалектної топонімії як засіб хронологізації мовних процесів і явищ. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі*: тези доп. і повід. XV Республ. діалектологічної наради. Житомир, 1983. С. 12–14.
15. Галас К.Й. До питання про назву Закарпатської ріки Уж. *Питання гідроніміки: матеріали III Республ. ономастичної (гідронімічної) наради* / відп. ред. К.К. Цілуйко. Київ, 1971. С. 68–74.
16. Галас К.Й. З актуальних проблем вивчення топонімії Карпат. *Культура і побут населення Українських Карпат*: матеріали республіканської наукової конференції. Ужгород, 1973. С. 261–266.
17. Галас К.Й. Не капітолій, а капітул. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: збірник наукових праць. Випуск 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. Ужгород, 2002. С.377–378.
18. Галас К.Й. Основні завдання в галузі вивчення топонімії Карпат. *Культура та побут населення Українських Карпат*: матеріали Республ. наук. конф., присв. 50-річчю утворення СРСР. Ужгород, 1972. С. 135–136.
19. Галас К.Й. Словник українських топонімів Закарпаття. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Матеріали науково-практичної конференції. Ужгород, 1993. С. 109–117.
20. Галас К.Й. Топонимика Закарпатської області (названия населенных пунктов): автореф. дисс. ... канд филол. наук. Ужгород, 1960. 15 с.
21. Галас К.Й. Українська топонімія Закарпаття в лінгвістичному аспекті: навчальний посібник. Ужгород, 1979. 119 с.
22. Ганудель З. Народні страви і напої. Лексика українських говорів Східної Словаччини. Пряшів, 1987. 215 с.
23. Герман К. Дослідження з лексики буковинських говірок. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Вип. 547–548. Чернівці, 2011. С. 125–135.
24. Герман К.Ф. Розвиток лексики українських говірок Буковини в ХХ столітті. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Вип. 428–429. Чернівці, 2008. С. 107–110.
25. Грица Т.Г. Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької обл.: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01. Харків, 1996. 182 с.
26. Грицак М.А. Засоби включення прислів'їв у мовний потік закарпатських говорів. *Міжвузівська наукова конференція з проблем синтаксису української мови: тези доповідей*. Чернівці: Чернівецький державний університет, 1965. С. 155–158.
27. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ: Наук. думка, 1990. 272 с.
28. Гриценко П.Ю. Дослідження лексики українських говорів. *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 22–30.
29. Гриценко П.Ю. Моделивання системи діалектної лексики. Київ: Наук. думка, 1984. 228 с.
30. Гоца Е.Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах. Ужгород: Гражда, 2010. 356 с.
31. Грещук В. Чинники формування діалектної лексики. *Українська мова*. 2016. № 2. С.3–13.
32. Демський М. Т. Деякі особливості бойківської фразеології. *Структура українських говорів*. Київ: Наук. думка, 1982. С. 176–182.
33. Дзендзелівський Й.О. Дослідження лексики українських говорів (Стан і перспективи). *Записки НТШ*. Т. ССХХІ. Праці філологічної секції. Львів, 1990. С. 249–261.
34. Дзендзелівський Й.О. Стан і завдання сучасної української діалектної лексикографії та лексикології. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови*. Ужгород, 1978. С. 19–22.

35. Дзензелівський Й.О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. Київ: Наук. думка, 1969. 210 с.
36. Доленко М. Т. Із спостережень над діалектною фразеологією Поділля. *Українське мовознавство*. Київ, 1975. Вип. 3. С. 102–107.
37. Д'якова Т.О. Фразеологічна репрезентація мовної картини світу в українських східнословобожанських говірках: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луганськ, 2011. 19 с.
38. Євтушок О. Актуальні питання сучасної діалектної лексикології. *Дивослово*. 1996. № 9. С. 17–20.
39. Євтушок О.М. Вивчення лексики говірок Рівненщини. Рівне, 1997. 164 с.
40. Івченко А.О. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. Харківське історико-філологічне товариство. Наукова бібліотека. Харків: Око, 1996. 158 с.
41. Коваленко Н.Д. Фраземіка говірок Західного Поділля: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 324 с.
42. Коваленко Н. Фраземіка як об'єкт діалектологічних досліджень. *Волинь-Житомирщина*. 2005. Вип. 14. С. 112–119.
43. Коваленко Н.Д. Вияв багатоплановості фразеологічної одиниці в діалектному тексті. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* [тези доп. міжн. конф.] / за ред. П.Ю. Гриценка. Київ: КММ, 2014. С. 244–248.
44. Коваленко Н.Д. Фразеологія в діалектному мовленні: ареальне варіювання і функціонування: дис.... докт. філол. н.; 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2021. 470 с.
45. Кьорян Г.В. Романізми в українських говорах Хустщини: автореф. дис.... к. філол. н. Київ, 2001. 20 с.
46. Лавер В.И. Фраземіка українських діалектів карпатського регіона: автореф. докт. філол. наук: спец. 10.02.01 «Український язык». Київ, 1992. 50 с.
47. Лизанець П.М. Слов'янізми в угорській мові (говірках) як джерело для поглибленого дослідження історії праслов'янської та слов'янської мов. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2003. Вип. 8. С. 109–112.
48. Лопушанський В. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України: навч. посіб. Дрогобич: Посвіт, 2011. 122 с.
49. Мартинова Г.І. До проблеми змінності лексичних одиниць у просторі й часі. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* / відп. ред. П.Ю. Гриценка. Київ: КММ, 2017. С. 261–270.
50. Матвіяс І.Г. Взаємодія діалектної лексики з лексикою української літературної мови. *Мовознавство*. 1985. № 2. С. 37–43.
51. Матвіяс І.Г. Діалектна основа мови в поезії Тараса Шевченка. *Мовознавство*. 2002. № 2. С. 11–16.
52. Матвіяс І.Г. Діалектна основа мови творів Івана Франка. *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 11–16.
53. Матвіяс І.Г. Особливості лексики і фразеології в західноукраїнському варіанті літературної мови. *Українська мова*. 2012. № 1. С. 67–79.
54. Миголинець О.Ф. Фраземи, пов'язані з народною медициною, в українських закарпатських говірках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. пр.* Вип. 18. Ужгород: Говерла, 2013. С. 39–43.
55. Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 414 с.
56. Омельковець Р.С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі. Луцьк, 2006. 302 с.

57. Пискач О. Фраземи в структурі діалектних словників українських говірок Закарпаття: стан і перспективи дослідження. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2020. Вип. 2 (44). С.262–268.
58. Плетнева О.Л. Фразеологія говірок центральної Слобожанщини (структурно-семантичний аспект): автореф. дис. ...канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Харків, 2004. 20 с.
59. Прадід Ю.Ф. Із спостережень над українською діалектною фразеологією (на матеріалі бойківських говірок). *Мовознавство*. 1992. № 5. С. 44–47.
60. Робчук І. Румунські слова в українській мові на Буковині. *Робчук І. Студії і статті*. Бухарест, 1999. С. 251–286.
61. Романюк Н.В. Фразеологія верхньонадністрянських говірок нижньої течії річки Бистриці: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2002. 17 с.
62. Сабадош І. З історії словникового опрацювання лексики закарпатського говору. *Діалектологічні студії*. 4. Львів, 2004. С. 73–103.
63. Сабадош І. Склад мадяризмів та використання їх у сучасній українській закарпатській говірці. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність*. Ужгород, 2014. С. 6–14.
64. Сабадош І.В. Українська лексика в просторі і часі: збірник праць. Ужгород, 2015. 688 с.
65. Сабадош І.В. Українські назви рослин: історія, етимологія: монографія. Ужгород, 2019. 1032 с.
66. Словник української мови. Київ: Наук.думка, 1970–1980. Т. 1–11.
67. Ступінська Г.Ф. Фразеологія лемківського говору української мови: автореф. канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
68. Українська діалектна лексика: зб. наук. праць. Київ: Наук. думка, 1987. 266 с.
69. Українська діалектологія і ономастика: зб. статей. Київ: Наук. думка, 1964. 288 с.
70. Українська історична та діалектна лексика. Київ: Наук. думка, 1985. 162 с.
71. Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. Київ: Наук. думка, 1991. 181 с.
72. *Українська мова. Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. Статті «Діалектизм», «Діалектний словник».
73. Філак І.Я. Ентомологічна лексика українських говорів району Карпат: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1997. 23 с.
74. Харьковська О. Народні порівняння у Словнику закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району І. Сабадоша. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2020. Вип. 1 (43). С. 271–276.
75. Шеремета Н.П. Вивчення лексики подільських говірок: метод. рек. Кам'янець-Подільський: ІВВ Кам'янець-Подільського держ. ун-ту, 2005. 45 с.
76. Шкурко Г. Назви традиційного транспорту та комунікацій у складі компаративних фразем в українських говорах Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія: Філологія. Ужгород: ПП Данило С.І., 2020. Вип. 2 (44). С. 379–384.
77. Шкурко Г.В. Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2021. 347 с.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ Й ПОНЯТТЯ

ТЕМАТИЧНА ГРУПА ЛЕКСИКИ – це об'єднання слів на основі усвідомлюваного зв'язку іменованих об'єктів; лексична мікросистема, що має складну внутрішню структуру, системність якої виражається не тільки в її безпосередніх парадигматичних зв'язках і взаємозумовленості членів парадигматичного ряду, а й у координованості семантичної

деривації, однотипності утворення лексико-семантичних варіантів слів. Слова тематичної групи в її початковому, прямому, первісному значенні обов'язково мають однакові диференційні ознаки, що характерні для всіх слів цієї групи. У тематичній групі зв'язки між словами ґрунтуються на зовнішніх відношеннях між поняттями, тобто тематична група лексики не має чітко виражених меж.

Тема 4

ФОНЕТИЧНІ РИСИ ГОВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Теоретичні питання:

1. Наукові дослідження в галузі діалектної фонетики і фонології.
2. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму:
 - 1) континуанти давніх етимологічних /o/ та /e/ в говорах української мови;
 - 2) континуанти /ē/ (ѣ);
 - 3) континуанти давніх /ы/ та /і/ (и);
 - 4) континуанти /a/, /ѧ/;
 - 5) континуанти давнього /у/ та /ѡ/.
3. Загальна характеристика українського діалектного консонантизму.
 - 1) губні /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/;
 - 2) передньоязикові приголосні /д/, /д'/, /т/, /т'/, /з/, /з'/, /с/, /с'/, /ж/, /ш/;
 - 3) африкати /дз/, /дз'/, /ц/, /ц'/, /дж/, /ч/ в українських говорах;
 - 4) сонорні приголосні /р/, /р'/, /л/, /л'/, /н/, /н'/, /й/;
 - 5) задньоязикові /г/, /к/, /х/ та глоткова фонема /г/ в говорах української мови.
4. Звукові зміни приголосних.
5. Акцентні особливості українських говорів.

Практичні завдання:

Завдання 1. Опишіть фонетичну систему рідної говірки й порівняйте її з літературною українською мовою.

Завдання 2. Охарактеризуйте фонетичні особливості наведеного уривку у зв'язку з українською літературною мовою: [ворожіли на Андрáша // д'ю́кьї йшли / де б́ыла горoд́ина із б́ыл'ц'ата / ват' кўл'á наб́ит'и были / та б́рали л́энточки та йшли з л́энточкоў уноч́и / ўбы ййх ни в́ид'или / та йз́али / котр́ый кўл си уб́рали / та на тот кўл йз́али н́итку // р́ано йшли зр'́ити / пак йаќый кўл быў / ци пр́авый / ци кр́ивый / та таќый быў і молод́ый //].

Завдання 3. Поясніть типи звукових змін у наведених реченнях: 1. Помолі с'а / ры́нко / Бóгу / а ўмы́ с'а слы́зами / бо м'ин'і ту́й / ры́нко / т'áшко мижі́ мацкал'áми. 2. Ой парáн:а в'ід:аніц'а йин:у́ сўкн'у ма́йе / то на́рубы / то на́лице ййй́ выверта́йе. 3. Та аж бы вы л'уб'і гóс'ц'і ни і́ли ни п́или / а шчи б́ис'те л'уб'і гóс'ц'і сўмно ни сид'́или. 4. К'ід' тазда́ ў х́и́ж'і на м'іс'ц'і / чис'ц' не" урв́ут ни"в'іс'ц'і / ле"м бы д'л'а свóго мўжа б́ыла ўна йаг рўжа. 5. Де у х́ы́жи в'ід:аніц'і / чекáй свáл'бу у мн'асніц'і / л'іто-óс'ін' провóркўйут / а ў мн'асніц'і посвал'бўйут. 6. Такóго мўжа мам / йаг б́ила лі́йя / ані ми не" трéба ку н'óму фрай́ира. 7. По'пудз сат / по'пудз сад друбна́ команічка / л'убл'ад' менé хлóпц'і / хóд' йа не"в'лічка. 8. Мáмко мóйа стáра / лем йе"днў-з' н'а мáла иш чирв́ин'іг йáгодох зелéну-з' вурв́ала.

Завдання 4. Наведіть 10 акцентуаційних діалектизмів із рідної говірки.

Завдання 5. Знайдіть у поданому художньому тексті слова, що відрізняються від літературних відповідників лексично й фонетично.

Борисова хата стояла майже на краю села. Навколо неї ще не було саду, тільки новенький тин та куці. Мартин ще не зайшов на подвір'я, а вже нахапався дрижаків: а якщо Борис відлатає йому боки? Хлопець глибоко вдихнув і випрямив плечі. Рука торкнулася хвіртки. На голосний скрип не зважив. Його ноги так швидко дріботили по стежці й тупцювали по східцях, що й не отямився, як уже чипів на танку. Оглянувся. «Ого, скільки тут усього! І все нове!» Коло самого вікна стояв маленький порожній полубічок для зерна, на ньому – мірка, яку в селі називають рожнівською телеткою, поруч – новенький дзиллик із гладенькими шліфованими лапками, на ньому – бурдюк для молока. На стіні на новенькому гачку висіло Борисове старе вбрання: гачі, сардак і крисаня.

– Слава Ісу, – зупинився на порозі Мартин, не знаючи, як вступити до хати. Він міцно притиснув одну ногу до другої, щоб не видати, як вони тремтять.

– Слава Йсу, – відповів Борис, поправляючи чорного картуза із синьою смужкою.

«Кашикіт як кашікіт», – подумав Мартин.

– Чого прийшов? – зверхньо блимнув на Мартина Борис.

– Хлопці кажуть, що ти мій дедьо. То я хтів запитати, чи нема в тебе щос поїсти.

– Поїсти? Іди до тих, хто тебе намовив. Ніякий я тобі не дедьо, – обірвав його Борис.

– Дедьо! – напосідав Мартин. – Усі кажуть, що ти мій дедьо.

– Я сказав, не дедьо! І скажи своїм голопуцькам, що як взлощуси, то так віддубашу їх, що тим бенькартам ніц не схочеси!

Мартин завмер. Проте очі мимоволі самі глигнули в бік печі, чи нема десь чого смачненького. Не було. І на столі не було. «Певно, усе вже з'їв», – подумав Мартин. Край печі на залізному бляті стояв маленький білий банячок, такий, як у нього вдома. «Певно, тільки сама вода лишилася, а бахурі казали, що він щодне лакітки їст», – прикинув Мартин. Хлопець зумисне озирався довкола. Ото хата! І стіл новий, і лавка. Коли він, Мартин, виросте, буде столярувати й собі такі зробить. Хлопець уже наводив оком на всі закутки: «І ліжко нове. І гора вбрання на жердці, що висит над ліжком. Аж образи закриває. І нашо й'му скільки?»

– Шо стоїш, я сказав, що ніц для тебе не маю.

– А сухарики?

– Якби м'мав, не дав би! Іди! І нігди-ніколи більше сюда не приходи! Ферштейн?

Мартин не відповів. Він швидко обернувся й зачинив за собою двері (М.Ткачівська).

Завдання 6. Випишіть зі «Словника закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» І. Сабадоша 10 фонетичних діалектизмів.

Завдання 7. На підставі відповідних фонетичних рис визначте належність тексту до певного українського говору.

[Ну йаку м'і дон'ка звістку пачул'і / у суботу м'і уранці^а по^аўставал'і / і за нас пагнал'і на рабóту // паил'і м'і на рабóту / с'ейал'і е бурак / а м'і у суботу д'ен' суб'ірал'і па пол'у кóчк'і / ну па пол'у суб'ірал'і да знóс'іл'і кароўкам / і знóс'іл'і тї^айе кóчк'і // а таді^а кáжут' шо шос' на Прї^ап'ат'і зрабілос'е / шос' ізрабілос'е / ну і шо там зрабілос'е / кáжут' шо і л'уд'і паг'ібл'і/ кáжут' шо і те ї те // ал'еж м'і ж н'ічóго н'е знáл'і / у н'ед'ел'у д'ен' пережил'і / а ў пан'ед'елок загадал'і на рабóту на кагáтне пол'е / дак м'і паил'і на кагáтне пол'е // уже картóпл'а ў нас булá пер'ебрана / дак м'і тáмака / прї^аб'ірал'і кагáтне пол'е / салóму згрéбал'і / да це ўс'е на св'ет'і // аж пааб'едаўши в'ішл'і м'і с аб'еда аж паб'едаўши прї^ай'ехал'і вайен:ийе / а бáчим шо самал'от так'і рабїм'і лáткам'і л'етайе / вертал'от і л'етайе і л'етайе/ а ча^огó в'ін л'етайе // аж пр'ий'ехал'і вайен:ийе / да змерал'і на том гд'е м'і рабїл'і рад'іацейу / і за нас да папрагóн'увал'і // ну папрагóн'увал'і / м'і паил'і дадóму / паил'і дадóму і да вéчара / а вéчарам уже у пан'ед'елок адно вертол'отї^а тї^айе кругі хўтара сад'áца / адно сад'áца / а м'і адно д'е теї самал'от с'ад'е / дак м'і адно тудї^а бежїм да гл'ад'ім / адно бежїм да гл'ад'ім // да кáжем шчо йенó так'е / шчо йенó так'е / а йенї^а кáжут' н'е боїт'ес' спец' спакóйно / отáк нам ісказáл'і / ну і спáл'і спакóйно // аж у пїат' часóу чўйом сї^агналі сї^агналі па с'елу / аж бежáт' загадуўут' / собїраїт'ес' / собїраїт'е дакументї^а на трї^а дн'і // і за нас сабрáл'і у воўтóрок / ужé м'і до дванáц:ет' часóу нáше с'елó аслабан'іл'і / н'е сталóс' н'ікóго ї дўшечк'і //] (Буряківка Чорнобильського р-ну Київської області)¹.

Завдання 8. Охарактеризуйте фонетичні особливості бойківського говору, переглянувши відео за покликанням: <https://www.facebook.com/share/v/XQkhosqiPuvoEzeU/>.

Завдання 9. Прочитайте текст, охарактеризуйте в ньому фонетичні особливості. З'ясуйте походження голосних фонем, використавши етимологічні словники.

¹ Говірки Чорнобильської зони: тексти / упоряд.: П.Ю. Гриценко та ін. Київ: Довіра, 1996. С. 163.

Святий вечір

[с'атыі вичіур настайе / ўс'і пѳст'ац':а / до вичора с'а ни іс'т' // із об'іда почінац':а варіти вичір'а // ўже думат' таздын'а шчо йак'і стрáвы варіти / там гѳлуц'і / крѳмл'і / фáнки п'ич'і // тотѳ ўс'о на ўлайу́ с'а готѳвит' / з ўлайѳм / пѳсно́йе / капѳсту із грібами квасну́ / туту́ пше"ніц'у вар'ат' / кáжут' дис' кут'у́ / у нас пше"ніц'у варѳну з мѳдом / із такім // шч'и мно́го / хо"т' шчо на с'в'іт'і придѳмат' таздын'а / пѳлицѳку з грібами ўбы посѳрбати / хо"т' шчо тако́йе / кáжу / налад'ат' // до діўйат' страў / кáжут' трѳба готѳвити / но то котрá йак налад'ит' // но ї навичур йак ізыйде ўжсек пѳрша дзв'іздат' на не"б'і від'ат' / ват' ош дзв'іздат' ўже зыйшла́ / ўс'о істи // ус'і збирáвут' с'а вичір'ати / св'ічку пал'ат' / с'і"давут' ус'і за стѳл / пѳмѳл'ац':а и ід'ат' / и шчи пѳрет тым йак с'а ке"р'ичѳн // ўдин' п'і"ч'ѳ с'а ке"р'ичѳн у пецѳ // ке"р'ичѳн с'а сп'і"чѳ / навичѳр кладѳ с'а на с'і"но // кладѳ с'а пѳд н'ѳго с'і"но / бо христѳс рѳд'іўс'а на с'і"ні / се познáка // до х'і"ж'і несѳ с'а с'і"но а ват' солѳма / фáйно стѳлиц':а / но рáн'ше так было / тип'ур' ўже коўры та не" не"сѳт' / а знáву н'áн'о нѳс усѳ с'і"но / та с'ме тр'áсли с'і"но и ўр'і"хи // м'ичут' ўр'і"хи / цѳкор и гѳйкавут' / д'іти ц'іпкáйме / ўбы ў нас кѳр'атка были / та ўсе ц'і"п-ц'і"п / кво-кво / ўбы были кѳр'ата / ўбы ме"тáли ўр'і"хи / д'іти хватáли / б'ігали по с'і"нови і пе"ре"ве"ртáлис'мес'а / бо рáдѳс'т' такá / бо с'і"но / бо на с'і"ні христѳс ўрѳд'іўс'а / то познáка была // кáжут' пѳт ке"р'ичѳн с'і"но клáсти и на з'імлѳ стѳ"літи с'і"но / но ї тогды сідáвут' вичір'ати / ўжсек колі с'і"но ў хі"жи ци солѳма наст'іл'ат' // вичір'авут' ус'і / ке"р'ичѳн с'а кладѳ / на тотѳ и ке"р'ичѳн // пак на рѳздѳвѳ / на пѳўночи до цѳркѳви с'а іде / шчи с'а дорѳбл'уйе ко што мáйе и ўже с пѳўночи мош кол'адѳват'и // идѳт' до цѳркѳви ўже с цѳркѳви // кол'адѳвут' у цѳркѳви и с цѳркѳви идѳт' кол'адѳвучи ўже // знáчит' / ке"р'ичѳн рáно с'а нач'інат' на ч'і"тыри крáйч'ики ізр'і"зуйес'а з ке"р'ичѳна тако́йе ги колі ѳкрайч'ики // ѳкрайц'і / так и звѳс'а / ѳкрайч'ики зр'і"зати и дáти худѳб'і тотѳ обѳўйазкѳво / к'іт' не" мáйе свѳйі худѳбы кáже / на та даш худѳб'і ци кѳрѳв'і ци шчо ўже у н'ійі йе / та ўбы с'а іниѳѳму не" дáло / ўбы не" попáло св'ін'ам / бо кáжут' / ош то гр'іх / хот' ке"р'ичѳн с'а не" с'ат'ит' // у ке"р'ичѳн шчи зап'ікáвут' мет' / ко хѳче / ко знáйе дáшто там мындзати // та зап'ікáвут' мет' / че"сно́к // тым мѳдом кáжут' так / йак чѳла / ош так рѳбл'ат' / были так'і шчо тот мет пак с'ат'áт' на вѳдѳш'ч'и и давѳт' колі хлѳп'иц' до д'ўўки хѳдит' ўбы й'и" не" лішиў / ўбы й'и" дѳўже л'уб'іў //].

Тести

1. Рефлекси давніх етимологічних /e/ та /o/ представлені в усіх словах рядка:

- хл'ўў, стел, піч, жѳто ж'ѳба;
- д'ўўка, желіна, крупѳ"ва, крѳпос'ц', јáма;
- вѳчáр', вытки, кун', піч, шіѳст';
- сѳтка, кыт, лѳхо, ѳбид, рáдуст'.

2. Дифтонг – це ...

- самостійна фонема, яка становить сполучення голосного й приголосного звуків;
- самостійна фонема, яка становить сполучення двох приголосних звуків;
- самостійна фонема, яка становить сполучення двох голосних звуків в одному складі;
- фонема, що становить поєднання голосного і двох приголосних звуків.

3. Сильне укання характеризує

- західнополіські, наддністрянські, надсянські говори;
- степові, західнополіські, наддністрянські говори;
- середньонаддніпрянські, середньополіські, степові говори;
- середньонаддніпрянські, західнополіські, степові говори.

4. Велика поширеність «акання» спостерігається в говорі:

- а) східнополіському;
- б) середньополіському;
- в) західнополіському;
- г) середньополіському й західнополіському.

5. Серед південно-західних діалектів своєю системою голосних фонем відчутно вирізняються:

- а) волинські;
- б) подільські;
- в) буковинські;
- г) карпатські.

6. Своєрідною системою вокалізму характеризуються діалекти:

- а) південно-західні та частина південно-східних;
- б) південно-східні;
- в) поліські та південно-східні;
- г) поліські (північноукраїнські) діалекти.

7. Лабіалізація /i/ (d'jūka, x'luū) відбувається в

- а) подільському говорі;
- б) західнополіському говорі;
- в) степовому говорі;
- г) боржавській говірці закарпатського говору.

8. У якому рядку наведено приклади гіперичних явищ?

- а) чулу'вік, суб'і, туб'і;
- б) вівес (овес), дохт'ір, в'і'тец';
- в) колопні (коноплі), хпати (пхати), хтур (тхір);
- г) за'дно (заодно), не'ддасі (не оддаси), д'чеї (до очей).

9. Фонема /i/< Ї незалежно від наголосу виступає:

- а) у поліських і південно-східних говорах;
- б) у південно-східних і південно-західних діалектах;
- в) у південно-західних і поліських діалектах;
- г) у поліських говорах.

10. Фонема /ы/ вживається в говорах:

- а) галицько-буковинських;
- б) карпатських;
- в) волинсько-подільських;
- г) волинсько-поліських.

11. Восьмифонемна система вокалізму властива говіркам:

- а) боржавським;
- б) бойківським;
- в) гуцульським;
- г) буковинським.

12. Дифтонги властиві говіркам:

- а) західнополіським;
- б) західноволинським;
- в) східнополіським;

г) подільським.

13. Як називається діалектна вимова слів *бомáга, очíteл'ка, отрóба*?

- а) метатеза;
- б) гіперизм;
- в) ротацізм;
- г) епентеза.

14. У котрому рядку в усіх словах відбито повне (послідовне) акання?

- а) *балóта, нáшага, пакóтам*;
- б) *дóлато, начувáти, калíно*;
- в) *гаварíла, скаварадá, калíи*;
- г) *карóва, табóй, галавá*.

15. У котрих діалектах наголошений звук [e] перед м'якими приголосними вимовляється як [и] (*дин', читвiр', сис', двiр'и*)?

- а) галицько-буковинських;
- б) карпатських;
- в) волинсько-подільських;
- г) волинсько-поліських.

16. Для яких говорів характерні дорсально-палатальні [з''], [с'']?

- а) гуцульський, закарпатський, середньонадніпрянський;
- б) бойківський, надсянський, східнополіський;
- в) західнополіський, слобожанський, степовий;
- г) наддністрянський, західнобойківський, частина лемківського.

17. У якому рядку подано приклади метатези?

- а) за'дно (заодно), не'ддасi (не оддаси), д'чеi (до очей);
- б) вiвес (овес), дохт'iр, отец';
- в) колопнi (коноплi), хпати (пхати), хтур (тхiр);
- г) чулу'вiк, суб'i, туб'i.

18. У котрих говорах вживається препалатальний (напiвм'який) звук [л']?

- а) гуцульських;
- б) наддiстрянських;
- в) середньонаддiпрянських;
- г) волинських.

19. Асимiляцiя приголосних у словах *умéл:а, пiл:о, парán:а* відбувається в

- а) волинських говiрках;
- б) пiвденно-захiдних говорах;
- в) гуцульських говiрках;
- г) закарпатських говiрках.

20. Дiалектнi форми *хпати* «пхати», *вогорiти* «говорити», *тко* «хто» демонструють явище

- а) асимiляцiї;
- б) дисимiляцiї;
- в) метатези;
- г) епентези.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 37–87; 147–150.
2. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Фонетика: навчальний посібник. Одеса, 1974. С. 3–43.
3. Біла О. Фонетичні особливості північноукраїнських говірок у зв'язку з суперсегментними характеристиками. *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ, 1994. С. 144–151.
4. Біла О.С. Дослідження з українського діалектного вокалізму (квантитативно-просодичні особливості північноукраїнських говірок). Чернівці, 1974. 40 с.
5. Вербич Н.С. Інтонаційний контур фрази в діалектному мовленні. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Вип. 1. Київ: КММ, 2017. С. 15–21.
6. Вербич Н.С. Явище гезитації в діалектному мовленні (на матеріалі говірок Чорнобильської зони). *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоєкології* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2017. С. 54–63.
7. Герман К.Ф. Континуація праслов'янських голосних у діалектах української мови. *Науковий вісник Чернівецького університету: Слов'янська філологія*. Вип. 87. Чернівці, 2000. С. 94–100.
8. *Дзєндзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. Фонетика. Ужгород, 1965. Ч. 1. С. 13–120.
9. Дзєндзелівський Й.О. Спостереження над ротацизмом в українській мові. *Мовознавство*. 2000. № 6. С. 11–23.
10. Дружук І. До питання про явище а < е (*е, *ь) у волинсько-поліських говірках. *Лінгвістика*. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». № 1 (40). 2019. С. 26–35.
11. Дружук І. Рефлексація *е у волинсько-поліських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2021. № 46. Т.2. С. 105–110.
12. Жилко Ф.Т. Голосні неоднорідного творення («дифтонги») в українській мові. *Українська мова в школі*. 1962. № 3. С. 16–22.
13. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966. С. 39–72.
14. Жилко Ф.Т. Питання фонологічного аспекту в українській діалектології. *Діалектологічний бюлетень*. Вип. VIII. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. С. 3–17.
15. Закревська Я.В. Епентетичні звуки в українських говорах (На матеріалі II тому Діалектологічного атласу української мови). *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ, 1963. Т. 5. С. 62–69.
16. Закревська Я.В. Явище протези в західних говорах української мови. *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. Т.IV. С.66–73.
17. Залеський А.М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 156 с.
18. Залеський А.М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ: Наук. думка, 1977. С. 50–96.
19. Залеський А.М. Замінне подовження голосних в українській мові. *Мовознавство*. 1988. № 2. С. 59–64.
20. Залеський А.М. Причини ствердіння шиплячих в українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 48–58.
21. Залеський А.М. Про конвергенцію давніх *ы та *і в південно-західних говорах української мови. *Праці XII республіканської діалектологічної наради*. Київ, 1970. С. 34–51.

22. Залеський А.М. Функціональний статус шиплячих у говорах північного наріччя української мови. *Структурні рівні українських говорів*. Київ: Наукова думка, 1985. С. 52–75.
23. Іщенко О. Дифтонги в північноукраїнських діалектах (за даними інтонографування). *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. № 22 (II). С. 89–100.
24. Іщенко О. Інвентар звуків у діалектах: до проблеми витоків української мови. *Український глотогенез: матеріали міжнародної наук. конф.* Житомир, 2015. С. 92–116.
25. Іщенко О.С. Темп мовлення в гуцульському та східнослобожанському діалектах: експериментально-фонетичне дослідження. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Вип. 1. Київ: КММ, 2017. С. 31–37.
26. Кобирилка Г.С. Акцентна система говірок Чорнобильської зони: наголошення іменників. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоєкології* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2017. С. 168–178.
27. Кобирилка Г. Деякі особливості наголошування іменників у закарпатському говорі (на матеріалі марамороських говірок). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць*. Ужгород, 2016. Вип. 21. С. 88–91.
28. Кобирилка Г. Джерела дослідження динаміки акцентуації в українських діалектах. *Українська мова*. 2017. № 1 (61). С. 55–65.
29. Кобирилка Г. Північні та південні акцентні типи дієслівних форм 1 особи однини теперішнього часу. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. № 22 (II). С. 101–106.
30. Кобирилка Г. Прийоми й методи аналізу парокситонези на тлі вільного, рухомого наголосу в українських говірках. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 13–23.
31. Кобирилка Г.С. Український діалектний наголос: прийоми опису. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Вип. 1. Київ: КММ, 2017. С. 38–43.
32. Латта В. Система наголосу українських говірок Східної Словаччини. *Українська діалектологія і ономастика: зб. статей*. Київ, 1964. С. 108–116.
33. Марєєв Д.А. Із спостережень над динамікою вокалізму в східнополіських говірках. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Вип. 1. Київ: КММ, 2017. С. 81–89.
34. Мартинова Г.І. Середньонаддніпряньський діалект. Фонологія і фонетика: монографія. Черкаси: Тясмин, 2003. 367 с.
35. Матвіяс І.Г. Діалектна основа вокалізму в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2004. № 4. С. 15–24.
36. Матвіяс І.Г. Діалектна основа консонантизму в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2005. № 2. С. 32–40.
37. Матвіяс І.Г. Особливості фонетичної системи в західноукраїнському варіанті літературної мови. *Мовознавство*. 2011. № 4. С. 16–21.
38. Мойсієнко В.М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст.: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 450 с.
39. Мойсієнко В. Фонетичні особливості поліського наріччя. *Українські і польські говірки пограниччя* / ред. Ф.Чижевський, Г.Аркушин. Люблін – Луцьк, 2001. С. 51–59.
40. *Монахова Т.В. Українська діалектологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. С. 39–52.
41. Назарова Т.В. Деякі фонетичні гіперізми в українських говірках Нижньої Прип'яті. *Діалектологічний бюлетень*. Вип. VIII. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. С. 18–30.
42. *Пристай Б.Р. Наголошення у говорах і акцентна варіантність. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2004. Вип. 14. С. 194–199.

43. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. Статті «Вокалізм» і «Консонантизм».
44. Фонетика, морфологія, словотвір / за ред. П. Гриценка; Н. Хобзей. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2005. 408 с.
45. Черняк В.С. Характеристика системи голосних фонем бойківського говору. *Питання українського мовознавства*. Кн. 4. Львів, 1960. С.150–167.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ Й ПОНЯТТЯ

АКАННЯ – заміна [o], [e] в ненаголошеній позиції звуком [a]. Властиве північно-східним говіркам середньополіського і північним говіркам східнополіського говорів, спорадично середньоадніпряньському і степовому говорам: *карóва, галава́, чарóмуха*.

АКЦЕНТУАЦІЙНИЙ ДІАЛЕКТІЗМ – це слово, що відрізняється від літературного відповідника наголосом: діал. *труна* – літ. *труна́*; діал. *лю́блю* – літ. *люблю́*.

АСИМІЛЯЦІЯ (від лат. *assimilatio* – уподібнення) – уподібнення приголосних. Наприклад, [c] під впливом [n'] в слові *сніг* теж м'який [c'n'ig].

АФЕРЕЗА – відпадиння початкового голосного, коли попереднє слово закінчується голосним. Властиве переважно північним говорам: *до'дного (до одного), не'ддаси (не оддаси), все'дно (все одно), не'бзивайс' (не обзива́йся)*.

ВОКАЛІЗМ (від лат. *vocalis* – голосний звук) – сукупність голосних фонем мови або діалекту на певному етапі їхнього розвитку.

ГІПЕРІЗМ – діалектне явище непослідовного заміщення звуків чи форм для уникнення ненормативних і відтворення правильних літературних норм, які, проте, виявляються «правильними» лише в уявленні мовців, а насправді є помилковими. Наприклад: *огронóм, оптéка, от'у́г, одова́; на́р'ід, до́хт'ір, вор'ін* (р.в. *ворон*); *фо́стик, фалі́ти*.

ДИСИМІЛЯЦІЯ (від лат. *dissimilatio* – розподібнення) – один із видів комбінаторних змін звуків, що полягає в розподібненні приголосних у межах слова: *срі́бло < срі́бро; муля́р < мура́р*.

ДИФТО́НГ (гр. *diphthongos* від *di(s)* – двічі і *phthongos* – звук) – особливий тип звука, що являє собою сполучення двох голосних у межах одного складу. Дифтонги характерні для північного наріччя: *діед* (на місці давнього [ʃ] у наголошеній позиції), *вуол, стуол* (на місці етимологічного *o* в новозакритих складах у наголошеній позиції), *п'іеч, жуонка* (на місці етимологічного *e* в новозакритих складах у наголошеній позиції).

ДСЄРÉЗА (спрощення) – втрата приголосного звука в потоці мовлення: *тиждень – тижневик, проїзд – проїзний*.

ЕПЕНТÉЗА (від гр. *epenthesis* – вставка) – поява в словах додаткового звука: *навук < наук, строк < срок*.

ЙОТА́ЦІЯ – поява звука *й* перед голосним на початку слова або між голосними. Протетичний та епентетичний *й* часто простежується в південно-західних говірках української мови (*індик, радійо*).

КОНСОНАНТІ́ЗМ (від лат. *consonans (consonantis)* – приголосний звук). Це система приголосних фонем у мові або діалекті на певному етапі їхнього розвитку.

МЕТАТÉЗА – перестановка звуків чи складів у слові. Переважає в південно-західних говорах: *хпа́ти* (пхати), *тко* (хто), *карала́ба* (кольрабі).

НАЗАЛІ́ЗАЦІЯ – поява носового тембру в деяких звуках унаслідок опускання м'якого піднебіння та одночасного виходу голосу через рот і ніс. У ряді південно-західних говорів української мови, зокрема карпатських і деяких суміжних із ними, вживається специфічний напіввідкритий заднього ряду носовий звук [ń], що виступає найчастіше у позиції перед [к], [г] у запозичених словах, хоч іноді трапляється і в питомих слов'янських, напр., у закарпатських говірках: *пла́нка, а́нґ'іна*.

ОКАННЯ – збереження в українських говорах розрізнення [o] : [a] в ненаголошеній позиції на противагу втраті такого розрізнення (заміні ненаголошеного [o] на [a] – аканню або [o] на [y] – уканню): *кортопля, Понас, годюка*. Таке окання має гіперичний характер, виникає внаслідок відштовхування від діалектних систем із нерозрізненням голосних у ненаголошеній позиції.

ПРОТЕЗА – прикривання початкових голосних протетичними г, в, й: *горáти, во́ко, Гандр'їй, йу́лиц'а* (більшість говірок); *ў, л: л'іл'кó* (Ілько), *Л'ул'ка* (Юлька), *лутáва* (отава).

РОТАЦІЗМ (грец. ρωτακίζω – вимовляю ρω (p) нечисто). 1. Гаркавість, нечіткість вимови [p]. 2. Діалектне явище переходу [л], [н], [й] та деяких інших приголосних у звук [p]: *бу́рше* (більше), *крохма́р'* (крохмаль), *небо́ре* (небоже).

СУБСТИТУ́ЦІЯ – заміна в запозичених словах чужого звука своїм: *Хведі́р* (замість *Феді́р*).

УКАННЯ – вимова ненаголошеного [o] з наближенням до [y]. Розрізняють *помірне* і *сильне* укання. *Помірне* укання – вимова ненаголошеного [o] перед складом з наголошеним [y] та [i] з наближенням до [y]: [*коʹжу́х*], [*гоʹлۇ́бка*], [*роʹзۇ́мний*], [*тоʹб'і*]. Є нормою сучасної української літературної мови. *Сильне* укання – діалектна вимова будь-якого ненаголошеного [o] з помітним наближенням до [y]: [*куро́ва*], [*сукéра*].

ФОНЕТИ́ЧНИЙ ДІАЛЕКТИ́ЗМ – це слово, що відрізняється від літературного відповідника звуковим складом: діал. *про́луб* – літ. *про́руб*; діал *кирні́ця* – літ. *крині́ця*.

ЦЕКА́ННЯ – заміна [m] звуками [ц'], [mʷ] або [цᵐ]. Спостерігається в позиції перед голосними переднього і середнього ряду (напр., *жи́ц'а́, т'а́жско, ход'і́т'а́*). Цекання засвідчене в невеликій частині східно- та середньополіських говірок, що безпосередньо контактують із білоруськими діалектами.

Тема 5

СЛОВОТВІРНІ Й МОРФОЛОГІЧНІ РИСИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ

Теоретичні питання:

1. Наукові дослідження в галузі українського діалектного словотвору й морфології.
2. Словотвірні особливості українських діалектів.
3. Граматичні категорії іменника в українських діалектах.
4. Прикметник у говорах української мови.
5. Числівник і займенник.
6. Діалектні особливості дієслівних форм.
7. Прислівник.

Практичні завдання:

Завдання 1. Випишіть із поданого тексту словотвірні й морфологічні діалектизми. Порівняйте їх із літературними відповідниками.

Фантастично проста різьба народної фантазії знаходила якийсь короткий приступ до її душі і заволодівала нею цілковито. Щось було в тім і рідне, й невідоме, і солодке, й страшне.

– Та й доти буде світ стоєти, докив люде мут писати писанки та вогні на Юрія палити. За високими гунями, за шумливими потоками, дес далеко, не в нашу думу, у безвістях безвістенних, у темнім ізворі на дванацїтьох ланцюгах сидит найстарший ірод – Пекун, прикутий до чорної скали. Сидит – і ек день, так ніч ірвет си з тотих ланцюгів, уриває, ади. Та посилає юдів, ослужалих своїх на землю: «А йдіт ви, юди, йдіт ви, ослужали мої, довідайте си – ци ше говорє люде до себе, ци ні, ци гнівають си помежи собов, ци ні, чи шенуют дєдя та й неню, ци братя й сестри не ворогуют із собов, ци сусід на сусіда не закладає. А ци пишут ше писанки та ци вогні палє на Юрія?»

І долїтають юди тоті, перегледають, а ек назад приходе – вповістуют: «Ой біда, біда! Сповідаят ци ше люде і мирно межи собов живут. Та й дєдя-неню шенуют, та й брати з сестрами мирно межи собов живут, і сусід на сусіда не закладат. А писанки пишут іще люде, й писанчері ходє, й кокуцарі, та колєдники. Та й вогні на Юрія ше палє» (Г. Хоткевич).

Завдання 2. Прокоментуйте відмінкові закінчення іменників у різних говорах української мови: *землі, долоні, свині; зимлі, долони, свині; брātu, сїну, коню; брātuви, сьїнови, кон'ови; галавої, землеї, долонеї; зе"мл'ойу, долон'ойу, кручойу; земл'оў дорогоў, рукоў, свинеў, долонеў, душеў; йайцєм, конєм, ножєм; йайц'ом, кон'ом, ножом; на рук'ї, на чайк'ї, на ног'ї, у стр'їх'ї; на пчол'їє, на земл'їє, у клун'є; по зе"мли, на свини, у хижї, на долони.*

Завдання 3. Охарактеризуйте числівники й займенники говірки свого села.

Завдання 4. Прокоментуйте подані нижче дієслівні форми 1-ої особи однини теперішнього часу. До яких українських говорів вони належать?

Ход'у, крут'у, воз'у, нос'у, сид'у; ходжу, вóджу, лечу, прошу, ношу, кошу; сиджу, віджу, сижу, віжу, вєржу, печу, пеку; читам, знам, маву, мау, даву, дау, читаву; воджу, вожу, важу, хожу, хажу, кошу, кашу.

Завдання 5. Охарактеризуйте фонетичні й морфологічні особливості лемківського говору, переглянувши https://youtu.be/c3Qgh_IcSY?si=2QZzMmL_3yNfmlmO/ за покликанням:

Завдання 6. Прокоментуйте подані нижче прислівники. У яких українських говорах вони вживаються?

Сночі «учора ввечері», сун'голів «стрімголов», тамки, тамка «там», туй, туйки, туйка «тут», «сюди», уворосі «разом, гуртом», увечір, увечір' «ввечері», файно «гарно», «добре», фурт «постійно», ч'есом, ч'усом «іноді, інколи», чисто «зовсім, цілком», цалком «цілком, зовсім», боййє «справді», відки «звідки», віт:и «звідси», безовно, биз'івно, біз'івно «справді», віт:ак «потім, пізніше», гентам «там, ось там», гет «геть, зовсім», даві «дуже рано», «сьогодні вранці», добраз «відразу», доста «досить», нін'іка, нін'ка «сьогодні», «зараз», нарік «наступного року», олкно, омпно «прикро, сумно, незручно, ніяково», пэн'аво «повільно», передше, перетше «раніше», взадус', назадус', взадгус' «назад», добрі «гарно, приємно; добре», вергом «кидком», «безладно», ківером «перевертом», л'онтотом «без догляду», ободом «натяжками», «манівцями», човвгом «юзом, поповзом», попасом «попаски, пасучись на ходу», статком «багато, ясно», тумаром «раптово», «зненацька», цупашем «під конвоєм», стордзом (сторцом) «сторч».

Завдання 7. Охарактеризуйте словотвірні й морфологічні особливості говірки на прикладі поданого тексту:

Про Різдвяні свята

[маї ви́ликым с'йа́том у нас у сил'і йе с'йатыйь віч'ір таї р'іздво́ // на сис'і с'а с'йа́та ўс'і р'іхтуйут і перед ними л'уди ин'тидуйут йе"ден дру́гому // у дин' пи́ри"д с'йатым ве́чером ни мош нич істи // вичі́р'у лад'ат п'існү з дванац':ат'ох страў // істи с'іда́йут дис' коло ш'іс'т' го́дин / коли сходит перша зві́зда // пирид вичі́р'оў тазда́ заходит до хыж'і / заносит іс со́боў с'н'іп н'іт киричүн і отаву н'іт с'т'іў // да́ле ўс'і с'іда́йут вичі́р'ати // до і п'іс'л'а вичі́р'і мо́л'ац':а // н'іт час вичі́р'і горіт с'в'ічка // п'іс'л'а вичі́р'і тоты лышкы́ / котры́ми ілі / вйа́жут докұпы́ / обыс'а ўл'іт'і ма́рга диржа́ла вороха́ // п'іс'л'а вичі́р'і д'іти занос'ат зодво́ру ви́лику бо́ту / йаку си вырубайут ул'іт'і // л'ізут із ниў ніт ст'іў і го́йкайут / оде грип / оде грип / обыс'а йім ве"лі ўл'іт'і грибы́ // ішчі́ на с'йатыйь віч'ір у міс'а кладу́т гра́ни / а ў гран' ме́чут ла́дану / обыс'а ничі́с'т'і дұхы́ вывели з обыс'т'а // с'ого д'н'а старайуц':а л'уде" файно нагодо́вати ма́ргу / бо ка́жут / шчо ўп'іўночи с'а в'іткрыват не́бо і бог з'в'ідат худобу́ / ци файны́ у них тазда́ // ка́жут стар'і л'уде́ / шчо сис'у́ біс'іду ни мош п'ітслухо́увати // одін чулув'ік ба́ловаў п'ітслұхати / а коли заішоў до хыж'і та та́кої умёр / бо то гр'іх // ішчи пи́рит вичі́р'оў л'уде" обйа́зуйут сат солóмоў / обы файно ро́диў нанар'ік // ужэ́ йак ус'і повичі́р'айут / іду́т у го́с'т'і до ро́дич'іў / до сус'ід'іў кол'адо́вати // на сил'і с'а збі́рат ма́ла кол'ада́ // д'іти с'а ўбира́йут у ўс'ак'і ма́скы / чо́рт'іў / в'ід'ом / цы́ган'іў та хо́д'ат кол'аду́йучи // на дру́гый дин' / на р'іздво́ ко́жны тазда́ че́кат пола́зника до хыж'і / маї до́бре обы́ то быў чулув'ік / а не жонá // за звы́чайом пола́зникови налива́йут три пога́ры во́ткы // пола́зник означа́е до́бро // так л'уди пра́зну́йут р'іздво́ // на р'іздво́ мош с'а по́рзнити // увичі́р'і на сил'і с'а збі́рат уже ви́лика кол'ада́ іс сорока́ чулув'ік / йакі ма́йут кол'адо́вати ц'ілу́ н'іч і ц'ільы́ дин' // кол'адники хо́д'ат до ка́ждой хыж'і / тазда́ самы́ зака́зуйе ко́л'аду́ / йаку ма́йут с'н'івати кол'адники // к'ід' у хыжы́ йе фат'іў / то д'л'а н'ого кол'аду́йут окре́му ко́л'аду́ / так і д'л'а д'іўкы́ // п'іс'л'а то́го кол'адник'іў го́с'т'ат / а тазда́ да́йе гро́ш'і на цы́ркoў по́пови і кол'адника́м // на дру́гый дин' л'уде" збира́йуц':а ў цы́нтр'і і стр'іча́йут ко́л'аду́ // маї гла́ўн'і с'йа́та с'а к'інча́йут / а почина́йуц':а дру́гор'адн'і / так'і / йак васі́л'а / во́до́ршч'і / ба́биніц' //] (с. Торунь Хустського району Закарпатської області).

Тести

1. Залишки двоїни трапляються в

- північному й південно-західному наріччі;
- південно-західному й південно-східному наріччі;
- північному й південно-східному наріччі;
- північному наріччі.

2. Для яких говорів характерне використання форм двоїни *дві руці, три деці*?

- а) південно-східного й південно-західного наріч;
- б) південно-західного й північного наріч;
- в) північного й південно-східного наріч;
- г) північного наріччя.

3. У яких говорах трапляються іменники в ор. відм. з флексіями *-оў, -еў* (*т'ін'оў, матереў, чест'оў*)?

- а) східнополіських;
- б) галицько-буковинських;
- в) волинсько-подільських;
- г) степових.

4. Іменники II відм. одн. чол. в дав. відм. звичайно мають закінчення *-ови* в

- а) північному наріччі;
- б) південно-західному наріччі;
- в) південно-східному наріччі;
- г) північному й південно-східному наріччя.

5. Хитання в роді спостерігається здебільшого в діалектних іменниках

- а) одинних;
- б) матеріально-речовинних;
- в) іншомовних;
- г) збірних.

6. Вирівнювання іменників твердої, м'якої і мішаної груп найчастіше спостерігається в говорах

- а) південно-західних;
- в) південно-східних;
- б) північних;
- г) південно-західних і північних.

7. Усічені форми прикметників трапляються в

- а) південно-західному й північному наріччі;
- б) південно-східному й північному наріччі;
- в) південно-східному й південно-західному наріччі;
- г) північному наріччі.

8. Найвищий ступінь порівняння прикметників у діалектах утворюється

- а) за допомогою префіксів *най, над*;
- б) за допомогою частки *май* і прислівників;
- в) за допомогою прислівників;
- г) за допомогою частки *май*.

9. Форми вищого ступеня порівняння типу *моложій, соложій* трапляються в

- а) карпатських говорах;
- б) степовому говорі;
- в) середньонадніпрянському говорі;
- г) покутсько-буковинських говорах.

10. У говорах якого наріччя прикметники м'якої групи змінюються за типом твердої?

- а) південно-західного;

- б) південно-східного;
- в) північного;
- г) північного й південно-східного.

11. У котрому рядку наведено форму вищого ступеня прикметника, вживану в закарпатському говорі?

- а) дівчина була вельми красна;
- б) моя паска май файна, ги твоя;
- в) парубок виявився більш високим;
- г) они бурш не гойкали.

12. Нестягнені прикметники середнього роду типу *зелёнойе, фэйнойе* вживаються

- а) у деяких карпатських говорах;
- б) у степовому говорі;
- в) у середньонаддніпрянському говорі;
- г) у покутсько-буковинських говорах.

13. Усічені членні форми прикметників середнього роду наз.в. однини типу *дóброй, фэйной* виступають у

- а) більшості карпатських говорів;
- б) частині середньозакарпатських та західнокарпатських говірок;
- в) окремих середньонаддніпрянських говірок;
- г) частині покутсько-буковинських говорів.

14. У яких говорах здебільшого така сама структура назв сотень числівників, як і в літературній мові?

- а) у південно-західних і поліських;
- б) південно-західних;
- в) південно-східних і поліських;
- г) південно-західних і південно-східних.

15. Який числівник має найбільшу кількість варіантів в українських діалектах?

- а) чотири;
- б) шість;
- в) один;
- г) два.

16. Для яких діалектів характерні форми *п'їўтрет'а, п'їўпйата, дв'їста*?

- а) південно-східних;
- б) північних;
- в) південно-західних діалектів;
- г) північних і південно-східних.

17. Енклітичні займенникові форми *ми, ти, си, го* найчастіше трапляються в:

- а) степовому й східнополіському говорах;
- б) покутсько-буковинському й закарпатському говорах;
- в) середньополіському й покутсько-буковинському говорах;
- г) слобожанському й подільському говорах.

18. У північних діалектах вживають форми інфінітива на:

- а) -ти, -т';
- б) -чи, -шчи, -гчи;

- в) -т, -т';
- г) -ти, -гчи.

19. У яких діалектах постфікс *с'а* може виступати стосовно дієслова як у препозиції, так і в постпозиції?

- а) південно-західних діалектах;
- б) південно-східних діалектах;
- в) північних діалектах;
- г) північних і південно-східних.

20. Форми дієприкметників типу *зробл'аний* представлені в

- а) середньонаддніпрянських говорах;
- б) наддністрянських говорах;
- в) середньополіських говорах;
- г) подільських говорах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Іменний словотвір західнополіського говору. Луцьк, 2004. 764 с.
2. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С.87–146.
3. Брошняк (Пискач) О.Д. Прислівники в українських говорах Закарпаття: автореф. дис.... канд. філол. наук; спец. 10.02.01 – «українська мова». Ужгород, 1996. 23 с.
4. Гажук-Котик Л.Г. Словозміна іменних частин мови в українських говірках Північної Буковини: автореф. дис.... к.філол. н. Чернівці, 2009. 20 с.
5. Громик Ю.В. Особливості словотвору та словозміни займенника в поліській говірці с. Липне. *Літопис Волині: всеукраїнський науковий часопис*. Ч. 4. Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. С. 135–141.
6. Громик Ю.В. Прислівники відзайменникового походження у західнополіських говірках української мови: автореф. дис... канд. філол. наук; спец. 10.02.01 «українська мова». Київ, 1999. 21 с.
7. Громик Ю.В. Система дієслівних форм у поліській говірці села Липне. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки*. Луцьк, 2014. № 2 (279): Філологічні науки. *Мовознавство*. С. 89–92.
8. Делюсто М. С. Граматика української говірки у світлі тексту. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 533–541. URI: <https://cutt.ly/n4SS6NB>.
9. Делюсто М.С. Займенникова парадигматика діалектного тексту. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2008. Вип. 25. С. 64–68.
10. Делюсто М.С. Частини мови в діалектному тексті. *Мова*. 2016. № 25. С. 136–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mova_2016_25_27.
11. Дзензелівський Й.О. Про займенникові та прислівникові утворення з префіксом *да-* в українських карпатських говорах. *Доповіді та повідомлення Ужгородського університету*: Серія філол. Ужгород, 1961. № 7. С. 69–72.
12. Добош В.І. Енклітики в південно-західних говорах української мови. *Дослідження лексики і фразеології говорів Українських Карпат*. Ужгород, 1982. С.136–154.
13. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966. С.73–107.
14. Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ: Наук. думка, 1976. 163 с.
15. Закревська Я.В. Система особових форм дієслова в західних говорах української мови (Теперішній час). *Українська лінгвістична географія*. Київ: Наукова думка, 1966. С. 119–132.
16. Зінчук Р.С. Словозміна іменників у західнополіських говірках: автореф. дис. ... к. філол. н. Луцьк, 2010. 20 с.

17. Колесников А.О. Зі спостережень над морфологією присвійних займенників в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2016. Вип. 21. С. 92–98.
18. Колесников А.О. Іменникові займенники в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2016. № 25. С. 155–163.
19. Колесников А.О. Морфологія українських південнобесарабських говірок: генеза і динаміка: монографія. Ізмаїл: СМІЛ, 2015. 676 с.
20. Лавер В.И. Система глагола в говорах Закарпатской области УССР: автореф. дисс.... канд. филол. наук. Одесса, 1969. 23 с.
21. Лавер В.І. Деякі зауваження до дієслів з суфіксами *-к-*, *-ка-* у говорах Закарпаття. *Тези доповідей до ХХ наукової конференції Ужгородського університету*: Серія мовозн. Ужгород, 1966. С. 38–45.
22. Лавер В.І. Майбутній час дієслів у говорах Закарпаття. *Тези доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського університету*: Серія мовозн. Ужгород, 1965. С.51–54.
23. Лавер В.І. Наказовий спосіб дієслів у говорах Закарпаття. *Тези доповідей і повідомлень до II-ї наукової конференції аспірантів*. Ужгород, 1965. С. 41–47.
24. Лавер В.І. Особливості інфінітива в говорах Закарпаття. *Матеріали ХХІ наук. конф. Ужгород ун-ту*: Серія «Філологія». Київ, 1967. С. 143–145.
25. Лавер В.І. Про короткі форми пасивних дієприкметників минулого часу в говорах Закарпаття. *Тези доповідей та повідомлень ХVІІІ наукової конференції Ужгородського університету*: Серія мовозн. Ужгород, 1964. С. 21–23.
26. Левенець О.Ю. Прислівники на *-ма*, *-ми* в українських східнословобожанських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2017. С. 237–240.
27. Марєєв Д.А. Тенденції розвитку займенників у східнополіському діалекті української мови. *Научний взгляд в будуще*. 2017. Т. 3. Вып. 6. С. 71–78.
28. Мартинова Г.І. Інфінітив у середньоадніпрянських говорах. *Мовознавчий вісник*. Черкаси: Вид. від. ЧНУ, 2012. Вип. 14–15. С. 96–104.
29. Матвіяс І.Г. Взаємодія основ з твердими і м'якими приголосними у відмінковій парадигмі іменника. *Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів*. Київ: Наукова думка, 1983. С. 30 – 60.
30. Нимчук В.В. Словообразование именных частей речи в закарпатских верхнеприборжавских говорах: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1962. 18 с.
31. Нимчук В.В. Із словотвору прислівників говірок району верхньої течії річки Боржави (прислівники займенникового походження). *Наукові записки УжДУ*. 1958. Т. 35. С. 42–55.
32. Нимчук В.В. Словотвір займенників у говірках району верхньої течії р. Боржави. *Наукові записки Ужгородського університету: Діалектологічний збірник*. Ужгород, 1957. Т. XXVI. С. 195–199.
33. Онишкевич М.Й. Форми давального-місцевого відмінків однини особових та зворотного займенників у південно-західних говорах. *Українська діалектна морфологія* / за ред. Ф. Жилка. Київ: Наук. думка, 1969. С. 159–168.
34. Пагіря І.Д. Особові і зворотний займенники в говірках північно-західної Мукачівщини. *Наукові записки Ужгородського університету: Діалектологічний збірник*. Ужгород, 1957. Т. XXVI. С. 192–194.
35. Пагіря І.Д. Особові і зворотний займенники у говірках північно-західної Мукачівщини (Відмінювання). *Наукові записки Ужгородського університету: Діалектологічний збірник*. 1956. Т. XXVI. Вип. 2. С. 192–194.
36. Пискач О. Діалектні прислівники як джерело збагачення лексики літературної мови. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія слов'янська філологія. Вип. 83. Чернівці, 2000. С. 185–193.

37. Пискач О. Дієслова та інші засоби на позначення дефектного мовлення в українських говорах Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* На пошану Петра Скунця (до 80-річчя з дня народження). 2022. Вип. 2 (48). С. 164–170.
38. Пискач О. Проблеми дослідження прислівників південно-західних українських говорів. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні: матеріали науково-практичної конференції.* Ужгород, 1993. С.67–70.
39. Прилипка Н.П. Дробові числівники в українських говорах. *Дослідження з української діалектології: Збірник наукових праць.* Київ: Наукова думка, 1991. С.47–53.
40. Рябець Л.В. Кличний відмінок в українському діалектному мовленні. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології /* відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2017. С. 379–388.
41. Рябець Л.В. Словозіміна іменника в говірках центральнополісько-середньонаддніпрянської суміжності: автореф. дис... к. філол. н. Київ, 1999. 16 с.
42. Сюсько М.И. Система именных частей речи украинских говоров Закарпатской области: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Львів, 1969. 16 с.
43. Сюсько М.И. Займенник у говорах Закарпатської області УРСР. Харків: Вид-во ХДУ, 1968. 71 с.
44. Тимко-Дітко О. Займенники у говорі бачванських руснаків у контексті південно-західних говорів української мови. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства.* 2008. Вип. 12. С. 190–191.
45. Українська діалектна морфологія: зб. наук. праць. Київ: Наук. думка, 1969. 198 с.
46. Харьківська О.В. Суфіксальний словотвір апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2015. 396 с.
47. Хобзей Н., Ястремська Т. Система дієслова в гуцульських говірках. *Ювілейний збірник на честь 80-річчя від дня народження професора Петра Лизанця.* Ужгород: Патент, 2010. С. 586–600.
48. Ходикіна І. Особливості словозімини числівника у говірці Північного Приазов'я. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2012. Випуск 56. Частина 1. С. 138–143.
49. Холодъон О. Семантична варіативність дієслівної лексики в східнополіському діалекті: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ. 2017. 437 с.
50. Чучка П.П. Про граматичні категорії іменника в говірках околиці Ужгорода. *Наукові записки Ужгородського університету: Діалектологічний збірник.* Ужгород, 1957. Т. XXVI. С. 189–191.
51. Чучка П.П. Умовний і наказовий спосіб дієслів у говірках околиці Ужгорода. *Доповіді та повідомлення Ужгородського державного університету.* 1958. № 2. С.99–100.
52. Юревич М. Особливості відмінювання особових та деяких присвійних займенників у польській периферійній острівній говірці (с. Красилівська Слобідка Красилівського р-ну Хмельницької обл.). *Діалектологічні студії. 5: Фонетика, морфологія, словотвір /* відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2005. С. 212–127.
53. Юсип-Якимович Ю.В. Оноματοпоетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність оноματοпів: монографія. Ужгород, 2007. 268 с.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ Й ПОНЯТТЯ

ДВОЇНА́ – граматична категорія числа, вживана для позначення двох осіб або парних предметів. Була відома ще в індоєвропейській прамові, від якої успадкована спільнослов'янською, а від неї – всіма слов'янськими мовами; тепер зберігається лише в окремих діалектах (*дві нозі, дві відрі*).

МОРФОЛОГІЧНИЙ ДІАЛЕКТІЗМ – слово, яке відрізняється від літературного відповідника морфологічними ознаками: діал. *бензі́на* – літ. *бензи́н*; *ма́мов* – *ма́мою*.

РЕДУПЛІКА́ЦІЯ (лат. *reduplicatio* – подвоєння, повтор, подвоєння) – повне або часткове повторення кореня, основи або всього слова, іноді афікса без зміни чи з деякою зміною їх звукового складу як спосіб творення нових слів, фразеологічних одиниць, синтаксичних конструкцій. У багатьох південно-західних говорах поширені редупліковані форми вказівних займенників: *тот*, *тотá*, *тотó*, *тотí*, *сесé* та ін.

СЛОВОТВІРНИЙ ДІАЛЕКТІЗМ – слово, яке має спільний корінь зі своїм літературним відповідником, проте відрізняється від нього словотвірними афіксами: діал. *кошар* – літ. *кошик*, діал. *дедухно* – літ. *дід*.

Тема 6 УКРАЇНСЬКИЙ ДІАЛЕКТНИЙ СИНТАКСИС

Теоретичні питання:

1. Діалектна диференціація в синтаксичній системі української мови.
2. Діалектні відмінності в інтонації і ритмі речень.
3. Особливості будови словосполучення й простого речення.
4. Діалектна специфіка у вираженні підмета, присудка, додатка, означення, обставини.
5. Особливості будови складного речення.
6. Діалектні сполучники в структурі простого й складного речення.

Практичні завдання:

Завдання 1. Схарактеризуйте синтаксичні конструкції південно-східних говорів у наведених прикладах: *пасу коні, погнала в'їци; погнали овец; зане"дужала у мене ж'інка, зане"дужала моја ж'інка; журишис'а за сином; по мат'ици тужити; по гриби; за водою; пішла ў поле, пішла на поле; мати за рік дочкі не" пізнала; коло лісу, б'їл'а лісу; по об'їд'ї; післ'а дошчу; поб'їг дорогою, по дорозі; його бригадіром поставили, його за бригадіра поставили, його на бригадіра поставили.*

Завдання 2. Схарактеризуйте синтаксичні конструкції південно-західних говорів у наведених прикладах і порівняйте їх із літературними відповідниками: *шапка ти де? заслабла ми мамка, болит' н'а голова; в'їдрó на на молоко; ланц на пса; поб'їг ід н'óму, іди д' мамири; мин' і б'їло д' реву (я трохи не заплакав); ч'ули за н'у, розказ'аў за сына; фурт думат про н'у; пушóу на воду; у п'ят' гóдин р'ана; п'еред г'ул'ан'ом і ўчити му н'їколи; побіт'їса за лóпту; в'їдилис'а за / через гр'їші, побілис'а із-за / через мене; цур'а про с'а то, купи т'ї про себе; прийти по об'їд'ї, ве"рнут'їс'а позад с'аткох; нафірило їй ит'ї до Кіїєва.*

Завдання 3. Прокоментуйте способи вираження членів речення в діалектних синтаксичних конструкціях. Який говір вони репрезентують? *Йа мала дуже пар'їдну л'ал'ку; доб'єрус'а заўтра аўтобусом; мали три дны сп'їч'їку; машина му с'а поламала серед пут'а; коліс' у нас ту буде кв'їт'а п'осадж'єної; куп ми шп'їр'гу цур'а в'їшати; шчо ти не"їє с'їд'їна ў х'їжи? ото ўч'їнено на пар'їду; ни х'от'ат їм б'їти св'їн'ї; н'ис' из н'а ни б'їло ний'ак'ой роботы; не гóден им ти уд'ати тип'їр' гр'їші.*

Завдання 4. Прокоментуйте особливості структури складносурядних речень у південно-західному наріччі й порівняйте їх із літературною українською мовою. 1. *Ват' к'їже"ш пр'а вду / а вад' іду г'єтка.* 2. *Д'їдо х'от'їу мотыку наострити / айбо пил'ник с'а дис' стр'їтиў.* 3. *Г'ан'а п'удла тазд'їн'а / ай васил' їуї не" л'їпши"ї.* 4. *Його тормосили / а ўв'їн мертв'їй / подай'єс'а ус'її.* 5. *Нис' не"їє так студ'єно / їак в'їт ор г'остр'ї"ї д'їє.* 6. *Пузно м уст'ала / та шчи ї аўтобус н'а л'їшиў.* 7. *Ци то студ'їн' така / ци то їа с'а так л'єхко ўбр'ала.* 8. *Ўс'ї там будем'є / лиш'є ни ўс'ї р'азом.* 9. *Ни ни"с'ї св'їйу к'їсе"л'їц'у на ўлиц'у / ай ўсе"рбаї сам дома.* 10. *Ни б'їло їе"н:оїї шп'англ'ї / та пр'од'їлас'а в'їц'а' кр'оз'ї городїну.*

Завдання 5. Проаналізуйте типи складнопідрядних речень у закарпатському говорі. Порівняйте засоби зв'язку їх частин із літературними відповідниками. 1. *З'ачим ты ни годен нис' прийти / бдем'є т'а чекати заўтра.* 2. *Худ'оба к'ой бутит / от'о на їакус' б'їду.* 3. *Поп'їтай / ци їє ў д'їт'їны г'бр'ачка.* 4. *Угр'їбалас'а / ож ут'о ни ўн'а чин'їла.* 5. *Богд'ї им ун'їм'їу / кид' їа ўто каз'аў.* 6. *К'ожда г'уска зн'їє / їак їуї п'їр'а стоїт.* 7. *Так л'ўбит бул'ї / шчо ни мож му дод'ати.* 8. *Н'їкаїу / об'їм маў шчо їсти ў пуст.* 9. *Куп'лу на базар'ї ф'їїн'ї*

грабл'і / же"бы мож было н'іма ті"нг'і"рї"ч'анку заграбати". 10. Чуло ми с'а ўнôчі / гибы хтôс' ре"ваў.

Завдання 6. Прослухайте відеозапис діалектного тексту за покликанням <https://www.facebook.com/share/v/mY8QrLnTWwPci8a6/>, охарактеризуйте його синтаксичні особливості.

Тести

1. Яке з наріч української мови є найбільш архаїчним щодо граматики?

- а) поліське (північне);
- б) південно-західне;
- в) південно-східне й поліське;
- г) південно-східне.

2. Хто автор статті «Діалектна основа синтаксису в українській літературній мові»?

- а) Й. Дзендзелівський;
- б) С. Бевзенко;
- в) І. Матвіяс;
- г) Ф. Жилко.

3. Конструкції давального відмінка з прийменниками *к, ік, і, д, ід* характеризують наріччя:

- а) південно-східне;
- б) південно-західне;
- в) північне;
- г) північне й південно-західне.

4. У карпатських говорах для вираження протиставних відношень вживають сполучники:

- а) да й, дий, дей;
- б) ей, ба й, та й;
- в) ай, айбо, айно;
- г) да й, айбо, та й.

5. Які сполучники умови вживаються в південно-західному наріччі?

- а) коби (коб), кобис' (кобис), кеби, би;
- б) коли, якби, коли б;
- в) зато, зач'им, тад';
- г) коли, кобис', кеби.

6. У котрих наріччях уживаються часові конструкції типу *сей год у нас посуха / у сей год у нас посуха*?

- а) у південно-східному;
- б) у південно-західному;
- в) у північному;
- г) у північному й південно-східному.

7. У котрому наріччі вживаються словосполучення з об'єктом у формі називного відмінка типу *за горóйу відно хата*?

- а) у південно-східному;
- б) у південно-західному;
- в) у північному;

г) у північному й південно-східному.

8. Котрі мовознавці аналізували синтаксичні особливості середньонадніпрянських говірок?

- а) Б. Коваленко, Н. Коваленко;
- в) П. Дудик, Г. Мартинова;
- б) Й. Дзендзелівський, І. Матвіяс;
- г) В. Добош, Т. Назарова.

9. Котрі мовознавці аналізували синтаксичні особливості поліського наріччя?

- а) П. Дудик, Г. Мартинова;
- б) М. Железняк, Г. Аркушин;
- в) І. Матвіяс, Т. Назарова;
- г) В. Німчук, Т. Тищенко.

10. Хто з мовознавців аналізував синтаксичні особливості закарпатського говору?

- а) І. Сабадош;
- в) П. Чучка;
- б) Й. Дзендзелівський;
- г) В. Добош.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Стверджувальні та заперечні західнополіські слова-речення. *Волинь–Житомирищина*. № 22. Житомир, 2010. С. 17–22.
2. Бевзенко С.П. До характеристики діалектних відмінностей у словосполученні. *Мовознавство*. 1978. № 6. С. 40–46.
3. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 151–177.
4. Білик Л.Д. Дієслівні словосполучення у східностепових говірках Донеччини: автореферат дис. Дніпропетровськ, 2003. 20 с.
5. Вовченко Г. Синтаксис народного мовлення в діалектному словнику: краєзнавчий аспект. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород, 2018. Вип. 23. С. 400–403.
6. Герман К.Ф. Взаємодія українського літературного і діалектного мовлення в синтаксисі. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ: Наук. думка, 1977. С. 166–179.
7. Герман К.Ф. Порядок структурних частин у складносурядних реченнях буковинських говірок. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Вип. 428–429. Чернівці, 2008. С. 107–110.
8. Герман К.Ф. Складносурядні речення з єднальними сполучниками в буковинських говірках. *Розмаїття слова і думки*. Чернівці, 2009. С. 107–119.
9. Герман К.Ф. Складносурядні речення з протиставними сполучниками в буковинських говірках. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Вип. 475–477. Чернівці, 2009. С. 43–50.
10. Герман К.Ф. Складносурядні речення з розділовими сполучниками в українських говірках Буковини. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Вип. 496–497. Чернівці, 2010. С. 69–72.
11. Гримашевич Г. Роль тексту в діалектологічних дослідженнях (на прикладі зразків польського живого мовлення). *Волинь–Житомирищина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2002. № 9. С. 150–152.

12. Грицевич Ю.В. Синтаксичні особливості західнополіських говірок (на матеріалі фольклорних текстів). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 4. Ч. 1. С. 6–11.
13. Гриценко П.Ю. Інформаційний простір діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 100–118.
14. Гриценко П.Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ. *Збірник лінгвістичних праць*. Ізмаїл, 2000. С. 9–15.
15. Добош В.І. Енклітики в південно-західних говорах української мови. *Дослідження лексики і фразеології говорів Українських Карпат*: темат. зб. Ужгород, 1982. С. 136–154.
16. Добош В.І. Із спостережень над синтаксичними функціями давального безприйменникового в українських південнокарпатських говорах Закарпатської області УРСР. *Zbornik pedagogickej fakulty univerzity P.J. Šafarika v Prešove*. Реç. IX. Zv. 3. Slavistika. Bratislava. 1970. С. 111–125.
17. Добош В.І. Методичні розробки до практичних занять з діалектного синтаксису української мови (Прийменникові конструкції, ч. 2). Ужгород, 1981. 63 с.
18. Добош В.І. Синтаксис українських південнокарпатських говорів (Прийменникові конструкції). Ужгород, 1972. 48 с.
19. Добош В.І. Синтаксис українських південнокарпатських говорів: текст лекцій. Ужгород, 1971. 119 с.
20. Добош В.І. Синтаксичні функції орудного відмінка з прийменником з (из) в українських південнокарпатських говорах. *Культура і побут населення Українських Карпат*: матеріали респ. наук. конф. Ужгород, 1973. С. 304–311.
21. Дудик П.С. Особливості структури безособового речення в полтавських говірках. *Питання української діалектології і міжмовних (міждіалектних) контактів*. Дніпропетровськ, 1972. С. 106–113.
22. Дудик П.С. Форми простого ускладненого присудка в полтавських говірках. *Сучасні говори Наддніпрянищини*. Дніпропетровськ, 1969. С. 102–108.
23. Железняк М.Г. Варіювання прийменникових конструкцій в українських східнополіських говірках. *Мовознавство*. 1988. № 1. С. 60–64.
24. Залеський А.М. Частка -ся в південно-західних говорах української мови. *Українська діалектна морфологія*. Київ, 1969. С. 34–108.
25. Коваленко Б.О., Коваленко Н.Д. Службові слова та вигуки в західнополіських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2011. Вип. 28. С. 176–178. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2011_28_51.
26. Мартинова Г.І. Ускладнені форми простого дієслівного присудка в середньонаддніпрянських говірках. *Мовознавчий вісник*. Черкаси: Вид. ПП Чабаненко Ю.А., 2015. Вип. 20. С. 5–9.
27. Мартинова Г.І., Щербина Т.В. Прийменникова система середньонаддніпрянських говірок. *Українська мова*. 2022. 1 (81). С. 86–102.
28. *Матвіяс І.Г. Діалектна основа синтаксису в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2007. № 1. С. 38–46.
29. *Матвіяс І.Г. Особливості словосполучень у західноукраїнському варіанті літературної мови. *Українська мова*. 2006. № 4. С. 45–57.
30. Матвіяс І.Г. Лінгвогеографічне дослідження українського діалектного синтаксису. *Мовознавство*. 1977. № 2. С. 20–25.
31. *Монахова Т.В. Українська діалектологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. С. 96–104.
32. Німчук В.В. Морфологічний склад приймеників у говірках верхньої течії р. Боржави. *Доповіді та повідомлення Ужгородського університету: Серія філологічна*. Ужгород, 1958. № 2. С. 93–95.

33. Німчук В.В. Словотвір прийменників у закарпатських говірках. *Українська діалектна морфологія*. Київ, 1969. С. 71–81.
34. Німчук В.В. Части в говірках району верхньої течії р. Боржави. *Доповіді та повідомлення Ужгородського університету: Серія філологічна*. Ужгород, 1958. № 2. С. 89–92.
35. Пискач О. Предикативна функція прислівників в українських говорах Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 1999. Вип.1. С.139–143.
36. Пискач О. Синтаксичні функції прислівників в українських говорах Закарпатської області. *Проблемні питання синтаксису*. Чернівці, 1997. С.146–151.
37. Руснак Н. О. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок: монографія. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2009. 448 с.
38. Тищенко Т.М., Сьоміна О.І. Специфіка прийменникових сполучень із прийменником до в східноподільських говірках. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 31 (70). № 1. 2020. С. 88–95.
39. Юсікова О. Архаїчні форми предикатів стану у синтаксичній системі гуцульської говірки села Богдан Рахівського району Закарпатської області. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2016. Вип. 21. С. 185–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2016_21_39.
40. Юсікова О. До проблеми диференціації українських говірок на синтаксичному рівні. *Діалектологічні студії*. 5. Львів, 2005. С. 145–154.
41. Юсікова О. Синтаксичні особливості говірки як предмет дослідження (на матеріалі говірки села Денисовичі Поліського району Київської області). *Волинь-Житомирищина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2001. № 6. С. 47–54.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ Й ПОНЯТТЯ

АРХАЇЧНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ – конструкції, втрачені літературною мовою та багатьма діалектами. Це залишки давніх синтаксичних рис української мови, частина з яких походить ще зі спільнослов'янської мовної спільності. Наприклад: *прийшо́у ід мат:ури; пасу́ ко́н'і; буду́ жо́го д'іт'ам мат'ірју* тощо.

Тема 7

ПІВДЕННО-СХІДНЕ НАРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Теоретичні питання:

1. Стан наукового дослідження південно-східного наріччя.
2. Риси південно-східного наріччя в мові художньої літератури.
3. Загальні особливості південно-східного наріччя української мови.
 - а) фонетичні;
 - в) лексичні;
 - б) граматичні.
4. Особливості середньонаддніпрянських говірок:
 - а) фонетичні;
 - в) лексичні;
 - б) граматичні.
5. Особливості слобожанських говірок:
 - а) фонетичні;
 - в) лексичні;
 - б) граматичні.
6. Особливості степових говірок:
 - а) фонетичні;
 - в) лексичні;
 - б) граматичні.
7. Словники південно-східного наріччя*.

Практичні завдання:

Завдання 1. Підготуйте презентацію про дослідників південно-східного наріччя, звертаючи увагу на праці, подані в списку літератури до теми.

Завдання 2. Випишіть із повісті «Конотопська відьма» Г. Квітки-Основ'яненка 10 діалектизмів і розкрийте їх значення. Використовуйте тлумачні словники.

Завдання 3. У наведеному нижче тексті виявіть риси, що характеризують **середньонаддніпрянські** говірки.

[Свайбо/вий об/р'ад // бувал и та/к'і с/лучайі / шо бат'/ки ба/гатого /сина не^н хо/т'или брат' /д'івчину з /б'ідної с'ім'ї в не^нв'іст/ки / а/бо х/лопц' не^н хо/т'ів же/ниц':а на ба/гат'ій /д'івчин'і / йа/кої не^н л'убив // то/д'і бат'/ки на/сил'но йїх жи/нил'и // т'і /с'ім'ї о/бично а/бо рос/ходил'ис' / а/бо жи/л'и па/гано // же^н/нил'ис'а ба/гато моло/дих л'у/дей і по л'уб'в'і // моло/дий і/шов до моло/дойі із старос/тами / пи/тал'и чи сог/ласна во/на /вийти /зам'їж за /його / чи над/бала при/даного / чи ба/гато нап'р'ала / нат'кала пол'от'на / чи навиши/вал'а // шчо да/дут' в при/дане / чи да/дут' во/ни /кон'і / ко/рови // йак/шо /д'івчина сог/ласна / то во/ни м'ін'ал'ис' х/л'їбом // /д'івчина пе^н/ре^н/йазувала жини/ха пл'а/точком / а старос/т'ів рушни/ками // гу/кали і бат'/к'ів та /р'їдних моло/дого // ве/чер'али / догово/р'алис' за с/вайбу // ко/ли /буде с/вайба // с/к'їл'ки душ буде у /пойїзд'і // йа/к'і по/дарки і ко/му да/ват' // у чет/вер' перед с/вайбойу пек/ли два коро/вайі і /шишки // коро/вайі пек/ли коро/вайниц'і / а /д'івчата ро/били кв'їт/ки на в'їл'це // ко/ли с/тавили коро/вай у п'їч / то сп'ївали / „ /наша п'їч ре^н/гоче / коро/вай /хоче” // йак по/сунут' коро/вай у п'їч коро/вайниц'і / /мийут' /руки / /воду ви/нос'ат' над'в'їр і сп'ївайут' // ко/ли коро/вай /вит'агнут' із пе/ч'і / то йо/го уби/райут' у ка/лину та бар'в'їнок / пе^н/ре^н/йазуйут' /л'ентами // із че^н/твер'га уби/райут' моло/ду і д'рушку

*Список діалектних словників подано на с. 12–16 цього посібника.

в украї́нський на́рад // наді́вайут' виши́ти сорочкі́ / ра́сні спі́дниці́ / карсе́ти / підв'азу́ють к'райками́ та к'расними́ рушника́ми // ві́шайут' ле́нти і на́мисто // на́ голову наді́вайут' ві́нки // мо́лоді́й да́ють за́мотану́ у пла́точку хлі́бину / а дру́щці́ ці́пок із оче́рету / пе́реві́заний ле́нтами // во́ни підхо́д'ат' до ба́т'ків / йа́кі си́д'ат' із ві́конами / т'ричі́ к'лан'айу́ц'а і т'ричі́ про́с'ат' благосло́він'а // ті́ т'ричі́ ві́дпові́дають / „бог благосло́вит” / і то́ді і́дуть при́глашат' на с'вайбу́ //] (село Мар'янівка Гребінківського району Полтавської області)².

Завдання 4. Випишіть зі «Словника українських говорів Одещини» О. Бондаря по п'ять власне лексичних, лексико-семантичних, лексико-словотвірних, лексико-фонетичних діалектизмів і поясніть їх значення.

Завдання 5. Охарактеризуйте риси **слобожанських** говірок.

[Йа́ / Прон'ка́ Мар'я́на Тро́химі́йна / ти́с'ачу́ де́й'ац'от т'ри́ц'ат' п'я́того го́да ро́жд'ен'я́ // наро́дилас'а́ ў се́лі́ Ти́шкі́йка́ Ново́пско́ус'кого́ райо́на Ворошило́в'рац'ко́ї о́блас'ті́ // ўч'і́лас'а́ у Ти́шкі́ус'кі́ / шкóлі́ / за́кон'чі́ла де́с'ат' клас'і́ / по спе́ціал'но́с'ті́ йа́ бу́галте́р // попе́рвах ро́била ў то́рго́улі́ с'ім'на́ц'ат' год / а пот'ім ўже́ пе́реі́шла ў ко́лхоз' // по состо́ян'і́ю здо́ро́йа пе́реі́шла ў ко́лхоз' // ў ко́лхоз'і́ то́же ро́била / бі́л'ше два́ц'ати́ год на різни́х ро́ботах // нач'і́нала до́йарко́у // с'ім'і́у / тро́йе д'і́ток / і чо́лові́ка // д'і́ти покóн'ч'али́ т'ехн'і́куми і йа́ цим го́р'жус'а́ // во́ни ро́бл'ат' по спе́ціал'но́с'ті́ // ў насто́йашч'е́ ўре́м'я йа́ пен'сіо́н'ерка / за́ймає́мос' до́машні́м госпо́дарством / де́ржим ко́рову / те́л'ат' / поро́с'ат' / ку́ре́й / ву́т'ат' / ого́род ші́зде́с'ат' со́тих / так шо́ од'и́хат' н'і́коли / т'ре́ба ро́бит' //]³.

Завдання 6. У наведеному нижче тексті виявіть риси, що характеризують **степові** говірки.

[У шкóлу́ йа́ ході́ла т'ри́ класи́ / а то́ді́ ўже́ пома́гала́ ма́тир'і́ / бо ми бу́ли́ дў́же б'ідні́ / н'і́чому́ ході́т' // так йа́ бу́ло́ ма́жу́ і ха́ту са́ма́ // ма́ти мо́я́ тка́ла́ бу́ла за ви́рста́том по́лотно́ тка́ла зарóб'і́ла // а то́ді́ нача́ла ў шкóлу́ йа́ ході́т' / по́ходила́ ў шкóлу́ / а то́ді́ н'і́шла́ ў на́їме́ // а ше́ йа́к ма́лі́ми бу́ли́ / ше́ до шкóли́ так н'і́демо́ ота́м до сус'і́д у садóк гу́л'ат' / по́с'і́да́ймо́ і се́демо́ // н'і́п жи́у́ посу́с'і́д'к'і́ ко́ло нас і ка́жуть' / шо́ / йа́к побáчим по́пá / и́тані́ ў по́пá так с'в'ат'і́ бу́демо́ // так ми си́димó ц'і́лий ден' н'і́д за́гáто́у і за́г'ада́ймо́ // ко́лі́ н'і́п і́де ўбо́рну́ / ко́лі́ в'і́тер йа́к зав'і́йау́ по́ли // та́ кри́ч'ат' со́бі́ / йа́ побáчила́ и́тані́ / ми ўс'і́ с'в'ат'і́ тепе́р бу́дем // то́ді́ н'і́с'а́ ц'óго́ ўже́ н'і́шла́ ў на́їме́ // служі́ли по н'і́мц'ах і це́ н'і́ст / т'ре́ба т'і́ки го́в'і́т' / бо ско́ро́мно́го не мо́жна́ йі́сти // н'і́шли́ ми то́ді́ у це́ркву́ / і́ті́ нам т'ри́ц'ат' п'я́т' к'і́лометр'і́у н'і́шки / р'і́чка / вода́ / л'од' / ми пере́ходили́ по л'оду́ мо́кр'і́ / по́просту́ жу́вали́с'а́ / шо́б т'і́ки го́в'і́т' / одго́в'і́лис' / то́ді́ ўп'я́т' і́ї́демо́ о́братно́ / туді́ ж до хаз'а́йн'і́у / до тих // а то́ді́ ўже́ н'і́сл'а́ то́го́ у бо́л'ни́ц'і́ ро́била́ / де́ познако́милас'а́ з одні́м по́ сус'і́д'к'і́ з па́рним і ви́йшла́ за́м'і́ж за́ його́ і ім'і́у ўже́ йа́ д'і́те́й че́тви́ро за́раз / ус'і́ д'і́ти мо́ї́ по́у́чі́лис'а́ // дв'і́ ўчі́тил'ки́ / син о́дин і́н'жине́р // а оді́н ро́бе / на ма́шїнах / на різни́х / на і́скві́аторах / ус'а́ких син це́й на́гражд'о́ні́ са́ми́ стáрши́ // а то́ді́ ўже́ т'ипе́р / хаз'і́ну́вали́ / д'і́жда́ли ко́лгóспу́ / ў ко́лгóсп'і́ ра́бота́ли / т'ипе́р жи́ве́мо ха́рашо́ // йес'ц'у́ нас і мо́локо́ / і са́ло / і ма́сло / ўсе́ йе́ йі́сти / і йе́ ў чо́му́ ході́т' / а т'і́ки / шо́ ўже́ ста́р'і́ / здо́ро́йа нима́є //] (Тарасівка Пологівського району Запорізької області)⁴.

Завдання 7. Перегляньте відео за покликанням <https://www.facebook.com/share/v/7jL5X7Kjd4pS8deJ/> і з'ясуйте на підставі фонетичних, морфологічних рис, який говір південно-східного наріччя воно репрезентує.

² Говірки західної Полтавщини: збірник діалектних текстів / упоряд. Г.І. Мартинова. Черкаси 2012. С. 46.

³ Українські східнослобожанські говірки: сучасні діалектні тексти: навчальний посібник / упоряд.: К.Д. Глуховцева, В.В. Леснова, І.О. Ніколаєнко; за ред. К.Д. Глуховцевої. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. С. 235.

⁴ Говори української мови: зб. текстів. Київ: Наук. думка, 1977. С. 519.

Завдання 8. Випишіть зі «Словника українських східнословобожанських говірок» (2021 р.) 10 діалектизмів і порівняйте їх із літературними відповідниками. Охарактеризуйте відмінності. Чи відомі такі слова в рідній Вам говірці?

Тести

1. У котрому рядку записано говори південно-східного наріччя?

- а) слобожанський, середньонаддніпрянський, степовий;
- б) подільський, покутсько-буковинський, карпатський;
- в) східнополіський, середньополіський, західнополіський;
- г) східнополіський, південно-волинський, степовий.

2. Які говори лягли в основу української літературної мови?

- а) говори поліського наріччя;
- б) говори південно-східного наріччя;
- в) говори південно-західного наріччя;
- г) північного й південно-східного наріччя.

3. Середньонаддніпрянський говір найвиразніше відображений у мові творів таких трьох письменників:

- а) Тараса Шевченка (1814–1861);
- б) Петра Гулака-Артемовського (1790–1865);
- в) Степана Руданського (1834–1873);
- г) Івана Нечуя-Левицького (1838–1918);
- г) Юрія Федьковича (1838–1888).

4. Слобожанський говір відображений у мові творів таких трьох митців:

- а) Павла Грабовського (1864–1902);
- б) Петра Гулака-Артемовського (1790–1865);
- в) Степана Руданського (1834–1873);
- г) Григорія Квітки-Основ'яненка (1778–1843);
- г) Бориса Грінченка (1863–1910).

5. Степовий говір відображений у мові творів таких трьох письменників:

- а) Івана Карпенка-Карого (1845–1907);
- б) Володимира Винниченка (1880–1951);
- в) Марка Кропивницького (1840–1910);
- г) Івана Нечуя-Левицького (1838–1918);
- г) Юрія Федьковича (1838–1888).

6. Який говір південно-східного наріччя належить до давньої формації?

- а) слобожанський говір;
- б) степовий говір;
- в) середньонаддніпрянський говір;
- г) степовий і слобожанський говори.

7. До говірок нової формації, що виникли внаслідок заселення і дозаселення Слобідської України в XVI – XVII ст., належать:

- а) слобожанські;
- б) середньонаддніпрянські;
- в) степові;
- г) наддністрянські.

8. У котрих говірках південно-східного наріччя вживається препалатальний (напівм'який) звук [л⁰]:

- а) степових і середньонаддніпрянських;
- б) степових і слобожанських;
- в) середньонаддніпрянських;
- г) слобожанських.

9. Говори південно-східного наріччя досліджували такі два мовознавці:

- а) В. Ващенко;
- б) І. Сабадош;
- в) Г. Аркушин;
- г) А. Поповський;
- г) Й. Сірка.

10. Словники говірок південно-східного наріччя уклали такі три дослідниці:

- а) І.Магрицька;
- б) Г.Мартінова;
- в) Г.Ступінська;
- г) К.Глуховцева;
- г) Н. Хобзей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 230–242.
2. Варченко І.О. Лубенські говірки і діалектна суміжність. Київ, 1963. 251 с.
3. Ващенко В.С. Полтавські говори. Харків, 1957. 538 с.
4. Верховод О.В. Генеза українських східнослобожанських говірок на лексичному рівні: автореф. дис к. філол. н.: 10.02.01. Луганський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Луганськ. 2009. 23 с.
5. *Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів, ЛА «Піраміда». 2023. С. 421–484.
6. Глуховцева К. Тавтологія в українських східнослобожанських говірках. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Луганськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка». 2017. № 1 (36). С. 69–78.
7. Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2005. 592 с.
8. Глуховцева К.Д. Новожитній східнослобожанський ареал: основні риси. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Луганськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка». 2010. № 3 (21). С. 43–49.
9. Гримашевич Г. Середньонаддніпрянський діалект як основа творчості Тараса Шевченка. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. № 21. С. 225–231.
10. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966. С. 203–234.
11. Загнітко А.П., Клименко Н.Б. Історія заселення Донеччини як важливий чинник формування особливостей східностепових українських говірок. *Форум краєзнавців Донеччини: доповіді учасників / за ред. Н.Р. Темірової*. Вінниця – Слов'янськ: ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. С. 67–72.
12. Мартінова Г.І. До проблеми генези середньонаддніпрянського діалекту. *Мовознавство*. 2007. № 2. С. 10–17.
13. Мартінова Г. Про походження середньонаддніпрянського діалекту. *Український глотогенез: матеріали міжнародної наукової конференції / відп. ред. В. Мойсієнко*. Житомир. 2015. С. 129–143. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/20205/1.pdf>.

14. Мартинова Г.І. Середньонаддніпрянський діалект. Фонологія і фонетика: автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2004. 40 с.
15. *Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. Київ, 1990. С. 105–125.
16. *Матвіяс І.Г. Формування південно-східного наріччя української мови. *Мовознавство*. 1983. № 1. С. 52–59.
17. *Матвіяс І.Г. Членування південно-східного наріччя української мови. *Мовознавство*. 1981. № 4. С. 42–50.
18. Москаленко Л.А. Українці й українська мова на Кубані. *Дивослово*. 2008. № 2. С. 47–53.
19. *Пачева В. Діалектологічні дослідження степової України ХІХ – початку ХХІ століття. *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 9. С. 171–176.
20. Пірко В.О. З історії заселення Донецького краю. Східностепові українські говірки. Донецьк: ДонДУ. 1998. 114 с.
21. Поповський А.М. Значення південноукраїнських степових говорів у формуванні літературно-національної мови. Дніпропетровськ, 1989. 88 с.
22. Середньонаддніпрянські говори. Київ, 1960. 204 с.
23. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. Статті «Середньонаддніпрянський говір», «Слобожанський говір», «Степовий говір».
24. Фроляк Л.Д. Акаючі говірки Донеччини. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія Філологія*. Харків. 2002. № 572. Вип. 36. С. 41–51.
25. Фроляк Л. Українські східностепові говірки Донеччини. Дрогобич: Посвіт, 2013. 400 с.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ Й ПОНЯТТЯ

ПІВДЕННО-СХІДНЕ НАРІЧЧЯ – одне з трьох наріч української діалектної мови, що охоплює говори південних районів Київської та Сумської областей, усієї території Харківської, Луганської, Донецької, Полтавської, Запорізької, Дніпропетровської, Херсонської, Кіровоградської, Черкаської, Миколаївської та Одеської областей (крім окремих районів чотирьох останніх, говірки яких належать до південно-західного наріччя). Південно-східне наріччя поширене в Криму, а також у суміжних районах Курської, Белгородської, Воронежської, Ростовської областей Росії. Говірки південно-східного наріччя разом із говірками північного наріччя функціонують серед українських переселенців на Кубані, у Краснодарському та Ставропольському краях, на Поволжі, Далекому Сході, в Сибіру, Казахстані, на півночі Киргизстану. Північна межа південно-західного наріччя проходить умовною лінією Коростишів – південь Києва – Прилуки – Конотоп – і далі р. Сейму до російської мовної території; на заході – умовною лінією Фастів – Біла Церква – Ставище – Тальне – Первомайськ – Ананьїв. Південно-східне наріччя об'єднує три діалекти: *середньонаддніпрянський*, *слобожанський* та *степовий*, із яких лише перший належить до говорів давньої формації, а два інші – пізнішого утворення.

СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИЙ ДІАЛЄКТ – один із архаїчних говорів південно-східного наріччя, його генетичне ядро. Охоплює центральноукраїнський ареал середньої течії Дніпра, поширений у південних районах Київської, південно-західних районах Сумської, Черкаської, Полтавської, північних районах Кіровоградської й Дніпропетровської областей; межує на півночі із правобережнополіським і лівобережнополіським, на сході – зі слобожанським говором, на півдні – зі степовим говором, на заході – з подільським і волинським говорами. Середньонаддніпрянський діалект структурно близький до нової української літературної мови.

СЛОБОЖАНСЬКИЙ ДІАЛЄКТ – один із новожитніх діалектів південно-східного наріччя української мови. Поширений у південно-східних районах Сумської і Харківської,

північних районах Луганської, а також на суміжних землях Росії (південні райони Курської, Белгородської, Воронежської та північно-західні райони Ростовської областей Росії). Слобожанський діалект значною мірою накладається на історичну територію Слобідської України; межує на сході з південноросійськими говірками, на півдні – зі степовим діалектом, на заході – із середньонаддніпрянським. Сформувався переважно в XVI–XVII ст. внаслідок взаємодії і подальшого розвитку переселенських середньонаддніпрянських, східнополіських, частково подільських та південноросійських говірок, структурний зв'язок із якими простежується й досі.

СТЕПОВІЙ ДІАЛЄКТ – один із новожитніх говорів південно-східного наріччя, найпізніший за часом формування, найбільший за територією поширення. Охоплює південні райони Кіровоградської, Дніпропетровської, Луганської областей, Крим; окремі райони (крім західних) у Миколаївській та Одеській областях, Запорізькій, Донецькій, Херсонській області; у Краснодарському краї Росії; окремі говірки в південно-східній частині Румунії (дельта Дунаю). На півночі межує із середньонаддніпрянським діалектом, на північному сході – зі слобожанським, на південному заході – з румунськими, на північному заході – з подільськими, на сході – з російськими говірками. Степовий діалект активно формувався в XVII–XIX ст. на середньонаддніпрянській і слобожанській діалектній основі, із вкрапленнями говірок північних і південно-західних наріч.

Тема 8

ПОЛІСЬКЕ (ПІВНІЧНЕ) НАРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Теоретичні питання:

1. Стан наукового дослідження поліського наріччя.
2. Поліське наріччя в мові художньої літератури.
3. Особливості поліського наріччя української мови:
 - а) фонетичні;
 - в) лексичні;
 - б) граматичні.
4. Особливості західнополіського говору:
 - а) фонетичні;
 - в) лексичні;
 - б) граматичні.
5. Особливості середньополіського говору:
 - а) фонетичні;
 - в) лексичні;
 - б) граматичні.
6. Особливості східнополіського говору:
 - а) фонетичні;
 - в) лексичні;
 - б) граматичні.
7. Словники поліського наріччя.
8. Атласи поліського наріччя.

Практичні завдання:

Завдання 1. Підготуйте презентацію про дослідників поліського наріччя, звертаючи увагу на праці, подані в списку літератури до теми.

Завдання 2. Випишіть із «Словника західнополіських говірок» Г. Аркушина по п'ять власне лексичних, лексико-семантичних, лексико-словотвірних, лексико-фонетичних діалектизмів і поясніть їх значення.

Завдання 3. Знайдіть у наведеному тексті діалектизми. До якого говору поліського наріччя вони належать?

– А воно йому тре'? – Роман стукнув долонею по столу. – Як далі буде – то вже їхнє діло. А я, їй-Богу, їх засватаю. Бо обоє як теї дрючки на своїх городах стирчать.

– То, мо' зара й пуйдемо? – Ув Омеляна заблищали вицвілі очі, досі охочий був, як і Роман, до всяких витівок.

– Не, – сказав Роман. – То діло не шутєйне. До тої баби серйозний підхід потрібен. Я сам за те візьмуся. Пом'янете моє слово – це як не на весіллі, то на гостинах погуляємо.

Тут усі збагнули, що Роман справді всерйоз задумав нову авантюру. І Платон, і Омелян теж повеселіли.

Адам же злякався. І не на жарт.

– Ну добре, хлопці, пошуткували й хватить, – сказав поспішно, й було видно, що неабияк збентежений. – Я зара як не до Марини, то до Костика Рицька збігаю за блешчиною, то й вип'ємо. Сало й огірки на закусь в мене найдуться. І яйця є...

– Точно? – Роман реготнув. – Провіряти не тре'?

– Та не мої, а курячі, ще маю пару несучок... То я пуйду?

Чоловіки загомоніли, що таке діло таки варто обмити.

– Яке діло... – Адам аж знову сів на лавку. – Романе, ни здумай щось робити... Бо присяй-бо, посваримося... Все ж село сміятиметься.

– А шо, ліпше, як сам загнешся та пару днів пролежиши, поки не засмердиши? – уже сердито сказав Роман. – Цього ти хочеш?

– Та якось воно буде... Я вже звик сам...

– Звикнеш і до баби... Можеш сваритися скільки хоч, али я таки вас зведу...

– Та Євка за мене й не пуйде... Хіба ти забув – то ж Ружа... Красна Ружа (В. Лис).

Завдання 4. Перегляньте відео за покликанням <https://www.facebook.com/share/v/KbTEMtbP1xUafVYY/> і з'ясуйте на підставі фонетичних, морфологічних рис, який говір поліського наріччя воно репрезентує.

Завдання 5. У наведеному діалектному тексті виявіть риси, що характеризують **східнополіський** говір.

[Добриден' / йа Галич Л'удміла Іван'їуна // жител'ка се^ла Сохач'ї Коропс'кого району // йа дуже л'убл'у п'осни боршч // через те йа х'очу под'ілітис'а йак йа йог'о приготоул'айу // так йак це п'осни боршч то м'яса туди не кладу жш // а споч'ятку // тру на т'ертошч'ї не кришу а тру на т'ертошч'ї бур'ак // і бур'ак / не кормовий / а обов'язково щоб буу цукровий / б'їли // л'убл'у коли там багато / квасол'ї / тому квасол'у з в'еч'ора замоч'уйу водої / щоб вона тр'ошки набухла // л'убл'у щоб там були гриби // с'ушен'ї / тому гриби с'ушен'ї йа з в'еч'ора замоч'уйу молоком / так вони убирайт' ч'ерно^ату і смак крашч'ї // споч'ятку тру бур'ак сказала / бур'ак вариц':а йа прац'уйу дал'ї // а / фк'їдайу квасол'у / фк'їдайу гриби // фсе це вариц':а / л'убл'у коли багато там карт'опл'ї // тому / кришу сол'омкою карт'опл'у / і фкидайу / у боршч // готуйу п'їжарку на ол'її бо це п'осни боршч // цибул'у кришу м'їлен'ко // і багато м'оркв'ї // тод'ї фкус боршч'у / крашч'ї / сол'отши // а-а // і обов'язково / перед ішч'є п'їджаркою / коли фк'їдайу йїї / то / ложу // ну / сол' сам'о соб'ойу сол'у да? / алє ложу добру г'арну л'ошку стол'ову ц'укру // тод'ї боршч сол'отши і добр'їши // ж'ар'у п'їджарку // і обов'язково ж'ар'у / добавл'айу до п'їжарки добаул'айу соус // тод'ї в'їн б... боршч м'ї б'уде і красив'їши / і добр'їши // п'їжарка г'отова / фкидайу у боршч / в'їн шче к'їп'їт' // йакшо доуше боршч на мал'єн'кому огн'ї покип'їт' то в'їн б'уде фкусн'їши // к'їп'їт' м'їнут' / ну / коли дак і до поуч'аса / щоб в'їн г'арно звар'їфс'а / п'їсл'а тог'о йак йа вк'їнула п'їджарку // левр'ови лист'оч'ок укидайу / коли п'єрец' / горош'ок // боршч г'отовий //]⁵.

Завдання 6. У наведеному діалектному тексті виявіть риси, що характеризують **середньополіський** говір.

[Боршч м'ї зв'їчаїно вар'їли^ї ран'ше у п'еч'є / а з'араз уже п'єч'ї багато пов'їк'їдали^ї і вар'їмо на газу // споч'ятку хто х'оч'є / щоб буу боршч навар'їсти^ї / добри^ї / замоч'уйемо з в'єчора квасол'у / бо м'ї л'уб'їм боршч з квасол'ої / так вар'їли^ї наш'ї і баб'ї / і прабаб'ї так / йак м'ї чули^ї од своїх бат'к'їу / о / шо к'їдали^ї м'ясо / споч'ятку м'ясо / пот'ом карт'опл'у / квасол'у / о / йак довар'їц'а квасол'а / ши'н'куйу кап'усту / р'їзали^ї др'їбн'єн'ко / о / кап'уста одвар'їлас' / бур'ак / бур'ачок і м'оркву туши'ли^ї у сковор'їдц'ї / цибул'ку о / туд'а к'їдали^ї пам'їдорч'їк'ї / бо тод'ї п'аста у к'ожного ч'ї була і з'араз так / йє пом'їдори^ї / то зак'їсл'їємо пом'їд'орам'ї / а немаїє / то к'їдайемо соусо / довар'їус'а / к'їдайемо лист'очок о / і сол'ї мо уже в сам'ому к'їнц'ї / а так і додаїем часн'їч'ок ук'їнц'ї / а щоб пост'ойау тр'ошк'ї / наст'ойаус'а / і см'єтанкою запраул'їємо і йемо //] (Купеч Коростенського району Житомирської області)⁶.

Завдання 7. У наведеному діалектному тексті виявіть риси, що характеризують **західнополіський** говір.

[Йа / йа готув'ала так / сам'є найкращ'є дав'ати св'їн'аче мн'асо / з реб'єрц'їв / чи йак'ойє б воно ни було алє св'їн'аче / шоп м'їнут' дв'ацит' покип'їло т'ойє мн'асо тод'ї дав'ати хвасол'ку / алє шоп хвасол'ка була нам'очина / у боршч / тот'о наїл'учий мин'ї такїї боршч // і тод'ї вже та хвасол'ка пр'ївар'їц'а / і з мн'аском ше / тод'ї р'їзати карт'опл'у / а бур'ак йа тру на т'ертку і на пат'єл'н'у // і тод'ї йак в'їн тр'ошк'ї переж'ариц'а там / ч'ї з ол'їєм ч'ї там ч'ї

⁵ Скарби українських говорів: тексти про борщ / відп. ред. Н. Хїбеба, В. Леснова; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2019. С. 209. URI: <https://cutt.ly/N4KPs3D>.

⁶ Там саме. С. 161.

ж:іром / то тоді смитану до того бурачка дайу / шоп разом с:митанойу перек'іп'іло вонó і тоді /е / кйдайу ў тої боршч / разом / а тоді вже óцит / цўкор / до смакú / йак хто л'ўбит' / чи к'ісл'іш'і чи / йак б'іше óцту дам то тоді мэнше цўкру / йак / е-е / б'іше цўкру / а йак / е-е / мэнше оцту дам / то тоді вже цўкор дайу ше / шоп ни / шоп в'ін був / таї отакій ў мéне боршч / ми'н'і такій боршч наілúчий // о / а ше л'ітн'ії боршч / то так йа варú / тóже мн'áсо св'ін'áче наіб'іше до боршчú / дайéц'а / і вже бурачка / р'іжу мн'áсо / хвасól'ки ни дайу вже / і-і / привáриц'а мн'áсо / тоді / е / дайу / картóпил'ку ше туді / а бурачка тру вже не пр'іжáруйу тіко кйдайу так / бурачка / а тоді дайу / е / смитану / і вишн'і / вишніі до смакú / ск'іл'ко там йак / хто л'ўбит' чи кісли чи / отакій в мéне л'ітн'ії боршч //] (Грибовиця Іваничівського району Волинської області)⁷

Тести

1. Мовні особливості північного наріччя зафіксовано у творах:

- а) Ю. Федьковича, І. Франка;
- б) А. Тесленка, І. С. Нечуя-Левицького;
- в) П. Куліша, В. Шевчука;
- г) Ю. Федьковича, П. Куліша.

2. Одним із перших виділив поліські говірки як окремий мовний простір:

- а) О. Потебня;
- б) К. Михальчук;
- в) Г. Аркушин;
- г) Ф. Жилко.

3. Авторами словників поліських говорів є мовознавці:

- а) Ю. Піпаш, Б. Галас;
- б) П. Лисенко, Г. Аркушин;
- в) В. Чабаненко, А. Сизько;
- г) М. Корзонюк, А. Москаленко.

4. «Словник західнополіських говірок» опублікував

- а) Г. Аркушин;
- в) В. Ужченко;
- б) Д. Брилінський;
- г) М. Доленко.

5. У котрому рядку записано говори північного наріччя?

- а) східнополіський, середньополіський, західнополіський;
- б) подільський, надсянський, карпатський;
- в) слобожанський, середньонаддніпрянський, степовий;
- г) південно-волинський, слобожанський, степовий.

6. У північних діалектах вживають форми інфінітива на:

- а) -ти, -т';
- б) -чи, -шчи, -гчи;
- в) -т, -т';
- г) -ти, -гчи.

7. Велика поширеність «акання» спостерігається в говорі:

- а) східнополіському;

⁷ Скарби українських говорів: тексти про борщ. С. 151.

- б) середньополіському;
- в) західнополіському;
- г) середньополіському й західнополіському.

8. У котрому говорі поліського наріччя є дифтонги?

- а) східнополіському;
- б) середньополіському;
- в) західнополіському;
- г) середньополіському й західнополіському.

9. У якому наріччі поширений іменниковий суфікс -ухн(а)?

- а) поліському;
- б) південно-східному;
- в) південно-західному;
- г) поліському й південно-східному.

10. У ненаголошеній позиції на місці етимологічного [o] в поліських діалектах у новозакритих маємо рефлекс:

- а) [i];
- б) [yo];
- в) [o];
- г) [a].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Іменний словотвір західнополіського говору. Луцьк, 2004. 764 с.
2. Аркушин Г. Народна лексика Західного Полісся. Луцьк, 2014. 236 с.
3. Аркушин Г.Л. Західнополіська діалектологія. Луцьк, 2012. 257 с.
4. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 200–208.
5. *Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів, ЛА «Піраміда». 2023. С. 356–420.
6. Громик Ю.В. Рефлексація давніх голосних у поліській говірці с. Липне. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (5). С. 74–77.
7. Громик Ю., Яворський А. Поліські діалекти в сучасній художній літературі: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 304 с.
8. Дружук І. До питання про явище а < е (*е, *ь) у волинсько-поліських говірках. *Лінгвістика*. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». № 1 (40). 2019. С. 26–35.
9. Дружук І. Рефлексація *е у волинсько-поліських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2021. № 46. Т.2. С. 105–110.
10. Жилко Ф.Т. Голосні неоднорідного творення («дифтонги») в українській мові. *Українська мова в школі*. 1962. № 3. С. 16–22.
11. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966. С. 147–165.
12. Залеський А.М. Говірки Київського Полісся. *Київське Полісся*. Київ, 1989. С. 151–161.
13. Зінчук Р.С. Рефлекси давніх голосних у системі словозміни іменників західнополіських і суміжних говірок. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету*: зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9, Ч. 2. С. 58–70.
14. Марєєв Д.А. Із спостережень над динамікою вокалізму в східнополіських говірках. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження* / відп. ред. П.Ю. Грищенко. Вип. 1. Київ: КММ, 2017. С. 81–89.
15. *Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. Київ, 1990. С. 105–125.

16. Мойсієнко В. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя: підручник. Київ: Академія, 2016. 282 с.
17. Мойсієнко В.М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. Житомир, 2006. 446 с.
18. Мойсієнко В. Фонетичні особливості поліського наріччя. *Українські і польські говірки пограниччя* / ред. Ф.Чижевський, Г.Аркушин. Люблін – Луцьк, 2001. С. 51–59.
19. Назарова Т.В. Деякі фонетичні гіперизми в українських говірках нижньої Прип'яті. *Діалектологічний бюлетень*. 1961. Вип. 8. С. 18–30.
20. Назарова Т.В. Акання в говірках нижньої Прип'яті. *Діалектологічний бюлетень*. 1962. Вип. 9. С. 55–70.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ Й ПОНЯТТЯ

ПІВНІЧНЕ НАРІЧЧЯ (поліське) – одне з трьох наріч української діалектної мови, поширене в північній частині України. На півночі межує з перехідними українсько-білоруськими говірками Берестейщини і Пінщини, що їх відділяє від південно-західного наріччя білоруської мови умовна лінія, яка проходить від лівобережжя р. Нарєва до лівобережжя р. Горині. Північна межа тягнеться від Горині на південний схід приблизно вздовж кордону України. На українському лівобережжі Дніпра вона проходить вздовж кордону між Україною та Росією. Західна межа північного наріччя тягнеться приблизно на 50 км від р. Західний Буг, де поширені надбузько-поліські (підляські) говірки. Південна межа визначається ізоглосними пасмами, які простягаються за умовною лінією: район Влодави (Польща) – Володимир-Волинський – на північ від Луцька – Рівне – на північ від Новограда-Волинського – Житомира – Києва – устя Десни – р. Остер – р. Сейм. Північні говірки поширені в Курській, Белгородській та Воронежській областях Росії. Північне наріччя поділяється на три говори: *східнополіський* (лівобережнополіський), *середньополіський* (правобережнополіський) і *західнополіський* (волинсько-поліський).

ЗАХІДНОПОЛІСЬКИЙ ДІАЛЄКТ (волинсько-поліський) – один із старожитніх говорів північного наріччя. Охоплює територію майже всієї Волинської й південно-західних районів Рівненської області, а також Берестейщини й Пінщини в Білорусі. До нього тісно прилягають надбузькополіські говірки (відомі в науці під назвою підляські), що побутують на лівобережжі р. Західний Буг і поширені вздовж нього смугою 40–50 км до р. Нарєв. Північна межа з білоруською мовою часом не зовсім чітко виявлена, з численними перехідними українсько-білоруськими говірками; на сході вона проходить із півночі на південь від гирла р. Стир до перетину річкою Горинь державного кордону України і далі по Горині, а з місця її найбільшого зближення зі Стиром – по цій річці у напрямку на Луцьк; західна межа – приблизно по Західному Бугу, на західному узбережжі якого також наявні окремі українські говірки; південна межа перетинає із заходу на схід населені пункти Володимир-Волинський – Луцьк до межі зі Стиром. Уздовж цієї лінії на північ тягнеться досить широка (місцями до 100 км) смуга перехідних говірок на північноукраїнській основі.

СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИЙ ДІАЛЄКТ (правобережнополіський) – один із трьох діалектів північного наріччя. Поширений на півночі Київської, Житомирської та Рівненської областей. Відокремлюється від волинських говірок умовною лінією, що проходить на північ від Рівного, Новограда-Волинського, верхів'ям р. Уборті – на північ від Житомира – правим берегом р. Ірші – на північ від Києва до злиття р. Остра з Десною на лівобережжі Дніпра. Західна межа, що розділяє волинське (західне) і середнє Полісся, проходить лівобережжям Горині, відступаючи від річки на захід, і вздовж Горині піднімається до Прип'яті. Східною межею служить Дніпро. Північна окраїна правобережнополіського діалекту простягається вздовж українсько-білоруського кордону.

СХІДНОПОЛІСЬКИЙ ДІАЛЄКТ (лівобережнополіський) – це діалект північного наріччя, що об'єднує групу українських говірок у північних районах Київської та Сумської області, у південно-західній частині Брянської області Росії (Стародубщина), в окремих

районах Курської, Білгородської, Воронежської областей Росії; на півдні межує зі середньонаддніпрянським говором по лінії Київ – Прилуки – Конотоп і далі р. Сейм до межі з російськими говірками; територія східнополіського говору звужується внаслідок розширення на півночі південно-східного наріччя; на півночі межує з білоруськими, а на північному сході – з російськими говірками.

Тема 9

ПІВДЕННО-ЗАХІДНЕ НАРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Теоретичні питання:

1. Стан наукового дослідження південно-західного наріччя.
2. Південно-західне наріччя в мові художньої літератури.
3. Волинсько-подільська група (*волинський* і *подільський* говори).
4. Галицько-буковинська група (*наддністрянський*, *гуцульський* (*східнокарпатський*), *покутсько-буковинський* (*буковинський*, *надпрутський*) та *надсянський* говори).
5. Карпатська група (*бойківський* (*північнокарпатський*, або *північнопідкарпатський*), *закарпатський* (*середньозакарпатський*), *лемківський* (*західнокарпатський*)).
6. Словники південно-західного наріччя.
7. Атласи південно-західного наріччя.

Проектні завдання:

Завдання 1. Підготуйте наукову доповідь про стан дослідження південно-західного наріччя, звертаючи увагу на праці, подані в списку літератури до теми.

Завдання 2. Опрацюйте статтю «З історії дослідження подільського говору», яка вміщена в бібліографічному покажчику «Подільський говір» (2013).

Завдання 3. Підготуйте презентацію на одну з тем: 1) «Словники гуцульських говірок»; 2) «Словники говірок Закарпаття»; 3) «Словники лемківських говірок».

Завдання 4. Опрацюйте статті «Стан дослідження закарпатських говірок» та «Деякі особливості закарпатських говірок», які вміщені в збірнику О. Мигoliniнець, О. Пискач «Українські закарпатські говірки: тексти» (2004).

Завдання 5. Підготуйте наукову доповідь «Українське Закерзоння: трагічна доля українців Лемківщини, Надсяння, Холмщини й Підляшшя», використовуючи історичні матеріали з інтернет-ресурсів. Як вплинула депортація українців 1944–1951 рр. на розвиток їх культури і мови?

Завдання 6. Підготуйте письмовий аналіз атласів південно-західного наріччя.

Практичні завдання:

Завдання 1. Проаналізуйте особливості **волинських** говірок на прикладі наведеного тексту.

[Йа тої боршч зваріла / ну шо картóпл'а / бурáк / мóрква / капúста / фасóл'а // ну шо / зажáрки не^нма́ // чим зажáрити / йа на гол'йї пе^нре^нжáрила цибу́л'у і ўс'о // і наваріла тої боршч / т'іки шо йа ў його л':у кислоту́ / так шоб в'ін буў кисловáтиї / а тод'ї добаўл'áйу цу́кор ўже по ўкúсу / шоб буў такії кісло-слáткиї // бо йа самá такії л'убл'у і вони такії л'ублат' // і йа тої боршч зваріла йак накíдала // вони ми^егél'ат' тої боршч / л'убо ди^вїти^с'а // йак ўже понайідáлис'а і йа кáжу / йа вам бе^нсплáтно його зваріла / зóўс'ім бе^нсплáтно / і ви ўсе вíмолотили // шо / хорóшиї чи н'е? // ну мйáса не^нма́ / вйбачте / алé і бе^нз мйáса хорóшиї / зажáр гол'йiom і хорóшиї // а то ск'іки багáто нашчítано // та шо ж тудí ўже^н трéба // вона кáже / то дóбре / шо ў тебе на горóд'ї ўсе свóйе йе // а йак ў л'удéї не^нма́йе і ўсе трéба купíти / в'із'мй пошчítáй це ўсе / шо купл'áйем // а шоб мйáса кíнути / тóну мóже^нш рéбе^нр купíти / то це бóде дешéўше^н // а ме^нн'ї ўс'о раўно́ йе там мйáсо / не^нма́йе / а ше^н йак сáло йе / сáла накри^ешіла / зажáрку зробíла / зажáрила і харóш // н'ічóго не^н п'їжáруйу / ўсе поўкíдала / поўкíдала і оно́ пере^нкип'íло / йак сме^нтáна йе / то ше^н

сме^нтани накідала / то ше^н лúче // о / такий ўкúсний с:ме^нтаноу // ме^нн'і в'ін сто раз лúч:иї с цейу сме^нтаноу / чим с цим мйáсом // і ўс'о / це саме йак то кáжут' україн'с'киї борщч //]⁸.

Завдання 2. Порівняйте діалектизми, які вживаються в **подільському** говорі, з відповідниками рідної вам говірки. Які відмінності спостерігаєте?

Банувáти 'журитися', *беса́ги* 'сакви, дорожній мішок', *бокáнчі* 'великі, ковані на каблуках солдатські черевики', *бúнда* 'верхній одяг; жакет; фуфайка тошо', *буцмáтий* 'людина з широким лобом або широким повним обличчям', *вáтра* 'вогнище, вогонь', *взимі* 'взимку', *вінчувáти* 'вітати, поздоровляти', *втирáльнийк* 'рушник', *вўйко* 'дядько по матері чи по батькові', *вўйна* 'тітка (взагалі)', *вўрда* 'сир, зварений із закислого молока', *гéнди* 'там', *глотá* 'велика кількість людей в одному місці, що створює тисняву, давку', *грань* 'жар', *довбáк* 'дятел', *дру́жба* 'боярин на весіллі', *жалі́ва* 'кропива'⁹.

Завдання 3. Випишіть із «Наддністрянського регіонального словника» (2008) Г. Шила 10 діалектизмів і порівняйте їх із відповідниками сусідніх (бойківських, подільських) говірок.

Завдання 4. Прокоментуйте риси **покутсько-буковинського** говору на прикладі наведеного діалектного тексту.

Вечорниці. Д'їч'éта зби'ра́йуци / бе'рúт так'і ку́ж'їк'é / ў нас казáли куди'л'і // ну і кóжда идэ там / к'іл'ко йїх бúло по / бúло й по дэс'ит' д'їч'éт ў одні хáт'і / ну // с'ідáйут так за р'ідом / лавé" так'і тий лавé" так кладúт ту / куди'л'і / при'дúт де до дванáц'итой годéни / до пэришой // там хлóпц'і прихóд'у / балáкайут / сп'івáйут / см'ійу́ци // а ўже йак трóхи там пр'идúт пáру тїжн'їў / так рóбїї зн'їску такú // д'їч'éта там складáйуци при'нос'і ўс'огó / і там лáгод'е / вар'é / ц'ич'út / п'ич замáш'ч'уйут // і тоді'е клéч'ут хлóпц'їў / кóжда д'їч'и'е на берé соб'ї хлóпца і то / і три'мáйут тогді'е // складáйуци / при'нос'у гор'їк'у / і той вэч'ур / то такá знї'ска називáласи на в'їчернéцах // данцўйут / сп'івáйут / і так в'їчернéц'і бúли // (с. Южинець Кіцманського району Чернівецької області)¹⁰.

Завдання 5. Охарактеризуйте діалектні риси наведеного художнього тексту. Який говір південно-західного наріччя вони репрезентують?

Іван задумався. На його тварі малювався якийсь стид.

– *Ви старому не дивуйтеси та не смійтеси з діда. Мені самому гей устид вам це казати, але здає ми си, що би-м грїх мав, якби-м цего вам не сказав. Ви знаєте, що я собі на своїм горбі хресток камінний поклав. Гірко-м віз і гірко-м го наверх вісаджував, але-м поклав. Такий тежкий, що горб го не скине, мусить го на собі тримати так, як мене тримав. Хотів-ем кілька памнетки по собі лишити.*

Стулив долоні в трубу і притискав до губів.

– *Так баную за тим горбом, як дитина за цицков. Я на нім вік свій спендив і окалічив-ем. Коби-м міг, та й би-м го в пазуху сховав, та й взяв з собов у світ. Банно ми за найменшов крішков у селі, за найменшов дитинов, але за тим горбом таки ніколи не перебаную.*

Очі замиготіли великим жалем, а лице задрожало, як чорна рілля під сонцем дрозжить (В. Стефаник).

Завдання 6. Перегляньте відеозапис за покликанням <https://www.facebook.com/share/v/HtcwntptSoYPXjrK/> і визначте його специфічні діалектні риси. Який це говір?

Завдання 7. Прокоментуйте мовні особливості **надсянських** говірок на прикладі наведеного діалектного тексту.

Молодих кроплять перед шлюбом?

Г.Г. Так, йак йдут тойвó, тод'і зелéним барв'інком і с'в'їченоу водóйу мáма крóпи молодú пáру, в'їтправл'áйе йїх на шчасливу дорóгу [...]. В нас ше й так при шл'уб'ї. Старáйуц'а рушник той, шо йи при шл'уб'ї, повин:и застили ти, розстил'áйе дру́жба пéрший

⁸ Скарби українських говорів: тексти про борщ. С. 111.

⁹ Матеріали до словника подільського говору / упоряд. І.В. Гороф'янюк. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с.

¹⁰ Говори української мови: збірник текстів. С. 343.

і дружка перша, бо в нас йи два дружби: перший і другий. Дружок тожи дв'ї. Застилили перид молодойу, молоди й кл'икайи на т'ім руш - нику. І стойт дружба і і стойт дружка в так'ім, так'ї напруз'ї. Йакшо молодий станит, хто скорше вкраде, в'їз'ме рушник, вит'игнут п'їд молодих. Йакшо дружба, к'їдаїе на хлопц'ї, шоб с'ї хлопц'ї..., а йакшо дружка, значит, к'їдаїе на д'ївчат, шоб д'ївчата зам'їж шли [...]. І так ч'їтуйут, коли вони фстанут... А ше в нас так'е йи завє - дено. Вот наприкад, йак йдут чєрез цєрку, видє молоду, молодих видє с'в'ашчєник чєрез цєрку, то старайес'ї дружка йти пор'ад з молодойу і казати, наприкад: "Гал'у, де кл'уч'ї?". А вона повин:а с'ї обирнути і казати: "Виход'їт за мноїу фс'ї". Три рязи повин:а опов'їсти. То вона йде знов кричит: "Гал'а, де кл'уч'ї?" А вона: "Виход'їт за мнов фс'ї!" І знов: "Гал'а, де кл'уч'ї?" – "Виход'їт за мноїу фс'ї!" [...]. Ше старайуцс'ї таквó, старайуцс'ї таквó. Йакшо кл'икайут ф цєркв'ї на рушник, то, напри кад, кажда мама, шо там вже знаїе, то каже: "Шоб ти перша не кл'акала, хай кл'акайе в'їн". Кс'ондз каже: "Кл'акайте". І молодий то знаїе, і молода знаїе. Год'ї старайуцс'ї кл'икнути разом – пух, і кл'икли. А дружка з:ад'ї стойт. Вона бирє той вел'он і йому на ног'ї, знаїите, п'їтк'їдаїе. А дружба, йак знаїе: бирє той вел'он і каже: "Та най вона майє то свойє коло сєбе. Нашо там то на його ног'ах?" [...] То так йи, шоб йїї слóво бóло звєрху (с. Арламівська Воля Мостиського р-ну Львівської обл.)¹¹.

Завдання 8. Прослухайте аудіозапис роману П. Шекерика-Дониківа «Дідо Иванчік», написаного гуцульським говором, і прокоментуйте його мовні особливості (<https://youtu.be/3R6GgX-hkKE?si=uKzAgJp5Om6wpyPs>).

Завдання 9. Охарактеризуйте риси **бойківських** говірок на прикладі наведеного тексту.

[Хто готував весільні страви?]

Були / то с'а називайє кухарка // і ў таких / знаїите / горшк'ах / типєр ў бан'ак'ах велик'їх / а тогд'а так'ї / ну / з гліни / ну / так'ї / знаїите / так'ї глєчки йє // то такїї бєлец' / так'єї горшчóк / шчо в:од'ї на ц'їлє вес'їл'а вар'ат / ну / то називайец':а такїї б'їгус // пр'аўда / шче дóти / ўже йак за тїжден' майє бóти вес'їл'á / клїчут там чи дєс'їт' д'ївок / чи пїатн'ац'їт' / і таку бóчку крїшут бурак'їў // ну / так'єх звич'аїних / червóних / крїшут бурак'їў // тїжден' к'єсне / в'їт:ак кухарка тотó в'їдвар'уйє / аби то не бóло кваснє / і ў тої горшчóк к'єдаїє мй'асо // а в'їт:ак прик'їнци бурак'ї / і то такїї б'їгус с'а називаў // і однó кашу ў так'їм горшкú тоже / кашу // хл'їб / то ни так / йак типєр / ус'óго / шо с'т'їў лóмиц':а // а тогд'ї хл'їб покладут на с'т'їў / ўстайє одн'а ж'їнка з нóжиком і дл'а кóжного р'їже кусóк хл'їба // або йїш соб'ї / або дом'їў берї соб'ї // і бóл'бу ў лупїн'ї / ў лус'ц'ї // в'їт:ак ужє посхóд'ац'а так'ї старш'ї ж'їнк'є і лóшч'ат тоту бóл'бу / і каша // і кáву прик'їнци дав'али ў горн'атках // а б'їл'ше такїх йїд'їў / такїх во / горóшок там / або коўбас'а / або мй'асо / або тушєне / або шо / н'їц-н'їц // но каша бóла / і тої б'їгус-йїшка / ну і кáву // і тотó ни ўс'ї / котр'ї ўже трóшки заможн'їш'ї //]¹².

Завдання 10. Випишіть із «Матеріалів до Словника українських говірок Закарпатської області» (2017) М. Грицака 10 діалектизмів і порівняйте їх із відповідниками сусідніх (бойківських та гуцульських) говірок.

Завдання 11. Перегляньте відеозапис за покликанням <https://youtu.be/0c2d6T0jRsU> і визначте специфічні риси **закарпатського** говору.

Завдання 12. Схарактеризуйте діалектні риси наведеного художнього тексту. Який говір вони південно-західного наріччя репрезентують?

Звечора няньо наказав себе збудити. Та як не намагалась баба Фіскарошка на зорі зігнати його з постелі, він щось мурконів, а далі хронів ще смачніше.

– Почекайте лем, бабо, я ать-два! – запропонував хутко свою поміч.

Тут же зловив мацура, прив'язав до розбитого іграшкового дерев'яного возика. Далі тихо привідчинив двері передньої хати, де спав нянько, пустив мацура і щосили смикнув його за хвіст.

¹¹ Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). Львів, 2017. С. 86–87.

¹² Скарби українських говорів: тексти про борщ. С. 80.

Кіт, дико зарепетувавши, немов навіжений, кинувся через усю хату під нянькове ліжко, тягнучи за собою гримлячий візок. Ефект виявився вражаючим, хату наче водномить пролетіла кульова блискавка й рвонула протитанкова граната!

– Гойте, люди, кониць світу! Спасайтеся, хто може! Армагедон! – із цим криком мій ситіняшний батько підлетів із ліжка до стелі. А далі, очумлений, у спідній білизні, перекидуючи в сінях горшки, рвонув надвір. Тут, правда, потрапив у березневу заметіль й потроху оговтався. А коли очунав повністю, то й вчинив сімейну розборку: так мене немилосердно пригостив кулаками по хребтянці й потилиці, що я зігнувся у підкову.

Особливо дісталось лівому вуху – воно, бідне, відразу надулося, як торомба, і ще й досі пече-пашисть, немов гірка мадярська поприга (Д. Кешеля).

Завдання 13. Використовуючи діалектні словники, з'ясуйте, у яких говірках карпатської групи вживаються наведені діалектизми, визначте їх типи (фонетичні, лексичні, семантичні): босорк'аня 'відьма', перст 'палець', камін 'камінь', пукати 'тріскати', трафляти 'потрапляти', ф'айний 'вродливий, красивий', моністо 'шийна прикраса', жаліва 'кропива', лілік 'кажан', ч'ело 'чоло', р'ужа 'троянда', св'адьба 'весілля', часть 'посаг', шваб'лик 'сірник', халасун 'ненажера', уж'ітя 'вживання', ко'пля 'позашлюбна дитина', завушниця 'сережка', вино 'виноград', ч'кола 'школа'.

Завдання 14. Перегляньте відеозапис за покликанням https://youtu.be/c3Qgh_IcSY?si=2QZzMmL_3yNfmlmO і визначте специфічні риси лемківського говору.

Завдання 15. Виконайте повний лінгвістичний аналіз діалектного тексту, спираючись на схему й зразок, наведені в посібнику (с. 93–94).

Весільний обряд

[(як хлопці з дівчатами знайомилися?) пак хл'опці'і з д'іу'ч'атами знако'мили'с'а так // у нас бы'у так'ий м'уст у сил'і / там де по'т'ік / а там ішли'і тако'йе ве'че'ром п'іс'л'а уб'іду / там с'а стр'іч'али та да'ле йшли на та'нці'і ўвичі'р'і у клуб // у клуб'і там на та'нці'ах с'а стр'іч'али'е / а да'ле пак котра' куму' с'а пул'уб'іла / та ішли'і пак йі св'атати'е / та клікали ват' свого когос' св'атати'е // лем с'а у м'ясні'ці св'атали / не св'атали'с'а хут' коли' / йак ти'п'ір св'атавут' // то'уды' с'а св'атали'е і ту'уды' св'ал'бу чи'нілі'е ўже / нап'р'іклад ти'п'ір пу р'ізdv'і м'ясні'ці / та там с'а пос'ватавут' на р'ізdv'о / при'мер так'ий // а ўже св'ал'ба / до'к'у до ве'лікон'е назнач'али'е дин' св'ал'бы // (чи довго молоді зустрічалися перед весіллям?) нидо'ўго / ни так йак ти'п'ір / ма'ло с'а стр'іч'али / ци м'іс'ац'и ци два / три // так і да'вали / ко с'а л'уб'іу' / ко с'а не' л'уб'іу' // но бы'ли так'і / шо і за не'л'уб'іу' ішли'і // йа і за се'бе ка'жу // заста'ў'али'е бат'кы' / за то'го їди бо с' тым будеш жи'ти / бо так / бо с'ак // (а в скільки років одружувалися?) а удру'жовали'е с'а у в'ус'імн'ац'і:ім-двац'і:ім два / не так йак ти'п'ір у шісн'ац'і:ім' // но бы'ли в'іпаткы' / шо ото д'уже р'ідко бы'ло / шо у шісн'ац'і:ім' // йа нап'р'іклад у двац'і:ім' одін // май с'а п'ўзно жи'нілі'е / йак ти'п'ір / за'раз д'ўв'ч'ата у п'ятн'ац'і:ім-шісн'ац'і:ім х'од'ат' із хл'опці'ами // а ту'уды' д'ў'ўкы' д'уже бой'али'е с'а хл'опці'іу' / ку'і бы'ли мо'ло'д'і / боооо'же йа їду із в'іч'і'рн'уйі шк'о'лы / та хл'опці'і їдут' ізомно'ў та ка'жу йім в'ід'ім' н'а дум'і // мы т'а ка'жут' не' ведем'е / мы с'а бойи'е ме' // та ад'е спомин'аву то'му чулув'ікови // не' дай бог за'руку хл'опці'у' д'і'ўку ймит' / ото бы'у йак'ийіс' страх / ош бог зна'йе шо бу'де / к'ім' 'са ім'іт' (сміється) // (чи могла дівчина відмовитися вийти заміж?) пак бы'ло так'ых по'ўно в'іпадк'іу' / шо ут'казовали // да'же у ме'не бы'у хл'оп'іц'і із хме'лниц'к'уйі о'бла'сти / бы'лам на вк'ра'йні там / та'мкы' с' мес'а познако'мили'е // та ув'ін пак до нас при'їшо'ў / а н'ан'ко ка'же / нам с'акого не' треба // йа ўс'у жи'зн' спомин'аву / та ўс'у жи'зн' с'а кар'іу' / ош мо'же бы'ла б у ме'не не' така жи'зн' // но н'ан'ко упув'іли / ош їди суб'і гет // мен'е не' бы'ло до'ма / так што так // а шче' бы'у у н'а йед'ен однокл'асник / так'ий / шо ўсе ми ка'же / та'кис' ск'оро уйшла за'м'іж / а йа бы бы'у т'а уз'а'ў'у]. Записала 2022 р. Вікторія Ребрик від Гаврильцьо Анни Іванівни, 1949 р.н., освіта 8 класів, у селі Боржавське Берегівського району Закарпатської області).

Тести

1. Найбільша діалектна розчленованість властива

- а) північному наріччю;
- б) південно-східному наріччю;
- в) південно-західному наріччю;
- г) північному й південно-східному наріччям.

2. У котрому рядку подано говори південно-західного наріччя?

- а) степовий, слобожанський, середньонадніпрянський;
- б) подільсько-волинські, покутсько-буковинські, карпатські;
- в) східнополіський, середньополіський, західнополіський;
- г) подільсько-волинський, середньополіський, західнополіський.

3. Карпатську групу компонують такі говори:

- а) закарпатський, бойківський, лемківський;
- б) наддністрянський, надсянський, покутсько-буковинський, гуцульський;
- в) гуцульський, бойківський, надсянський;
- г) надсянський, бойківський, подільський.

4. Серед південно-західних діалектів своєю системою голосних фонем відчутно вирізняються:

- а) волинські;
- б) подільські;
- в) буковинські;
- г) карпатські.

5. Які говірки займають більшу частину сучасної Львівської, південні райони Тернопільської та північно-західні райони Івано-Франківської областей?

- а) гуцульські;
- б) буковинські;
- в) наддністрянські;
- г) надсянські.

6. Які говірки поширені на південних і північних узбіччях Карпат у Словаччині і частково в Польщі?

- а) гуцульські;
- б) буковинські;
- в) наддністрянські;
- г) лемківські.

7. Які говірки займають південно-східні райони Івано-Франківської та більшу частину Чернівецької області?

- а) гуцульські;
- б) буковинські;
- в) наддністрянські;
- г) лемківські.

8. Які говірки побутують на крайньому південному заході Львівщини та в окремих населених пунктах Польщі?

- а) гуцульські;
- б) буковинські;

- в) наддністрянські;
- г) надсянські.

9. Які говірки поширені в південних районах Львівської і південно-східних районах Івано-Франківської областей?

- а) бойківські;
- б) буковинські;
- в) наддністрянські;
- г) надсянські.

10. У творах яких українських письменників спостерігаються мовні особливості південно-західних діалектів?

- а) Є. Гребінки, В. Барки, П. Куліша;
- б) Г. Тютюнника, І. Кочерги, У. Самчука;
- в) О. Кобилянської, Ю. Федьковича, В. Стефаника;
- г) М. Коцюбинського, І. Кочерги, Ю. Федьковича.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баньої В.Ф. Мікротопонімія басейну річки Ужа (на матеріалі українських говірок Закарпаття): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2009. 20 с.
2. *Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 208–230.
3. Бичко З. Діалектна лексика наддністрянського говору. Тернопіль: Лідер, 2000. 280 с.
4. Брошняк (Пискач) О.Д. Прислівники в українських говорах Закарпаття: автореф. дис.... канд. філол. наук; спец. 10.02.01 – «українська мова». Ужгород, 1996. 23 с.
5. Венжинович Н.Ф. Лексика народних промыслов (ткацтво) говорів Тернопільщини: автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 1998. 17 с.
6. Верхратський І. Говір батюків. Львів, 1912. 308 с.
7. Верхратський І. Про говір галицьких лемків. *Збірник фільольогічної секції НТШ*. Т.5. Львів, 1902. 487 с.
8. Верхратський І. Про говір долівський. *Записки НТШ*. Т. 35–36. Львів, 1900. 128 с.
9. Галас А.М. Порівняльні конструкції в закарпатських говірках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: збірник наукових праць. Ужгород, 2019. Вип. 24. С. 25–33.
10. Галас А. Прислівникова фраземіка в закарпатських говірках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* (зб. наук. праць). Вип. 21. Ужгород, 2016. С. 47–54.
11. Галас К.Й. Словник українських топонімів Закарпаття. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Матеріали науково-практичної конференції. Ужгород, 1993. С. 109–117.
12. Галас К.Й. Топонимика Закарпатської області (названия населенных пунктов): автореф. дисс. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1960. 15 с.
13. Ганудель З. Народні страви і напої. Лексика українських говорів Східної Словаччини. Пряшів, 1987. 215 с.
14. Гвоздяк О.М. Запозичена лексика німецького походження в українських говірках Закарпаття. *Гуманітарний вісник: Серія "Іноземна філологія": Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики*. Черкаси, 2000. № 4. С. 115–120.
15. Герман К. Дослідження з лексики буковинських говірок. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 547–548. С. 125–135.
16. Герман К.Ф. Українські говірки Північної Буковини. Чернівці: Рута, 1996. 391 с.

17. *Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів, ЛА «Піраміда». 2023. С. 86–355.
18. Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). Львів, 2017. 592 с.
19. Гуцульщина: Лінгвістичні етюди. Київ, 1991. 306 с.
20. Гоца Е.Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах. Ужгород: Гражда, 2010. 356 с.
21. Дзензелівський Й.О. Генеза верховинських закарпатських говорів. *Карпатський край*. 1998. № 1–2. С. 38–48.
22. Дика Л.В. Волинський, західноволинський чи середньонадбужанський говір? *Магістеріум*. 2016. Вип. 62. Мовознавчі студії. С. 28–32.
23. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966. С. 173–234.
24. Закарпатський діалект: бібліографічний покажчик / укл. І.В. Сабадош, О.Ф. Миголинець, О.Д. Пискач; відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2009. 135 с.
25. Залеський А.М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 156 с.
26. Іваночко К. До історії дослідження ареалу бойківських говірок та етимології етноніма *бойки*. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: зб. наук. праць. Дрогобич, 2012. С. 124–139.
46. Коваленко Б.О. Від ідіолекту до літературної мови: Поділля кінця ХІХ – початку ХХ ст. : монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута», 2020. 384 с.
47. Коваленко Б.О. Творчість А.П. Свидницького в контексті подільського говору. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Вип. 1. Київ: КММ, 2017. С. 44–51.
27. Колеснік Л.Я. Буковинські говірки в умовах культурних трансформацій. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2017. С. 217–228.
28. Лесів М. Дослідження українських надсянських говірок (до 1988 року). *Перемиськ і Перемиська земля протягом віків*: зб. наук. праць і матеріалів. Львів, 1996. С. 60–84.
29. Лизанець П.М. Угорсько-українські міжмовні контакти (На матеріалі українських говорів Закарпаття): конспект лекцій. Ужгород, 1970. 251 с.
30. Лопушанський В. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України: навч. посіб. Дрогобич: Посвіт, 2011. 122 с.
31. *Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. Київ, 1990. С. 105–125.
32. Миголинець О.Ф. Ботанічна лексика українських говорів Закарпатської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1996. 24 с.
33. Німчук В.В. Із словотвору прислівників говірок району верхньої течії річки Боржави (прислівники займенникового походження). *Наукові записки УжДУ*. 1958. Т.35. С. 42–55.
34. Німчук В.В. Морфологічний склад прийменників у говірках верхньої течії р. Боржави. *Доповіді та повідомлення Ужгородського університету: Серія філологічна*. Ужгород, 1958. № 2. С. 93–95.
35. Василь Німчук. Причинки до закарпатського діалектогенезу. *Український глотогенез: матеріали Міжнародної наукової конференції* / відп. ред. В.М. Мойсієнко. Житомир, «Полісся», 2015. С.19–38.
36. Німчук В.В. Словотвір займенників у говірках району верхньої течії р. Боржави. *Наукові записки Ужгородського університету: Діалектологічний збірник*. Ужгород, 1957. Т. XXVI. С. 195–199.
37. Німчук В.В. Словотвір прийменників у закарпатських говірках. *Українська діалектна морфологія*. Київ, 1969. С. 71–81.

38. Німчук В.В. Частки в говірках району верхньої течії р. Боржави. *Доповіді та повідомлення Ужгородського університету: Серія філологічна*. Ужгород, 1958. № 2. С. 89–92.
39. Олійник М.Я. Фразеологія гуцульських говірок: автореферат дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2002. 20 с.
40. Пагіря І.Д. Особові і зворотний займенники в говірках північно-західної Мукачівщини. *Наукові записки Ужгородського університету: Діалектологічний збірник*. Ужгород, 1957. Т. XXVI. С. 192–194.
41. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. Ч. I. Звучня і морфологія. Прага, 1938. 549 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/913868/>
42. Поділля / Л.Ф. Артюх, В.Г. Балушок, З.Є. Болтарович та ін. Київ: Видавництво НКЦ «Доля». 1994. 504 с.
43. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / уклад.: І.В. Гороф'янюк, Н.Д. Коваленко, Т.М. Тищенко. Вінниця: ТОВ фірма «Планер». 2013. 141 с.
44. Приступа П.І. Говірки Брюховецького району Львівської області. Київ, 1957. 131 с.
45. Пшеп'юрська-Овчаренко М. Мова українців Надсяння. Перемишль, 2007. 300 с.
46. Розповіді з Підкарпаття: Українські говірки східної Словаччини. Нью-Йорк–Прага–Київ, 1998. 321 с.
47. Сабадош І.В. Лексика лесосплава українських говорів району Карпат: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1974. 20 с.
48. Сабадош І. З історії словникового опрацювання лексики закарпатського говору. *Діалектологічні студії*. 4. Львів, 2004. С. 73–103.
49. Сабадош І. Склад мадяризмів та використання їх у сучасній українській закарпатській говірці. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність*. Ужгород, 2014. С. 6–14.
50. Ступінська Г.Ф. Фразеологія лемківського говору української мови: автореф. канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
51. Сюсько М.І. Система іменних частей речи українських говорів Закарпатської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1969. 16 с.
52. Сюсько М.І. Современная народная зоонимия (Зоонимикон украинцев района Карпат): автореферат дис. ... докт. філол. наук. Нови Сад (Югославия), 1991. 46 с.
53. Сюсько М.І. Займенник у говорах Закарпатської області УРСР. Харків, 1968. 71 с.
54. Українські закарпатські говірки: Тексти / упоряд. та передм. О.Ф. Миголинець, О.Д. Пискач. Ужгород, 2004. 400 с.
55. Філак І.Я. Ентомологічна лексика українських говорів району Карпат: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1997. 23 с.
56. Харьківська О.В. Суфіксальний словотвір апелятивних іменників в українських говорах Закарпаття: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2015. 396 с.
57. Хобзей Н., Ястремська Т. Система дієслова в гуцульських говірках. *Ювілейний збірник на честь 80-річчя від дня народження професора Петра Лизанця*. Ужгород: Патент, 2010. С. 586–600.
58. Хомчак Л.М. Трансформація надсянських говірок. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ: КММ, 2017. С. 464–473.
59. Шеремета Н.П. Вивчення лексики подільських говірок: метод. рек. Кам'янець-Подільський: ІВВ Кам'янець-Подільського держ. ун-ту, 2005. 45 с.
60. Шкурко Г.В. Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2021. 347 с.
61. Юсип-Якимович Ю.В. Ономатопоетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність ономотопів: монографія. Ужгород, 2007. 268 с.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ Й ПОНЯТТЯ

БОЙКІВСЬКИЙ ГОВІР (північнокарпатський) – один із архаїчних говорів карпатської групи південно-західного наріччя. Охоплює говірки північних схилів Карпат (Бойківщина) – південних районів Львівської, північно-західних районів Івано-Франківської областей, деякі говірки суміжних районів Закарпатської області; межує на півночі з наддністрянським говором, на сході – з гуцульським, на півдні – із закарпатським, на сході – з лемківським говором.

ВОЛІНСЬКИЙ ГОВІР – один із старожитніх говорів волинсько-подільської групи діалектів південно-західного наріччя. Охоплює південні райони Волинської, Рівненської, Житомирської, а також північні райони Львівської, Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей. На півночі межує із середньополіським і західнополіським говорами північного наріччя, на сході – із середньонаддніпряньським говором південно-східного наріччя, на півдні – з наддністрянським і подільським говорами. Південна межа проходить приблизно лінією Белз – Великі Мости – Буськ – Золочів – Збараж – Красилів – Хмільник – Калинівка – Тетіїв, межею його на заході переважно є державний кордон із Польщею. У волинському говорі виділяють північноволинські і південноволинські говірки (приблизна межа – по лінії Горохів – Шепетівка – Бердичів), західноволинські і східноволинські говірки (приблизно по течії р. Стир).

ВОЛІНСЬКО-ПОДІЛЬСЬКА ГРУПА – діалектне угруповання, що охоплює *волинській* та *подільській* говори й поширене в південних районах Волинської, Рівненської та Житомирської областей, у північних районах Львівської, Тернопільської, а також у Хмельницькій, Вінницькій, у північних районах Одеської, Миколаївської областей та в західних районах Черкаської й Кіровоградської областей.

ГАЛИЦЬКО-БУКОВІНСЬКА ГРУПА – діалектне угруповання, що охоплює 4 говори: *наддністрянський*, *буковинський*, *гуцульський* (східнокарпатський), *надсянський*. Поширена ця група на території історичної Галичини і Буковини, охоплюючи також східну частину Закарпаття, тобто в сучасних Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях, на сході Закарпатської області (Рухівський район) та в південно-західній частині Тернопільської області.

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР (східнокарпатський) – один із архаїчних говорів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя. Поширений у східній частині Закарпаття (Рахівський район), західній частині Чернівецької області (Вижницький, Путильський райони), південно-західних районах Івано-Франківської області (Верховинський, Коломийський, Косівський і Надвірнянський райони), у північних районах Сучавської області Румунії. Гуцульський говір межує на заході із закарпатським, на півночі – з бойківським і наддністрянським, на сході – з покутсько-буковинським говорами, на півдні – з північнорумунськими говірками. Західну межу окреслює Карпатський хребет, північно-східна збігається з давньою межею Перемиської землі; східна – невиразна і засвідчує тісний зв'язок гуцульського говору з покутсько-буковинським говором. Ядро утворюють говірки верхів'їв річок Прут, Черемош, Пугала. Територіально говір накладається на етнографічний район – Гуцульщину, співвідносний з етнографічною групою українців – гуцулами.

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ГОВІР (середньозакарпатський, підкарпатський, південнокарпатський) – один із архаїчних говорів карпатської групи південно-західного наріччя. Поширений у долинах південних Карпат і правого берега р. Тиси. Найбільше носіїв проживає у межах Закарпатської області на захід від р. Шопурки та нижньої течії р. Кісви (Рахівський район) до кордону зі Словаччиною, а далі – у межах Східнословачького краю Словаччини до р. Ціроки. Говірки функціонують у деяких українських селах Румунії – у долинах річок Вишави та Руськови. На сході межує з гуцульським говором, на півночі – з

бойківським говором, на заході – з лемківським говором, на півдні – з румунською, угорською та словацькою мовами.

КАРПАТСЬКА ГРУПА охоплює три говори: *бойківський* (північнокарпатський), *закарпатський* (середньозакарпатський), *лемківський* (західнокарпатський). Поширена на території Закарпатської області, півдні Львівської, південно-західній частині Івано-Франківської (переважно Калуський район) області та в північних районах Східнославацького краю Словаччини і прилеглих до них районах Польщі (Лемківщина).

ЛЕМКІВСЬКИЙ ГОВІР (західнокарпатський) – один із архаїчних діалектів карпатської групи. Поширений у Словаччині (Пряшівський край), Польщі (Жешувське воєводство) та в західних селах Закарпатської області. Утворився в XIV–XVI ст. внаслідок переселення людей із Надсяння (Сяноцької і Перемиської земель). На сході межує з бойківським і закарпатським говорами, на півдні і заході – зі словацькими, на півночі – з польськими говорами. Після Другої світової війни значна частина лемків була примусово переселена на південно-західні землі Польщі, у західні та південно-східні області України, що зумовило інтенсивну трансформацію лемківських переселенських говірок у нових діалектних умовах.

НАДДНІСТРЯНСЬКИЙ ГОВІР – один із архаїчних говорів галицько-буковинської групи. Поширений у верхів'ї р. Дністер (Львівська, Івано-Франківська і Тернопільська області); окремі наддністрянські говірки функціонують на території сучасної Польщі. Значною мірою цей говір накладається на історичну територію Східної Галичини; межує на сході з подільським говором, на півдні – з покутсько-буковинським, гуцульським та бойківським говорами, на заході – з надсянським говором та польськими говірками, на півночі – з волинським говором. Окрема зона наддністрянського говору відома ще як *опільський* говір.

НАДСЯНСЬКИЙ ГОВІР (долівський) – один із архаїчних говорів галицько-буковинської групи. Поширений переважно по р. Сян та її притоках від р. Стрв'яж на південь аж до р. Танви на північ; на території України невеликою смугою тягнеться на заході Львівської області. Після 1945 надсянський говір як мовно-територіальне утворення зазнав змін внаслідок значних переселень носіїв діалекту на землі Західної й Північної Польщі та в різні регіони України. У структурі надсянського говору зберігається багато рис, спільних із лемківським, бойківським та наддністрянським говорами. Тривалий контакт із польською мовою вплинув на формування надсянського говору та на чіткість його зовнішніх меж.

ПІВДЕННО-ЗАХІДНЕ НАРІЧЧЯ – одне з трьох найбільш здиференційованих наріч української діалектної мови. Охоплює говори на території південно-західних областей України, а також на суміжних землях Молдови, Румунії, Угорщини, Словаччини, Польщі; говірки південно-західного типу поширені також у Канаді, США. На півдні й заході межа південно-західного наріччя є одночасно межею із сусідніми мовами; на півночі умовна лінія Володимир-Волинський – Луцьк – Рівне – Новоград-Волинський – Житомир – Фастів відмежовує його від північного наріччя; умовна лінія Фастів – Біла Церква – Ставище – Тальне – Первомайськ – Ананьїв – нижня течія Дністра відмежовує південно-західне наріччя від південно-східного. У ньому виділяють три діалектні групи: 1) волинсько-подільську; 2) галицько-буковинську; 3) карпатську.

ПОДІЛЬСЬКИЙ ГОВІР – один із говорів волинсько-подільської групи. Поширений у південних районах Хмельницької і Вінницької областей, у південно-західних районах Черкаської, у західних районах Кіровоградської, північно-західних районах Миколаївської областей та в північно-західних районах Одеської області, тобто на території історичного Поділля.

ПОКУТСЬКО-БУКОВІНСЬКИЙ ГОВІР (буковинський, надпрутський) – один із говорів південно-західного наріччя. Поширений в Івано-Франківській (південно-східні райони) і в Чернівецьких областях (за винятком західних районів – Путильського та Вижницького). На заході межує з гуцульським говором, на північному заході і півночі – з наддністрянським говором, на півночі і північному сході – з подільським говором.

Тема 10

МЕТОДИ ЗБИРАННЯ Й ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛЕКТНОГО МАТЕРІАЛУ

Теоретичні питання:

1. Безпосереднє спостереження діалектолога.
2. Анкетний метод, його суть, позитивні і негативні аспекти.
3. Експедиційний метод, його суть, позитивні і негативні ознаки.
4. Діалектологічні програми і їх значення.
5. Лінгвістична географія.
6. Лінгвістичні атласи *.
7. Українська діалектна текстографія **.

Проектні завдання:

Завдання 1. Підготуйте аналіз «Програми для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови» (1987) Й. Дзензелівського.

Завдання 2. Підготуйте презентацію «Атлас української мови» – визначне досягнення національної лінгвогеографії».

Завдання 3. Охарактеризуйте три (на вибір) збірники діалектних текстів, які репрезентують різні українські наріччя, звертаючи увагу на їх структуру, способи транскрибування, тематику матеріалів тощо.

Завдання 4. Укладіть самостійно програму (20 питань) зі збору фразеологізмів на позначення мовлення.

Завдання 5. Підготуйте презентацію на одну з тем: а) «Лінгвістичні атласи південно-східного наріччя»; б) «Лінгвістичні атласи поліського наріччя»; в) «Лінгвістичні атласи південно-західного наріччя».

Тести

1. Для збирання діалектного матеріалу користуються такими методами, як

- а) експедиційний, описовий;
- б) лінгвістичного картографування, описовий;
- в) анкетний, експедиційний;
- г) описовий, експедиційний.

2. Який метод збирання діалектного матеріалу полягає в заповненні, згідно з інструкцією, діалектологічних програм?

- а) анкетний;
- б) описовий;
- в) експедиційний;
- г) лінгвістичного картографування.

3. Лінгвістична географія – це...

- а) межі поширення мовних явищ;
- б) ареальне зображення мовних явищ;
- в) метод збирання діалектного матеріалу;

*Список лінгвістичних атласів подано на с. 11–12 посібника.

**Список діалектних текстів подано на с. 12–14 посібника.

г) метод аналізу мовних явищ.

4. Залежно від предмета дослідження атлас буває:

- а) національний, міжобласний, міжнаціональний;
- б) регіональний, національний;
- в) описовий, лінгвогеографічний;
- г) регіональний, національний, міжнаціональний.

6. За об'єктом картографування атласи бувають:

- а) фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні;
- б) фонетичні, лексичні, морфологічні, політематичні;
- в) фонетичні, лексичні;
- г) фонетичні, лексичні, морфологічні.

7. Основоположником лінгвогеографії вважають:

- а) Ж. Жильєрона;
- б) Е. Едмона;
- в) Г. Венкера;
- г) О. Шахматова.

8. Хто створив першу у світі лінгвістичну карту?

- а) І. Зілінський;
- б) Ф. Жилко;
- в) Ж. Жильєрон;
- г) К. Михальчук.

9. У котрому томі Атласу української мови представлено матеріал із території Полісся?

- а) у I томі;
- б) у II томі;
- в) у III томі;
- г) у I і II томах.

10. У котрому томі Атласу української мови представлено матеріал із території Закарпаття?

- а) у I томі;
- б) у II томі;
- в) у III томі;
- г) у I і II томах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко В.С. Лінгвістична географія Наддніпрянщини. Лексичні матеріали. Дніпропетровськ 1968. 157 с.
2. Герман К.Ф. Лінгвогеографічне дослідження гуцульського діалекту. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Вип. XXV–XXVI. Івано-Франківськ, 2010. С. 3–5.
3. Герман К. Проблема наукової інтерпретації лінгвістичних атласів. *Діалектологічні студії*. Вип. 6. *Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2006. С. 61–70.

4. Глуховцева К.Д. Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень. *Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2004. С. 262–274.
5. Гриценко П.Ю. Лінгвістичне картографування і проблеми словотворення. *Відображення історії та культури народу в словотворенні: доповіді XII Міжнародної наукової конференції 155 Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славистів (25–28 травня 2010 р., Київ, Україна) / упорядкування та наукове редагування Н.Ф. Клименко і Є.А. Карпіловської*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 365–372.
6. Гриценко П.Ю. Напрями розвитку лінгвістичного картографування в Україні. *Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку*. Київ, 2003. С. 72–79.
7. Дзендзелівський Й.О. Атлас В.П. Латти в контексті слов'янських лінгвістичних регіональних атласів. *Наукові записки Союзу русинів-українців Словацької Республіки*. Пряшів, 1993. Т. 18. С. 25–40.
8. Дзендзелівський Й.О. Деякі питання методики і теорії інтерпретації лінгвістичних карт (На матеріалах слов'янських атласів). *Праці XI Республіканської діалектологічної наради*. Київ, 1965. С. 20–39.
9. Дзендзелівський Й.О. До питання про обласні лінгвістичні атласи. *Наукові записки Ужгородського університету*. Т. 35. Ужгород, 1958. С. 21–29.
10. Дзендзелівський Й.О. Засади укладання регіональних атласів слов'янських мов. Київ, 1963. 44 с.
11. Дзендзелівський Й.О. І. Зілинський і початки застосування лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології. *Мовознавство*. 1991. № 2. С. 24–36.
12. Дзендзелівський Й.О. Про зміст коментарів до лексичних лінгвістичних карт. *Український діалектологічний збірник: Книга 3*. Київ: Довіра, 1997. С. 132–138.
13. Дзендзелівський Й.О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. Київ, 1987. 300 с.
14. Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти: матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції. Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 224 с.
15. Залеський А.М. Нові рубежі лінгвістичної географії. *Україна: Наука і культура*. Вип. 22. Київ, 1988. С. 236–242.
16. Інтерактивна карта діалектів як інструмент фахової підготовки студентів філологічних спеціальностей / О.В. Міца, Г.В. Шумицька, В.В. Шаркань, Н.Ф. Венжинович, Г.І. Дулішкович. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Т. 88. № 2. С. 126–138. URI: <https://cutt.ly/D4XFLAj>. 11.
17. Кобилянський Б.В. Етимологія і ареальна лінгвістика. *Вісник Львівського університету*. Серія філол. 1970. Вип. 7. С. 102–107.
18. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. Нью-Йорк; Львів, 2002. 268 с.
19. Куриленко В.М. Полісся: діалектна ареалогія та стратиграфія. Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. 182 с.
20. Латта В. Принципи картографування і побудова атласу українських говірок. *Українська лінгвістична географія*. Київ, 1966. С. 76–86.
21. Лизанець П.М. З історії лінгвогеографічного дослідження українських говорів. *Netzetközi Szlavisztikai napok*. Szombathely, 1995. V. II. kötet. S. 705–713.
22. Лизанець П.М. Лінгвогеографічне дослідження говорів карпато-балканського ареалу. *Наукові записки Союзу русинів-українців Словацької Республіки*. Пряшів, 1993. № 18. С. 197–204.
23. Лизанець П. Українська та угорська лінгвогеографія на порозі ХХІ століття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород: Ліра, 2005. Вип. 11. С. 116–122.

24. Лизанець П. Семантичні лінгвістичні карти в європейській лінгвогеографії. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород, 2016. Вип. 21. С. 11–18.
25. Лозинський Р. Географічне дослідження мовної проблематики. *Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9–11 жовтня 2014 р.) Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2014. С. 143–146.
26. Лозинський Р. Сучасні проблеми розвитку лінгвістичної картографії в Україні. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*: зб. наук. пр. Вінниця: АНТЕКС- УЛТД, 2004. Вип. 4. С. 177–181.
27. Мартинова Т. Діалектний словник як репрезентант явищ духовної та матеріальної культури народу. *Gwary Driś*. vol. 10. 2018. S. 127–133. URI: <https://cutt.ly/k4N4StR>.
28. Прилипко Н.П. Лінгвістична географія. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В.М.Русанівський, О.О.Тараненко (співголови) та ін. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2004. С. 313–314.
29. Проблеми сучасної ареалогії. Київ: Наук. думка, 1994. 344 с.
30. Тищенко Т.М. Принципи укладання Словника східноподільських говірок. *Філологічний часопис*. 2021. Вип. 2. С. 82–90. URI: <https://cutt.ly/J4Kh8IV>.
31. Харьківська О. Лінгвогеографічний аспект дослідження словотвору українських говорів Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць / відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2016. Вип. 21: Ареалогія й ономастика. С. 153–156.
32. Холодъон О.М. Лінгвогеографічний аспект дослідження дієслівної лексики й семантики в українських говорах. *Мовознавство*. 2020. № 6. С. 32–43.
33. Щербина Т. Ареалогія середньонадніпряньсько-степового порубіжжя: монографія. Черкаси. 2009. 348 с.
34. Щербина Т. Середньонадніпряньсько-степове діалектне порубіжжя у світлі ізоглос: автореф. дис к. філол. н.: 10.02.01. Київ. 2003. 23 с.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ Й ПОНЯТТЯ

АТЛАС ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИЙ – систематизоване зібрання діалектологічних карт однієї території, на яких показано поширення діалектних особливостей однієї або кількох мов. За територією охоплення розрізняють національні, міжнаціональні та регіональні атласи: 1) Атлас української мови. В 3-х т. Т.1. Київ, 1984; Т.2. Київ, 1988; Т.3. Київ, 2001; 2) *Slovanský jazykový atlas: Foneticko-gramatická série*. S. 9, Praha, 2019; 3) Дзєндзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР: У 3 ч. Ужгород, 1958-1993 та ін.

ДІАЛÉКТНА КАРТОТÉКА Інституту української мови НАН України – картотека, створена на основі записів говірок за різними питальниками у населених пунктах України та в етнічно українських селах, що перебувають на території інших держав. Формування її почалося зі збирання матеріалу до «Атласу української мови» 1948 року. Зберігається у відділі діалектології інституту. Містить понад 1,5 млн. карток. Картотека поповнюється також за рахунок розписування етнографічних описів, регіональних лексикологічних та лексикографічних праць (опублікованих та рукописних), творів художньої літератури, у яких використано діалектизми.

КА́РТА ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА – лінгвістична карта, на якій відображено поширення діалектних явищ.

ЛІНГВІСТІЧНА ГЕОГРА́ФІЯ – один із методів діалектологічних досліджень, суть якого полягає в тому, що діалектний матеріал збирається за спеціально складеною програмою чи питальником у задалегідь визначених населених пунктах і за допомогою

певних географічних знаків наноситься на географічну карту. Складені в такий спосіб лінгвістичні карти об'єднуються в лінгвістичний атлас.

МЕТОД АНКЕТНИЙ – один із методів збирання діалектного матеріалу. Він застосовується так: спеціально опрацьовані діалектологічні програми або анкети на певні теми розсилаються на місця кореспондентам, які й заповнюють їх згідно з інструкцією, що обов'язково додається до програми чи анкети. Цей метод використовують тоді, коли протягом порівняно короткого часу необхідно зібрати діалектний матеріал на певну тему з великої території, що не під силу одній людині чи групі наукових працівників.

МЕТОД ЕКСПЕДИЦІЙНИЙ – один із методів збирання діалектного матеріалу. Його використовують спеціально підготовлені особи, які опитують носіїв говірки безпосередньо за допомогою питальників. Цей метод значно ефективніший від анкетного, бо забезпечує найбільш можливу точність діалектних даних. Ним найчастіше користуються під час збирання матеріалів для особливо важливих наукових праць, наприклад, для діалектологічних атласів, монографічних досліджень тощо.

ПИТАЛЬНИК ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИЙ – програма, за якою збирають діалектні матеріали. Питальники поділяються на такі, що передбачають запис матеріалу всіх мовних рівнів – фонетики, морфології, словотворення, синтаксису й лексики (напр., «Програма для збирання матеріалів до діалектологічного атласу української мови» / Б. Ларін, Ф. Жилко, В. Ільїн, П. Лисенко, 1949 р.) або лише якогось одного рівня, напр., «Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови» Й. Дзензелівського (1987).

СЛОВНИК ДІАЛÉКТНИЙ – різновид тлумачного словника, у якому з'ясовуються значення і вживання слів певного діалекту або групи діалектів. За обсягом відтворення лексики й семантики діалектні словники поділяються на загальні й тематичні. **Загальні** словники: «Словник поліських говорів» (1974) П. Лисенка, «Словник бойківських говірок» (1984) М. Онишкевича, «Словник говірок Нижньої Наддніпряни» (1992–1993) В. Чабаненка, «Гуцульські говірки: Короткий словник» (1997), «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» (2008, 2022) І. Сабадоша та ін. **Тематичні** словники: «Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок» (2002) Г. Гримашевич, «Словник весільної лексики українських східнословобожанських говірок (Луганська область)» (2003) І. Магрицької, «Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках» (2010) Г. Березовської та ін.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Тема 1. Аналіз діалектизмів у художніх текстах українських письменників різних регіонів.

Тема 2. Підготувати науковий проєкт із презентацією про одного з дослідників українських діалектів (К. Михальчука, І. Верхратського, І. Панькевича, М. Грицака, С. Бевзенка, Ф. Жилка, Й. Дзендзелівського, П. Гриценка, І. Сабадоша та ін.).

Тема 3. Внести на Інтерактивну мапу говорів української мови (URL: <https://dialectmap.org/>) 50 слів із говірки рідного села або з одного (на вибір) діалектного словника. Підготувати словник специфічної лексики рідного села (обсяг – 20 слів).

Тема 4. Записати текст (від 250 до 300 слів) говірки рідного села фонетичною транскрипцією / знайти в мережі Інтернет діалектний текст (від 250 до 300 слів) і записати його фонетичною транскрипцією. Охарактеризувати систему вокалізму й консонантизму рідної говірки (з історичними коментарями).

Тема 5. Охарактеризувати морфологічні риси рідної говірки чи іншого діалектного тексту.

Тема 6. Підготувати самостійно чи підібрати з інтернет-ресурсів відеозапис діалектного тексту й охарактеризувати його синтаксичні риси.

Тема 7. Аналіз особливостей говорів південно-східного наріччя, робота з діалектними словниками, хрестоматіями, аудіо- та відеоматеріалами.

Тема 8. Аналіз особливостей говорів поліського наріччя, робота з діалектними словниками, хрестоматіями, аудіо- та відеоматеріалами.

Тема 9. Підготувати науковий проєкт із презентацією про говірку рідного села.

Тема 10. Аналіз діалектних програм, атласів, хрестоматій. Порівняти особливості транскрибування текстів у різних хрестоматіях.

ТЕМАТИКА НАУКОВИХ ПРОЄКТІВ ІЗ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

1. Актуальні проблеми сучасної діалектології.
2. «Атлас української мови» – визначне досягнення національної лінгвогеографії. Бойківський говір у мові художньої літератури.
3. Буковинський говір у мові художньої літератури.
4. Василь Німчук як діалектолог.
5. Відеоматеріали з українського діалектного мовлення в мережі Інтернет.
6. Внесок Костянтина Михальчука в розвиток української діалектології.
7. Внесок Павла Чучки в розвиток української діалектології.
8. Волинський говір у мові художньої літератури.
9. Григорій Аркушин як дослідник поліського наріччя.
10. Гуцульський говір у мові художньої літератури.
11. Діалектна лексика з погляду її походження.
12. Діалектна основа сучасної української мови.
13. Діалектна фраземіка й граматики в наукових студіях Василя Лавера.
14. Діалектний текст як об'єкт наукового аналізу.
15. Діалектні особливості в галузі українського словотвору.
16. Діалектні синтаксичні відмінності.
17. Діалектологічні студії в галузі морфології.
18. Діалектологічні студії в галузі синтаксису.
19. Діалектологічні студії Івана Матвіяса.
20. Дослідження ботанічної лексики в говорах української мови.
21. Дослідження Василя Добоша в галузі діалектної граматики.
22. Дослідження побутової лексики в говорах української мови.
23. Дослідження українських діалектів у Польщі, Словаччині й Румунії.
24. Закарпатська діалектологічна школа.
25. Закарпатський говір у мові художньої літератури.
26. Здобутки української діалектної фразеографії.
27. Іван Верхратський як діалектолог.
28. Іван Панькевич як діалектолог.
29. Історія діалектного членування української мови.
30. Йосип Дзензелівський як діалектолог.
31. Костянтин Герман як діалектолог.
32. Лексика і фраземіка закарпатських говірок у лексикографічному опрацюванні.
33. Лінгвістичні атласи південно-західного наріччя.
34. Лінгвістичні атласи південно-східного наріччя.
35. Лінгвістичні атласи поліського наріччя.
36. Методи збору й дослідження діалектного матеріалу.
37. Монографічні дослідження говорів поліського наріччя.
38. Монографічні дослідження карпатської групи говорів південно-західного наріччя.
39. Надністрянський говір у мові художньої літератури.
40. Наукові дослідження волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя.
41. Наукові дослідження галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя.
42. Наукові дослідження Наталі Хобзей у галузі української діалектології.
43. Наукові здобутки Миколи Грицака в галузі української діалектології.
44. Наукові здобутки Павла Гриценка в галузі української діалектології.
45. Наукові розвідки Ганни Мартинової в галузі української діалектології.
46. Наукові студії з українського діалектного словотвору.

47. Наукові студії Катерини Глуховцевої в галузі української діалектології.
48. Науково-теоретичні засади української діалектології.
49. Обрядова сфера як об'єкт діалектологічних студій.
50. Петро Лизанець як дослідник українсько-угорських міждіалектних контактів.
51. Подільський говір у мові художньої літератури.
52. Праці І. Пагірі про закарпатські говірки.
53. Риси поліського наріччя в мові художньої літератури.
54. Роль Івана Сабадоша в історії української діалектології.
55. Роль Кирила Галаса в історії діалектної ономастики.
56. Середньонадніпрянський говір у мові художньої літератури.
57. Слобожанський говір у мові художньої літератури.
58. Словник специфічної лексики говірки рідного села.
59. Стан дослідження говорів південно-східного наріччя.
60. Стан дослідження української діалектної фраземіки.
61. Стан і проблеми дослідження закарпатських говірок.
62. Степовий говір у мові художньої літератури.
63. Територіальні й соціальні діалекти.
64. Фразеологічний словник говірки рідного села.
65. Характеристика діалектних словників південно-західного наріччя.
66. Характеристика діалектних словників південно-східного наріччя.
67. Характеристика діалектних словників поліського наріччя.
68. Ярослава Закревська як діалектолог.

АНАЛІЗ ДІАЛЕКТНОГО ТЕКСТУ

СХЕМА АНАЛІЗУ

1. Фонетичні особливості

- а) характеристика вокалізму;
- б) характеристика консонантизму.

2. Лексичні особливості:

- а) власне лексичні;
- б) лексико-словотвірні;
- в) лексико-фонетичні;
- г) лексико-акцентологічні;
- д) фразеологізми.

3. Морфологічні особливості:

- а) іменників;
- б) прикметників;
- в) числівників;
- г) займенників;
- д) дієслівних форм;
- е) прислівників;
- є) службових частин мови.

4. Синтаксичні особливості в будові:

- а) словосполучень;
- б) простих речень;
- в) складних речень.

5. До якого говору й наріччя належить текст.

ЗРАЗОК АНАЛІЗУ

Щедрий вечір

[на д/ругий С"в'ітиї /веч'ір так /само гуту/вали / йаг на /першиї / /т'іл'ко /ц"ілії ден' не^н/пости^єли / /пили во^у/диц"у /пере^дт о^у/б'ідо^ум чи ко^у/ли / і то^у/ди ўже /можна /було с"і на/йісти // по^у ве^н/чер'і ху/дили шче^н/дру/вати д'іў/чата /поп'ід^т/в'ікна / а ў/рано / /дос"в'іта ішли до^у/церкви / /воду с"в'ітили // на р'і/ку ху/дили / ру/били хрест з /леду і с"в'ітили /воду на р'і/ц"і / то^у/ди при^є/шли до^у/дому / ўже /брали во^у/диц"у і кру/пили / кру/пидло^у ў /руку і ўс"о о^у/бкру/пили / і го^у/рот / і сат //].

Фонетичні особливості

а) характеристика вокалізму:

- 1) давні етимологічні /о/ та /є/ в новозакритих складах рефлексуються в /і/: /веч'ір, /т'іл'ко, /ноп'ід^н/в'ікна;
- 2) на місті давнього Ъ послідовно виступає фонема /і/: /ц"ілії, о^у/б'ідо^ум, д'іў/чата, /дос"в'іта, на р'і/ку;
- 3) наявність сильного «укання»: гуту/вали, ху/дили, о^у/бкру/пили; о^у/б'ідо^ум, ко^у/ли;
- 4) ненаголошені [e] та [u] зближуються у вимові: не^н/пости^єли, ве^н/чер'і, при^є/шли;
- 5) фонема /а/ після м'якого чи напівпом'якшеного приголосного реалізується в звукові [і]: с"в'ітиї, с"і, с"в'ітили;
- 6) наявність протези /в/: [ў/рано].

б) характеристика консонантизму:

- 1) наявність дорсально-палатальних зубних /с"/ та /ц"/: с"в'ітили, во^у/диц"у;

- 2) оглушення дзвінких приголосних у кінці слова: *го^урот, сат, ^лпер^ед^м*;
- 3) одзвінчення глухого [к] перед сонорним [н](асиміляція за дзвінкістю): *йаг*.

Лексичні особливості:

- 1) *кру^лпидло^у* – засіб для кроплення водою (лексико-словотвірний варіант від основи «кропити»);
- 2) *лед* – лід (лексико-фонетичний варіант);
- 3) *^лбуло* – *бу^лло* (лексико-акцентологічний варіант).

Морфологічні особливості:

- 1) препозиція частки с'а: *с''і на^лйісти*;
- 2) переважають інфінітиви на *-ти*: *на^лйісти, шче^едру^лвати*;

Синтаксичні особливості:

- 1) вживання іменника у знахідному відмінку замість іменника в орудному відмінку: *шче^едру^лвати ^лпоп ^ід^мв ^ікна*;
- 2) використання прийменника *по* замість *після* у темпоральних словосполученнях: *по^у ве^чер^і ху^лдили*.

Отже, аналіз фонетичних, лексичних і граматичних особливостей запропонованої говірки дозволяє говорити про її належність до наддністрянського говору галицько-буковинського діалекту південно-західного наріччя.

ЗРАЗОК ДІАЛЕКТНОГО СЛОВНИКА

Біц'ігли, -ів, мн. Велосипед.

Будз, -а, ч.р. Грудка свіжого овечого сиру.

Буцма́тый, -а, -е. Повнолиций.

Ва́дитис'а, -жу (ся), -иш (ся). Сваритися, вступати в сварку.

Вало́ўчний, -а, -е. Який на щось спроможний.

Вал'ўх, -а́, ч. р. Лінива людина, ледар.

Вида́в, вставн. сл. Звичайно, безперечно; мабуть.

Заваджáти, -аю, -а́еш. Набридати, ставати неприємним від одноманітності своїх слів, дій.

За́вид'іти, -у, -иш. Заздрити, відчувати досаду з приводу чиеїсь переваги, чийогось добробуту, тощо.

Клы́пош, -а, ч. р. Повільна, млява людина.

Криса́ня, -і, ж.р. Капелюх, бриль.

Лашкы, -о́к, мн. Виріб з муки, що подається до курячого бульйону, локшина.

Лопон'іти, -н'у́, -ніш. Базікати, говорити багато, безмістовно, про неістотне, не варте уваги.

Ма́рга, -ы, ж. р. Велика рогата худоба.

Мы́млош, -а, ч. р. Людина, яка невиразно, в'яло, тихо говорить.

На́старо, незм. форма. Зарозуміло, самовпевнено.

Піша́чка, -ы, ж. р. Стежина.

По́тя, -яти, с. р. Пташеня.

Солоні́на, -ы, ж. р. Сало.

Стры́йна́, -ы, ж. р. Тітка, дружина батькового брата.

Тéпша, -і, ж.р. Предмет, у якому печуть тісто чи що-небудь запікають.

Уйко, -а, ч.р. Дядько по матері, брат матері.

Фигл'ова́ти, -уйу́, -уйеш, недок. Жартувати, говорити, робити щось дотепне, веселитися, смішити кого-небудь.

Хосéн, хісна́, ч.р. Користь.

Хра́мати, -айу́, -айеш, недок. Шкутильгати.

Цу́равый, -а, -е. Порваний (про одяг).

Чі́тавы́й, -а, -е. Великий; роботящий.

Чині́тися, -нюся, -нишся, недок. Удавати, прикидатися.

Шла́йер, -а, ч. р. Покривало на голові молодої.

Шойт, -а, ч. р. М'ясна холодна закуска у вигляді рулету.

ЗРАЗКИ ЗАВДАНЬ ДО МОДУЛЬНИХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Зразок модульної контрольної роботи № 1

1. Колоквіум (усне опитування теоретичних питань 1 мод.) – 10 балів.
2. Випишіть із поданого тексту діалектизми і з'ясуйте їх типи (лексичні, фонетичні, семантичні, синтаксичні). Розкрийте значення.
– *Та видите... Шо жили ми єк належно... Він у мене такий чемний... Слова, ади, пусто не скаже. І не п'єт і не... Мені все, було, вогорє баби: йка ти шєслива... А йка я шєслива, шо він шєс від мене криєт, шєс думкуєт та й аби все сам... Та й шєс дес ходит... та й до Сапогова, та й до Сапогова...*
Єлена вже втерла очі кінцями хустки. Жінка стояла й співчутливо слухала. Ще немає трагедії, але вона, видно, дєсь назрїває. Ще можна з усього смїятися, але скоро, мабуть, хтось буде плакати.
– *Може, підете до хати та там на чоловіка зачекаєте?*
Єлена хитнулася.
– *Ой де!.. Най Біг боронит...*
– *Чому? Боїтеся, щоб не бив?*
– *Ні... Він мене й пальцем, ади, йкий є палец, не текнув... Лиш... встид мені...*
– *А чого ж? Ви жінка, мали право!*
Єлена не була юристом і не знала, чи вона має право, чи ні, але відчувала, що Олексу може образити таке слідження. Зітхнула.
– *Ні... Видєв, їт хаті йду... Перебачейте, шо-м... шо-м так...*
– *Що ж... я розумію... Лиш будьте спокійні – лихого тут нічого нема. Ваш чоловік приходить до нашого єгомостя, вони бесїдують. О чім, того я вам не скажу, бо то не моя річ. Лиш думая, що наші єгомость поганого нічого не навчать (Г.Хоткевич) – 10 балів.*
3. 30 тестів (30 балів). У тестах подано теоретичні та практичні питання курсу.

Зразок модульної контрольної роботи № 2

1. Колоквіум (усне опитування теоретичних питань 2 мод.) – 10 балів.
2. Охарактеризувати фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості діалектного тексту. З'ясувати, до якого наріччя і говору він належить.
[ішли́ ǔ по́ле з воза́ми / лама́ли / на вǔз кла́ли і вє́зли дбмǔ // а ве"чора́ми лу́шчили / там склика́ли д'ǔчáт / хлǒпц'і прихóдили сам'і п'і́рити д'ǔвóк // п'і́рилис'а / ба́вилис'а / дур'і́ли / спǔва́ли // йак полúшчили ме"ла́й / та бǒў такы́й струк / шо лишáли на н'ǔм пе"рǒ / а быǔ такы́й / што не" мош было лиші́ти та так лу́шчили дул'ǔ пе"рǒ і пак іспл'іта́ли ўты с п'і́ром і в'ішали на в'інкы так гǒр'і но мǒже на пǔт чи ў с'і́яніц'у // отǒ так схло / а йак ўсхло / та пак сука́ли / а быǔ такы́й зелéный / шо кла́сти трéба было і ў пǔч' обы ўсхло // отǒ быǔ на чир / отǒ пахлívый / што ў пе"чú сох / на чир молóли / а сис' йак пак ўсох із в'інкǔ // та сука́ли худбб'і і на кáшу молóли / и на муку́ со"б'і молóли / і на кáшу та с тǒго чині́ли гǒлупц'і с'ме йі́ли і богáч' // пе"клі́ богáч' ме"ла́йный / но та йак оты листы / што зрыва́ли з ме"лайǔ / кǒіс'а пǔк хл'іп така́ была лопáта кру́гла / йак исé лǒвор' и там просте"лі́ли тоты листы кычэ́ргу / казáлис'а кычэ́рга // а хл'іп пе"клі́ ни на дрǔжд'ах / а і на квасóви // кǒї пе"клі́ хл'іп та лиші́ли таку́ круглín'ку пал'ані́чку / а на тǔў пак причині́ли та так м'ісі́ли ме"ла́йный хл'іп // но а йак отǒ ўкы́сло / трéба было два чáсы напáл'овати пǔч' / бо ме"ла́йный отǒ т'ажкы́й быǔ // та на тǒтǔ кычэ́ргу / йак отǒ ўкы́с хл'іп / та на ту лопáту на кычэ́ргу накладáли / так пові́рхы помочі́ли и так у пǔч' // а гǒлупц'і чині́ли ме"ла́йні // прос'і́яли муку́ ў ту кáшу та там с'а пста́ла мука́ і кáша на т'і гǒлупц'і // богáч' ме"ла́йный пе"клі́ / кла́ли цǔкру / ђлǒйу / ма́ло і квасно́го молока́ / то дǔже дǒбры́й богáч' быǔ //] – 10 балів.
3. 30 тестів (30 балів). У тестах подано теоретичні та практичні питання курсу.

ЗРАЗОК ЗАЛІКОВОГО ЗАВДАННЯ

1. Усне опитування з теоретичної підготовки (20 балів). Передбачено 2 питання.
2. Охарактеризувати фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості діалектного тексту. З'ясувати, до якого наріччя і говору він належить.

[*росказаў мен'і ісе муї стрый // коли вўн быў ішчї молодым / та дўже чáсто йім говорїли стар'і л'уде" про не"чїстойе // но / молод'і йе молодыми / та не" в'їрили / лиш с'а ўсе с'м'їйáли // áйбо раз йакóс' ішли хлóпцї думў із дрўгойї ўлиц'ї / а стрый жиў маї далéко / ўс'ї с'а розыйшли / та вўн пўшоў сам // нїкат / а ў йáркóви їде такá фáйна д'ўўка / áйбо ўс'а ў б'їлому // йак го ув'їд'їла / пóчала с'а с'м'їйáти таї игрáти / та їде за ним игрáвучи // стрый лиш нїкат / та нич не" кáже // дўїшоў до вóрўт та пўшоў до хыж'ї спáти / на дрўгый дин' так ўйшло / што вўн сам óпйáт' ишоў думу / ї óпйáт' утá д'ўўка // вўн с'а дўже напўдиў / та росказаў ус'ó вўц':óви // тот го пóбїў таї казаў / убы бул'ше сам дум'ў не" їшоў // но та стрый с'а старáў не" їти сам думў // ўто с'а ўже стáло забывáти / таї на рўздвó стрый пўшоў із рóўтóў / штóс':а задéржаў у д'ўўкы / та їде думў сам // нїкат / а ў йáрку óпйáт' утá д'ўўка // студе"нó так / а ўна ў л'їтн'óму плáт'ї / та так сóб'ї їде за стрыйом игрáвучи // стрый с'а дўже напўдиў / та нич не" кáже / лиш ішчї маї скóро нáчаў їтї // йак ужé быў коло ворўт / онá с'а зác'м'їйáла дўже гóлосно / таї указáла му / што кыбы йўў хóт' слóво ўказаў / та быў бы нав'їкы йїйї // таї прóпáла //] (20 балів).*

3. 40 тестів (60 балів). У тестах подано теоретичні та практичні питання курсу.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ КУРСУ

1. Предмет, мета, завдання і значення курсу «Українська діалектологія».
2. Основні діалектологічні поняття.
3. Діалектне явище.
4. Аспекти діалектологічних досліджень.
5. Джерела вивчення говорів української мови.
6. Загальні відомості з історії вивчення українських говорів.
7. Типологія діалектних мовних одиниць. Різновиди лексичних і фразеологічних діалектизмів.
8. Загальна характеристика лексики українських діалектів.
9. Спільні і відмінні елементи в лексиці українських діалектів. Основні типи діалектних відмінностей у лексиці.
10. Діалектна лексика з погляду її походження.
11. Специфічно діалектна фразеологія. Своєрідність діалектів у фразеології.
12. Українська діалектна лексикографія і фразеографія (найважливіші словники української діалектної лексики й фразеології).
13. Наукові дослідження в галузі української діалектної фонетики і фонології.
14. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму.
15. Загальна характеристика українського діалектного консонантизму.
16. Наукові дослідження в галузі української діалектної морфології.
17. Іменник (категорія роду, числа, відмінка).
18. Прикметник (тверді і м'які основи прикметників, короткі та повні, стягнені і нестягнені форми, ступені порівняння прикметників).
19. Числівник.
20. Займенник.
21. Дієслово (форми інфінітива, зворотні форми дієслова, особливості вираження часових форм, особливості вираження способових форм).
22. Дієприкметник, дієприслівник.
23. Прислівник.
24. Діалектна диференціація в синтаксичній системі української мови.
25. Діалектні відмінності в інтонації і ритмі речень.
26. Особливості будови словосполучення й простого речення.
27. Діалектна специфіка у вираженні підмета, присудка, додатка, означення, обставини.
28. Особливості будови складного речення.
29. Діалектні сполучники в структурі простого й складного речення.
30. Особливості південно-східного наріччя української мови.
31. Наукове дослідження південно-східного наріччя.
32. Особливості середньонаддніпрянських говірок.
33. Особливості слобожанських говірок.
34. Особливості степових говірок.
35. Особливості поліського наріччя української мови.
36. Наукове дослідження поліського наріччя.
37. Особливості західнополіського говору.
38. Особливості середньополіського говору.
39. Особливості східнополіського говору.
40. Особливості південно-західного наріччя української мови.
41. Наукове дослідження південно-західного наріччя.
42. Особливості волинських говірок.
43. Особливості подільських говірок.
44. Особливості наддніпрянських говірок.
45. Особливості гуцульських говірок.

46. Особливості буковинських говірок.
47. Особливості надсянських говірок.
48. Особливості бойківських говірок.
49. Особливості закарпатських говірок.
50. Особливості лемківських говірок.
51. Діалектологічні атласи.
52. Діалектні словники.

КАРТА ГОВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

МАСШТАБ 1:6 000 000

